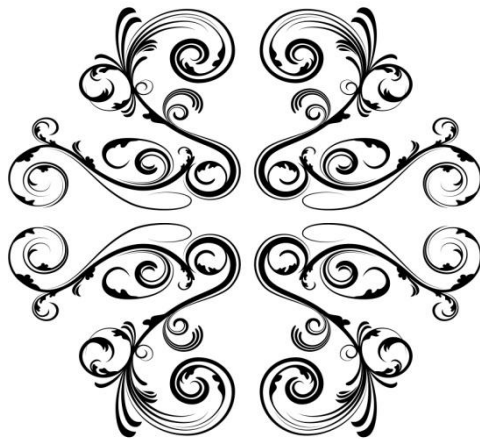

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

בירור דעות רבותינו על עניני שבועות הגלות
שהושבעו ישראל

יהונתן פז

כסלו תשע"ז

0527182106

cbhtar@gmail.com

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

פתיחה

ידועים דברי הגמ' כתובות (קיא.) 'ג' שבועות הללו למה אחת שלא יעלו ישראל בחומה; ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם וא' שהשביע הקב"ה את העכו"ם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי... שלא יגלו את הקץ ושלא ירחקו את הקץ ושלא יגלו את הסוד לעכו"ם, וברש"י ד"ה ושלא ירחקו את הקץ - "בעונם, ל"א שלא ידחקו גרסינן לשון דוחק שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי", ומבואר בדברי הגמ' ג' שבועות המגבילות את ישראל מציאה מהגלות - משום עליה בחומה, משום מרידה באומות, ומשום דחיקת הקץ להגירסא המובאת ברש"י הנ"ל, וכמובן לפי"ז מתעוררת מיד השאילה האם ישיבתנו במדינת ישראל אסורה.

והנה דיו רב נשפך על שאילה זו, ולכאוי מה צורך יש בכתיבת קונטרס זה, אלא שרוב הדברים שנכתבו בענין זה הם מוקצנים מאד לאיזה צד מן הצדדים באופן שהרוצה ללמוד הלכה כתיקנה יקשה עליו מאד, ולכן השתדלתי אני הקטן - שכמובן איני בר דעת להכריע בענינים שכאלו - ללקט דבר ה' זו הלכה כצורתה ע"פ דברי רבותינו.

ודע שאף שכהיום הדעה הרווחת בקרב רבנים מסוימים שלא לחוש כלל לענין השבועות (ראה למשל עטורי כהנים גליון 107 טבת תשנ"ד עמ' 12 ואילך) מ"מ יש לדעת שאפילו גדולי הרבנים שה"מזרחי" נסמך עליהם דנו ופלפלו בשבועות וחששו להם מאד (כגון הראי"ה קוק, הרב ריינס, רצ"ה קלישר, רש"י רבינוביץ ועוד)² כמובא להלן במפוזר בהמשך הקונטרס, וכן יש לדעת שלכאוי גם דעת היואל משה וסיעתו באה בהקצנה גדולה באופן שיתכן שאינו מוסכם להלכה ממש, ונראה שגם היואל מ לא כתבם אלא משום צורך הדור [ראה ספר במחיצתם (לורנץ, ירושלים תשס"ח) ח"ב עמ' 538 - 539 על דעתו של היואל מ לגבי דברים אחרים שהסכים שאמרם משום חיזוק הדור, וכן משמע במכתב בעל אפרקסתא דעניא הנדפס באגרות לראי"ה (ירושלים תשמ"ו) עמ' ק"ד ע"ש (וע"ש גם עמ' מ"ה), ובחוברת הציוניות מנקודת השקפת הדת (ר"י דון יחיא, וילנא, תרס"ג) עמ' 16 ובעוד הרבה מקומות שסיבת האוסרים הייתה משום צורך הדור ואכמ"ל, וכ"כ רבי נחום רוטשטיין בנזר התורה (קובץ י"ג, אלול תשס"ו, עמ' קכ"ג) שלא היתה כוונת האוסרים משום השבועות אלא כדי לעשות סיג וגדר שלא להגרר, וכן יש אומרים על הגרי"ח זוננפלד שלא הייתה לו התנגדות להקמת מדינה שלא תפריע את קיום הדת וראה הערה (*), וכן מבואר בעוד הרבה ספרים שאין חשש הלכתי בהקמת מדינה³ וכעין שכתב

ובהאיש על החומה כרך ג' בפרק פרשת הכותל עמ' 331) המתאר מפגש בינו לבין הגרי"ח זוננפלד ליד הכותל המערבי לאחר פרעות תרפ"ט - הגרי"ח שניגש אליו ודיבר עמו אמר לו בתו"ד "אל נא יפול רוחך עליך, גם זה יעבור, עס

(* בחוברת ספורי הכותל המערבי (מקבוצת חבורות מגני ירושלים) של ש"ב ר' פנחס גראייבסקי (ירושלים תרצ"ו) עמ' ט"ו נדפסה רשימה של מנחם אוסישקין (מתוך ספר אוסישקין, מעשה זה נדפס שוב בשנה בשנה שנת תשל"ד עמ' 538,

¹ יל"ע למה בשבועה זו לא נכתבה הלשון "שהשביע הקב"ה את ישראל" כבשני השבועות הבאות, ואולי מכאן סמך להסוברים שב' השבועות שלא ימרדו באומות ושלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי תלויות זב"ז - דלכן על שניהם נאמר שהשביע הקב"ה במעשה השבעה משותף, וראה להלן סעיף י"א והערה נ"ט.

² ע"ע דעת חוברת 47 עמ' 130, בדברי הראי"ה קוק ראה גם עין איה ח"ב (ירושלים תש"ן) פ"ו אות מ' עמ' 167 (במהדורת ירושלים תשס"ז הוא בעמוד 22).

³ עי' במש"כ הרב ולבה בעולם הידידות (בין ששת לעשור) בפרק ארץ ישראל ומדינת ישראל עמ' סט - ע "אין יהדות

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

הגרי"ש אלישיב זללה"ה (קובץ תשובות ח"א עמ' קמ"ו) לגבי מציצה בכלי במילה יעו"ש למרות שכל גדולי הדור הרעישו ע"ז טובא כמובא בשדי חמד בקונטרסי המציצה, ועכ"פ לגבי מש"כ הויוא"מ שצריך למסור נפש על השבועות ודאי נראה שאינו הלכה וכש"כ בהלכה ברורה (רומפלער, ירושלים, סיון תשס"ה) בפיתחא זעירא (עמ' מ"ג) ועי' בזה להלן סעיף י"ב⁴ (**).

והנה יש עוד הרבה בכתובים על נושאים אלו שהוא נושא שכל מושך קולמוס ממוצע כתב בו, ולכן לא אדמה בנפשי שהקפתי אפי' רוב המדברים בענין, ומ"מ אני השתדלתי ללקט

תש"ן, עמ' 51, וכן הנ"ל בספר אם תעירו ואם תעוררו - אורתודוקסיה במצרי הלאומיות, מרכז שזר, עמ' 25 - 26, וכן ראה ד"ר מרדכי ברויאר, הדין בשלוש השבועות בדורות האחרונים, בתוך גאולה ומדינה, ירושלים תשל"ט, עמ' 49 ואילך) ויש באמת לשון כזאת בספר שפת אמת למהר"ם חאגיז (ווילנא, תרל"ו, דף י"ד ע"ב, ונדמ"ח שוב ירושלים תשמ"ז, פ"ה עמ' 30, וכן בספר מצוות הארץ כהלכתן (שמעדרה, ירושלים תשע"ו) עמ' תע"ז ואילך, הועתק גם בארץ ישראל בספרות התשובות (שציפנסקי, מוה"ק ירושלים תשל"ט) עמ' ו' וז"ל "אמנם כאשר בעונותינו שרבו ציון היא דורש אין לה ... וגם מחזיקים דברי צפצופם באומרם רבותינו ז"ל שלש שבועות השביע הקב"ה את ישראל וכו'", ולכן ציינתי כאן קצת מקורות שדנו בשבועות אלו (חוץ ממה שיובא הרבה להלן) למנוע מחמתם עליה לא"י ולא נכתבו כנגד הציונות: רבינו בחיי פרשת וישלח (לב, ח), של"ה ח"ג תורה שבכתב - שובבים ת"ת דרוש ואתה תצוה (דף מ"ח ע"ד בדפוס הישן), שו"ת מהרשד"ם חחו"מ סי' שס"ד (דף ס' ע"א), מגילת אסתר על ספר המצות להרמב"ם (שכחת העשין עשה ד') בדעת הרמב"ם, פי' ההושענות לרבי אלעזר מגרמייזא (בתוך ספר הזכרון לר"ש רפאל, ירושלים תשנ"ח) עמ' כ"ז, פיוטי שמעון בר מגס (ירושלים תשמ"ד, נדפס ע"י יוסף יהלום, ע"ש מבוא על הר"ש בר מגס עמ' 11 ואילך) פיוט מ"ז עמ' 241, ספר הערכים (ריינס, נ"י תרפ"ו) ח"א פרק התבוללות עמ' 152, קול יעקב לבעל מלוא הרועים (נדמ"ח ירושלים תשמ"ט) פכ"א פט"ז עמ' שס"א, זכרון זאת (רבי יעקב יצחק הלוי הורוויץ - הרבי מלובלין, מונקאטש) פרשת כי תשא דף ס"ה ע"ב, וכך כתבו גם רבי מאיר שמחה הכהן מדוינסק בעל האו"ש במכתבו (נדפס בכ"מ כגון ספר מרן רבנו מאיר שמחה כהן (רבינו, ת"א) עמ' קס"ד, ההד שנה י"א חוברת ב' חשון תרצ"ו עמ' י"ט, אוצר הארץ במהדו' בלה"ק (ירושלים תרפ"ו) עמ' פ"ב, תורה ומלוכה (פדרבוש, ירושלים תשכ"א) עמ' 91, שיבת ציון הנדמ"ח בסופו, אור המזרח שנה ו' חוברת ג - ד (כג - כד)

וועט זיי ניט העלפן (זה לא יעזור להם), אנחנו נשיג את מטרותנו, לא בסמטאות צרות ולא כפופי ראש נכנס אל המקום הקדוש שלנו, כי אם בדרך המלך ובקומה זקופה, המשך לעבוד את עבודתך באמונה ואולי בקרוב בימינו נזכה לראות את הגאולה האמיתית, לך לשלום הביתה, עס וועט זיי ניט העלפן", לכאורה מדברים אלו מבוארת עמדת הגרי"ח שלא התנגד לרעיון הישוב הציוני שע"י הצהרת בלפור, וראה גם מכתב הגרי"ח בדאר היום היום יום ד' י"ז שבט תרפ"ב שנה ד' נו' 105, ונדפס שוב בהאישי על החומה כרך ג' עמ' 340 - 341, שגם מדבריו שם ניכרת הסכמתו לפעולות כינון הישוב בדרך הצהרת בלפור, וראה גם מכתבו של ד"ר די האן (שכידוע היה יד ימינו של הגרי"ח) שנדפס ג"כ בדאר היום (למחרת) יום ה' י"ח שבט תרפ"ב נו' 106 "לא נכון שהמשלחת אשר הלכה לבקר את לורד נוטרקליף בשם ועד העיר האשכנזי - דברה נגד הרעיון של הבית הלאומי ונגד הכרזת בלפור. המשלחת הביעה רק את רצונה שיוכנס בהכרזת בלפור שנוי בצורה כזו שזכויותיהם הדתיות וחפשייתם של היהודים בלתי - הציונים תהיינה מובטחות כמו זכויות האי - יהודים, ושנית תהיינה לאגודת - ישראל זכויות כאלו שישנן לסוכנות היהודית", וכן עי' מוריה (ברייער, ירושלים תש"ה) עמ' 197 מה שהביא בשם הגרי"ח, ויש לבדוק עוד.

(**) עוד יש להדגיש שנמצאו חוקרים מתחדשים שזלזלו בכל ענין השבועות כאילו שמעולם לא היו נידון אליבא דאמת ולא העלו הרבנים ענין זה אלא ע"מ לנגח את הציונות (ראה יוסף שלמון, תגובת החרדים במזרח אירופה לציונות המדינית, בתוך הציונות ומתנגדיה בעם היהודי, ירושלים

התורה נרתעת מהאפשרות לנהל מדינה מודרנית ע"פ התורה וההלכה", וכן העתיק בקובץ נזר התורה הנ"ל עמ' ק"ח החלטת מועצתה"ת במריבנד בשנת תרצ"ז בעד הקמת מדינה יהודית ע"פ התורה (הובא גם באגרות ר' חיים עוזר ח"ב, ב"ב תש"ס, אגרת תתל"ט), וכ"כ הר"ש לורנץ בספר במחיצתם הנזכר ח"ב עמ' 221 בשם רבי אברהם יעקב פרידמן האדמו"ר מסדיגורא שדעתו הייתה שצריך להקים מדינה ע"ש וכ"כ בספר אחד בדורו (קול, ת"א תשל"ל) ח"א כרך ב' פרק ל"ג 392 - 393 בשם הגרי"ש כהנמן, וכן מבואר מכמה מכתבים של הגר"ח ע' גרדזינסקי (ראה אגרות ר' חיים עוזר אגרות תתכ"ז תתכ"ח ועוד), וראה גם מאמר קוץ שבקץ של הרי"ל צירלסאהן בעיתון המליץ שנה ל"ח נו' 93 (י"ט אייר תרנ"ח, 11.5.898) [ובמה שהשיג עליו החתום "בן ציון" בעיתון המליץ ב' תמוז תרנ"ח (22.10.898) שנה ל"ח נו' 126].

⁴ ע"ע בזה בעיתון המליץ א' סיון תר"ס (נו' 110) עמ' 3 בדעת הרבנים מכתב רבי יחיאל משה סעגאלאוויטץ ממלאווא.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

קימעא קימעא כפי כוחי [ולא נמנעתי מלהביא אף דברים הקלושים והקיצוניים יותר והקורא הישר יברור לעצמו האמת], ואולם השתדלתי להביא רק דברים שנכתבו בתורת סברא להלכה ולא דברים שנאמרו כדרושים וכדו' משום שלדעתי א"א ללמוד הלכה מנאומים ודרשות וכדו'.

כמו כן, עיקר עיסוקי בקונטרס זה הוא רק לברר מבחינה הלכתית את המבט על שלושת השבועות הנזכרות ותו לא, ולכן כמובן שיש עוד נושאים רבים שצריך לבררם, כגון אם הקמת מדינה אסורה איך יש להתייחס אליה אחרי שהוקמה, וכן אף אם מבחינת השבועות היה מותר האם בכ"ז היו בהקמת המדינה איסורים אחרים, וכן איך ההשקפה בכלל על מצב דורינו (ורק כתבתי מזה קצת בסעיף ו' ע"ש, אבל הוא דבר שקשה לעמוד על טיבו וצריך שבילו הרבה היקף בידיעת התורה והבנתה ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול) ועוד ועוד.

עוד ברצוני להדגיש כאן שבחיבור זה הובאו בכמה מקומות דברים מספר דובב שפתי ישנים ויש לדעת שספר זה הוא ספר מזויף ואין לסמוך עליו כלל (ראה בפנים הערה 1), ולא הבאתי מדבריו אלא ללימוד על הסברות השונות שניתן לומר ולא שכאילו נאמרו הסברות ע"י בר סמכא.

וישועה היתה קרובה לבוא אילו לא דחקו את השעה ועברו על השבועה כמ"ש ז"ל שש שבועות השביע הקב"ה כדאיתא כו' שלהי כתובות, ושם דף כ"ו ע"ב ד"ה אחריו שכתב טרוניה לגבי כת ר"ח שקמה אחרי ש"ץ בזה"ל "ועלו כחומה לא"י", וכן ע"ש בדף סח: במכתב פרנס הועד דד"א אות י"ג באורך, ועי' גם משיחיות ויישוב ארץ ישראל עמ' 15 ושם הערה 4.

עוד יש לקבול על דברי המזלזלים ממה שהובא בשם הגרי"ז זללה"ה (קונטרס והאמת עד לעצמו עמ' 38) שאפי' אם היו מכתירים לראש ממשלה את הח"ח היה אסור לנו לקבל מדינה לפני ביאת משיח, וא"כ ודאי אי"ז רק התנגדות לציונות, וכתב כן בפירוש הגרי"א הנקין בספרו תשובות איברא פ"ט סי' ק"ז עמ' ר"י ואילך [נדפס גם בהדרום חוברת כ"ט עמ' 6] בזה"ל "וסוף סוף קיימו וקבלו עליהם חכמי ישראל במשך אלפי שנים את השבועות" כו', וראה עוד בכ"ז בספר נחלת יעקב (זיסברג, קרני שומרון תשס"ה) ח"ב בחלק נפש עדה עמ' 756 ואילך ובספר הקץ המגולה ומדינת היהודים (רביצקי ת"א תשנ"ג) עמ' 277 ואילך וספר הכרעות גורליות (יהושפט הרכבי, הוצאת עם עובד) עמ' 198 - 199.

אלול תשי"ט עמ' 3), וז"ל "ורבנים הרבה עמדו מנגד ואף אותם שהיה בלבם לקרב את הדבר שמו יד לפה ... ומהג' שבועות שהשביע לבנות ישראל", אהבת ציון וירושלים (יפה, תש"ז) במודעה רבה עמ' 12, ורבי באלי בנימין דעמאנט אב"ד סימפעראפאל במכתבו בשיבת ציון ח"א עמ' 41, והר"ש סלנט והרי"ש אלישר במכתבם שנדפס בהאיש על החומה ח"ב (זוננפלד, ירושלים תשס"ו) עמ' 64 (ומיהו מכתב זה נכתב למלך גוי ולא נכתב ע"י הרבנים עצמם), ור' הירשל ברלינר אב"ד בלונדון במכתבו כת"י שהועתק במשיחיות ויישוב ארץ ישראל (מורגנשטרן, ירושלים תשמ"ה) עמ' 107⁵, וראה שם גם עמ' 182 הערה 121 ציתות מרצ"ה לערה⁶.

וכידוע כבר כנגד ש"ץ וכתו נטען שעברו על השבועות⁷ ראה למשל ציצת נובל צבי לרבי יעקב ששפורטש (מהדורת ישעיה תשבי, מוסד ביאליק, ירושלים) במכתבו להחכם כה"ר רפאל סופינו עמ' 98 שורה 25, שבר פושעים **למהר"ם חאגיז** (בלונדריש תע"ט) עמ' 6 (מספרי העמודים נוספו במהדו' צילום) יעו"ש, ותורת הקנאות ליעב"ץ (מהדו' אמשטרדם תק"ב) דף א' ע"ב ד"ה ונצרף שכתב בזה"ל "אין ספק שהיה אז עת רצון גאולה

⁵ ואולם ע"ש במכתב שעיקר טענתו היא כנגד ההתחברות למסיונרים ויל"ע.

⁶ ולא ברור אם היא באמת כוונתו של רצ"ה ע"ש.

⁷ ודלא כמובא בספר מכתבים מזוייפים נגד הציונות (וינגרטן, ירושלים תשמ"ב) עמ' 78 מכתב הד"ר ג"ש שר"י שהזיד לסלף ולכתוב "אוכל לומר בודאות שאין זכר (!) בזמנו של ש"ץ למדרש הידוע על ג' השבועות שאחרוני הרבנים (!) אהבו (!) להסתמך עליו בפולמוס נגד הציונים, מאמר מפורסם זה לא תפס כל מקום (!) בפולמוס השבתאי".

א. דברי הגמ' על שבועות הגלות לא הובאו ברבותינו הרמב"ם וטוש"ע וכדו' ויש שכתבו להוכיח מזה שלא נפסקו שבועות אלו להלכה (א), ישנן דעות שאף סוברות שדברי השבועה שנויים במחלוקת בגמרא (ב) וההלכה כדעה שלא נקטה את השבועות, ויש שהגדיל לעשות וכתב שאף רבי זירא שהוא הוא שאמר את השבועות כמובא בגמרא בכתובות אף הוא חזר בו מדבריו ולבסוף לא נקט את השבועות (ג).

אולם יש לדעת שיש פוסקים שכן הזכירו להלכה את השבועות ופסקו אותם (ד), וכן גם מבואר בכמה מרבותינו שאין השבועות תלויות במחלוקת ונאמרו לדברי הכל (ה) [וכן לדברי חלקם אין מקום לדברי האומר שר"ז חזר בו מהשבועות עי' הערה ה'].

עוד יש שכתב לדחות את השבועות מן ההלכה בטענה שדברי הגמרא שדרשה את השבועות מפסוקים בשיר השירים תלויים במחלו' תנאים המובאת במדרש שנחלקו בהבנת מהלך ספר שיר השירים האם כוונתו על גלות וגאולת עם ישראל, ולפי"ז שייך לדרוש בדבריו את השבועות, או שמגמת הספר אינה אלא משל למאבק הנפש להשגת ההשארות והקיום הנצחי ולפי"ז לא שייך לדרוש את השבועות, וראה הערה (ו).

ישנים - דעת גדולי התורה נגד הציונות (בלאך, ברוקלין)¹ ח"א עמ' נ"ח במכתב מהגר"ש קלוגר להגר"א גוטמכר הביא מעשה מבעל הש"ך שחיפש טצדקי שלא לעשות עליה לא"י וע"ש שלא דיבר הש"ך אפי' ברמז משום השבועות ומבואר שלא ננקטו ע"י הש"ך להלכה (ואולם יש לדחות שהיו שם איזה סיבות להתיר ולא שס"ל שלא נפסקו השבועות כלל). כעת שמעתי שגם הגרי"ש אלישיב זצ"ל סבר שלא נפסקו השבועות להלכה משום שלא הובאו בדברי הפוסקים, ויש לברר.

(ב) בספר בית אב - ליקוטים (שלעזינגער, לונדון תשמ"ו) סנ"ח עמ' 386 כתב שטעמו של הרמב"ם שהשמיט שבועות אלו מן ההלכה הוא שהשבועות אינם לדעת ר' יהודה אמר שמואל המובא בגמ' והרמב"ם פסק כריא"ש יעו"ש (ומ"מ כתב שעצה טובה לקיימם כמבואר באגרת

(א) הרש"י ז"ל בהסכמה לקונטרס השבעתי אתכם (וינגרטן, ירושלים תשל"ו) כותב טעמים שאין השבועות שייכות לעליה היום וא' הטעמים שכתב הוא "וכל הפוסקים ראשונים ואחרונים (רמב"ם טור ושו"ע וכו') לא הזכירו כלל שבועות הללו" וכן בקונטרס הנ"ל עמ' 23 מעתיק כרוז מהר" אלקנה שפירא שכתב ג"כ שהרי"ף ורא"ש הרמב"ם וטוש"ע לא הביאו השבועות וא"כ א"א לקבלם להלכה, ושם בעמ' 14 העתיק עוד מתשובה כת"י של הגרי"א הרצוג שהשבועות לא נפסקו שהרי לא הובאו ברמב"ם הל' מלכים, וכ"כ בספר הגות בפרשיות השבוע (נחשוני, ב"ב תשמ"ט) פרשת ראה עמ' 757 והביא שרש"ץ הרמן דקדק כן ברמב"ם שבכונה השמיט מימרא זו, וראה גם ספר עלה נעלה (אבינר, ע"י ציון, בית אל תשע"ב) עמ' 15 - 16 שליקט עוד מקורות שעמדו על כך שלא הובאו השבועות בפוסקים (ואלו הם: התקופה הגדולה עמ' קפ"ז, ארץ חמדה עמ' כ"ג [שם מדבר מצד שהשבועות הם אגדה וראה בענין זה להלן], קונטרס הנותן ליעף כח - כ"ח קושיות על ויאל משה אות ט' [שם הוכיח שהוא ענין שקרה כמה פעמים ואין לפוסקים להתעלם ממנו מצד אי השכיחות]) וע"ש גם מה שליקט בעמ' 31 ואילך (שם ליקט גם הטענות שהוא אגדה ושר' זירא חזר בו וראה להלן), ויש להוסיף ע"ז מה שהביא על מימרא זו בספר שערי קודש (הכט, ירושלים תשמ"ט) ח"ד ס"ז עמ' י"ד שאמר לו הגר"מ פיינשטיין שאין בונים הלכה מסתם מדרשי חז"ל שלא הובאו בפוסקים (אמנם לא התברר אם נאמר על מדרש זה בפירוש אבל עכ"פ לכאו' שייך גם כאן, ועי' להלן הערה 30), וכן יש לציין שבספר דובב שפתי

¹ יש לדעת שספר זה הוא זיוף גמור מתחילתו ועד סופו כמו שניכר לכל קורא מעיין, ובעיקר בולט הדבר במכתבי בעל צפנת פענח שאינם אפי' קרובים לסגנונו הידוע, וכבר נכתב ספר שלם להכחישו הלא הוא ספר מכתבים מזוייפים נגד הציונות, עי' עליו (וכן כתבו בתורת השערה בקטלוג מכירות חפצי ההיסטוריה של "קדם" מכירה 27 חשון תשע"ג עמוד 102 ועמ' 103), ועי' גם בדרשות איגרות ותולדות בעל שו"ת הרי בשמים (ירושלים תשע"א) פרק א' ענף ד' הערה 245 (שכתב עפ"ד הגר"מ שטרנבוך והגר"מ פיינשטיין שמחבר הספר היה אדם ישר שנכשל בהעתק דברים שזוייפו ע"י אחרים).
ובכ"ז לשופרא דמילתא ציינתי לדבריו ושמא עיקר המעשה אמת אף שלא נכתב ע"י הגר"ש ק.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

(ד) במגילת אסתר על ספר המצות להרמב"ם (שכח העשין, עשה ד') הזכיר להלכה את השבועות וביאר בזה את דעת הרמב"ם שלא מנה למצוה את כיבוש א"י וכתב שטעמו הוא שאדרבה נצטוינו בשבועות הנ"ל⁷ ולכן לא נוהגת כיום המצוה לכבוש את א"י⁸, וכן בפאת השלחן הלכות א"י סי' א' סעיף ג' בבית ישראל סקט"ו (דף ב' ע"ב, ובמהדורת ירושלים תשי"ט דף ח' ע"א) הביא להלכה את דברי שו"ת הרשב"ש שכתב שמצות ישוב א"י בזה"ז אינה מצוה על כל ישראל משום שאסור לעלות כחומה, והוא משו"ת רשב"ש ס"ב (עמ' ו' במהדו' מכו"י), וכן הובאו השבועות להלכה בפסקי ריא"ז בכתובות שם הלכה ח' אות ו' ז"ל "ואעפ"כ אין להם לישראל לעלות יחד וביד חזקה כעין קיבוץ גלויות שאין להם למהר הקץ"..."⁹, ועי' גם זכות אבות לרבי אברהם גאלנטי (נדפס בתוך ספר בית אבות בבילוגורייא, דף מ"ו ע"א, ובהקף המגולה ומדינת היהודים עמ' 293 הועתק בשלימות מכת"י) שנקט למעשה שאין לאנוסי פורטוגל (!!!) למרוד במלכות - אף שהיה ביכולתם - משום השבועות, וכבר הבאתי בהקדמה (בהערה) כמה ציונים לרבותינו שחששו לשבועות, ויש להביא כאן עוד שבספר מלחמות ה' עמ' כ"ה נדפס מכתב בחתימת הרבה רבנים שהתנגדו למדינת ישראל משום השבועות, ושם עמ' כ"א עוד מכתב מרבנים רבים ונוספו עליהם הביד"צ של העדה"ח (ה"ה המנחת יצחק, רמ"א פריינד, ר"מ דושינסקי, רבי ישראל יעקב פישר, ור"ב רבינוביץ), וכידוע נדפסו כרוזים רבים כע"ז מחכמי ירושלים ומפוזרים גם לרוב בין כתבי החומה חומתינו העדה וכדו', וכידוע נכתב ע"ז המון בכ"מ ולמשל עי' מאמר בהאסיף - לתקופת השנה שנה ו' (ווארשא, תרנ"ד) בעמ' 98, וע"ע להלן דברי כמה וכמה פוסקים שדנו בשבועות מכמה צדדים ומבואר שנקטו את השבועות למעשה, וכן ראה עוד נחלת יעקב בחלק נפש עדה עמ'

שס"ל כר' יהודה הא גם לר"י ס"ל השבועות שלא יעלו כחומה ולא ימרדו באומות כמבואר בגמ', וי"ל שדורש הקראי על השבועות אלא שס"ל שהיתה פקידה בימי עזרא והותרו השבועות, וכמו שמתבאר בקצרה בפנ"י הנ"ל הערה 2 בדעת ר"ל וסיעתו.

⁷ כידוע נאמרו בזה עוד תירושים לרוב ולדבריהם אין ראייה מהרמב"ם, ראה למשל שו"ת החיים והשלום (כסאר, ירושלים תדש"מ) סי' מ"ב עמ' קא - קב.

⁸ ועי' אבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות ד' מה שהשיגו, וראה גם ספר ביאליק (ערוך בידי יעקב פיכמן, ת"א תרצ"ד) בחלק המאמרים, תעודה חדשה לתולדות ראשית הקבלה, עמ' 161 - 162 "בזמן הזה כבר נפטר ישראל מחיוב ארץ ישראל"...

⁹ יש להעיר שהריא"ז לא כתב לשון שבועה או איסור ויל"ע מה דעתו בדיוק.

תימן, וראה להלן), וכע"ז כתב בספר דרישת ציון (צוריאל, ב"ב תשס"ו) בסופו עמ' 183 ואילך (וכתב כן גם בספרו אוצרות התורה ח"ב, ב"ב תשס"ה, עמ' 977 ואילך) שריו"ח ור"ל חלקו על השבועות (כמבואר ביומא ט: ועוד) וס"ל שאדרבה צריך לעלות כחומה וההלכה כמותם משום שהלכה כריו"ח כשחולק על ריב"ח שהוא בעל המימרא של השבועות, וכע"ז כ' גם בספר תורת המדינה (גורן, ירושלים תשנ"ו) עמ' 36 - 37 שריו"ח ור"ל חולקים על השבועות³ ושהלכה כמותם משום שיש למצוא כדעתם ב' סתמי משניות⁴, ובספר מוצאי מים (הירשענזאהן, בודאפעסט תרפ"ד) ח"א עמ' 18 ג"כ כתב (בדרכי דרוש) שהשבועות תלויות במחלו' וכתב שהוא ויכוח בין ריו"ח ועוד חכ' שנקטו את השבועות לבין ר"ל ור' שילא וכך הייתה דעת העם שלא נקטו את השבועות וע"ש⁵, וכ"כ הרי"א הנקין בספרו תשובות איברא (בתוך כתבי הגרי"א הענקין, כרך ב', נוא יארק תשמ"ט) פ"ט סי' ק"ז עמ' ר"י ואילך (נדפס גם בהדרום חוברת כ"ט) שנתוכחו בזה ר"ע ושאר חכמי הדורות.

(ג) כך כתב בספר סוד השבועה (עטייה, ירושלים תשכ"ה) עמ' 14 ע"פ מדרש שה"ש, וכתב כן גם בספרו לך לך (ירושלים תשכ"ג) עמ' 48 - 49, וכ"כ גם בספר דרישת ציון עמ' 184 (והוא ג"כ גם בספרו אוצרה"ת הנ"ל)⁶.

² בעצם הסתירה בין הגמ' כתובות לגמ' יומא - ששם משמע דלא כהשבועות המובאות בכתובות כנ"ל - כבר עמד בפנ"י בכתובות ד"ה דאמר ר' יהודה וכו' "והא דאמר ר"ל בפ"ק דיומא א"ל קא סנינא לכו שלא עליתם כולכם בימי עזרא לאו מימרא פסיקא היא ואגדות חלוקות הן" ע"ש שלגמ' יומא כבר נפקדנו בימי עזרא ובטלו השבועות, ואולם בלשון הפנ"י משמע שהגמ' בכתובות עיקר ע"ש, ויל"ע.

³ וכ"כ ר"מ עטייה בספר בסוד השבועה עמ' 12 שריו"ח ור"ל חולקים על השבועות, וכתב כן גם בספרו לך לך עמ' 48 - 49, וראה בסוד השבועה שם עמ' 17 שכ' שגם דברי ר"א אם מקימים את השבועה כו' אינם על ר"ז אלא על דברי ריו"ח רבו שאמר שצריך לעלות לא"י ואם לא יעלו יותר בשרם כצבאות ואיילות, והוא פי' זר בדברי הגמ' שהביאה את דברי ר"א כהמשך אחר דברי ר"ז.

⁴ ומיהו ע"ש עמ' 38 שאולי יש לדחות הראיה מהמשנה וכעין דחיה זו כ' בספר נחלת יעקב ח"ב בחלק נפש עדה עמ' 734, ואולם האמת היא שאי"צ שום דחיה וודאי שא"א לנו להביא ראייה מסתם משנה למחלו' בין אמוראים שידעו את המשנה, וכמובן.

⁵ לפי מה שהביא בהמשך דבריו מספר תולדות ר"ל יתכן שר"ל חזר בו כשהפסיק להיות ליסטים, ועי' שם.

⁶ יל"ע לפי"ז מה ידרוש ר"ז מפוסקים אלו, ואין לומר שדורש כר' יהודה לאסור עליה מבבל שהרי לדברי בעל סוד השבועה מותרת עליה גם מבבל ואפי' כחומה (דראיתו היא מהעליה מבבל בימי עזרא שהיה טענה שלא עלו כחומה יעו"ש), ועוד שאפי' את"ל

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

דברי הרי"א הנקין שהיא מחלו' תנאים לא ידחו ע"פ ישובו של המנח"י], וכידוע על סתירת הגמ' נאמרו עוד תירוצים וגם לדבריהם אין סתירה ומחלו' ואכמ"ל.

(ו) ברש"י על שה"ש פ"ב פ"ז כתב "יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו", ומבואר בדברי רש"י שישנה מחלוקת במדרשים על מה נסובים הפסוקים בשה"ש והכריע רש"י שפשוטו של מקרא מדבר על עניני גלות וגאולה, ובספר משנה תורה להרמב"ם ע"פ כת"י תימני (קאפח) עמ' תרנ"ב הערה ט"ו כתב שלרמב"ם ס"ל כדעת התנאים שפירשו שכל שה"ש הוא משל למאבק הנפש להשגת ההשארות והקיום הנצחי¹² ולכן לא פסק את השבועות שהם אליבא דמ"ד ששה"ש מדבר על גלות וגאולה וכדו', והיינו שס"ל לרמב"ם להלכה שעיקר הפשטיה דקרא הוא על דביקות הנפש וקיום נצחי ודברי הגמ' הם ע"ד דרוש, והאריך בזה הנ"ל יותר בסיני כרך צ' שנת תשמ"ב חוברות א - ו (תקמ"ז - תקנ"ב) עמ' צא - צב והועתק לספרו כתבים (קאפח, ע"י טובי, ירושלים תשמ"ט) ח"ב עמ' 619 - 620, וראה בזה עוד מש"כ במסורה ליוסף קובץ ד' (נתניה תשס"ה) עמ' 176 ואילך ועלה נעלה עמ' 145, ובמה שהשיג על טענה זו במסורה ליוסף קובץ ה' עמ' 234, ואכמ"ל.

756 ואילך ליקוט מאחרונים שהביאו את השבועות להלכה.

ועי' גם אבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות ס"ב שנראה מדבריו שעכ"פ בתורת אגדה כן נפסקו השבועות ויש להתחשב בהם בהלכה [וראה להלן סעיף ב' אם השבועות רק אגדה].

ולגבי השמטת הרמב"ם את השבועות נאמרו עוד תירוצים ראה למשל הפרדס שנה מ"ה חוברת ז' (ניסן תשל"א) סי' ס"ז מרג"א רבינוביץ' עמ' 27¹⁰, ואכמ"ל, כעת קבלתי תשובה מהגר"ח קנייבסקי שליט"א (נדפס בסוף הקונטרס תשובה ג' ועי' גם תשובה ו' ותשובה י' מה שהוסיף ע"ז) שהטעם שהשמיטו הפוסקים את השבועות הוא משום שזה לא שכיח [וכסברא זו כתב בויואל משה בהקדמה, ואף שהעירו רבים (עי' למשל שו"ת ברית אברהם (שבתאי/שני, ירושלים תשס"ה, נדפס יחד עם ספר תפארת מנחם ירושלים תשל"ט) סי' כ"א אות ג' עמ' קע"ב, ועלה נעלה עמ' 15) שהיו הרבה מקרים שישראל מרדו באומות מ"מ דבר זה לא שכיח כלל ולא נכלל בדברים המדוברים בספרי הפסק באופן הנורמלי ולכן הושמט, והבן].

(ה) בספר פוסקים וכתבים ח"ב (ריא"ה הרצוג, ירושלים תשמ"ט) סי' קט"ו עמ' תקט"ז כתב שאין חולק על השבועות בתלמוד, וכ"כ בכוס הישועות (פרידלאנד, אמשטרדם תרי"ט) דרוש הבנין אות ב' עמ' מ"ז (וז"ל "וגם אין אחד שחולק על הג' שבועות הללו"), ובויואל משה (ברוקלין תשכ"א) בהקדמה למאמר שלש שבועות עמ' י"א ד"ה וענין, ויש להוסיף עוד שאף אם הוא מחלו' יתכן שהלכה כהנוקטים את השבועות וכמבואר בדברי הגרי"א הנקין המובאים לעיל (בהערה בהקדמה בסופה) שכתב שהוא מחלו' תנאים ובכ"ז כ' שלבסוף נתקבלו השבועות.

וראה עוד מנחת יהודה להר"י אלקעלי (במהדו' הנדפסת ב"כתבי הרב יהודה אלקעלי, ירושלים תשל"ה, הוא בכרך א' עמ' 240¹¹) שעמד בסתירה שבין הגמ' כתובות לגמ' יומא - שהיא המקור לדברי כמה ספרים שכתבו שהוא מחלו' הסוגיות וכנ"ל - וישב ע"פ דרכו שרק בעלית עזרא היה להם לעלות כחומה ע"ש ולדבריו אין שום מחלו' בגמ' וודאי שגם אין הוכחה שר"ז חזר בו [אולם

¹² ראה עוד רבעון תרביץ שנה ס"ט (תש"ס) עמ' 539 ואילך ובעיקר עמ' 557, ומגדים קובץ ל"ו (תשרי תשס"ג) עמ' 95 ואילך.

¹⁰ ע"ש ותירוצו תמוה וחלקי שאינו מיישב אלא טעם שאסור לעשות מלחמה וא"כ נשמטו השבועות של דחיקת קץ ומרידה באומות שהם אינם במלחמה (וגם שבועת שלא יעלו בחומה י"א שהיא אף בלי מלחמה וכדלהלן סעיף ח'), אא"כ נאמר חידוש שס"ל לרמב"ם שדחיקת קץ ומרידה באומות אינם אלא ע"י מלחמה, וצ"ב.
¹¹ ראה גם בספרו קול קורא (במהדו' הנ"ל עמ' 288).

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

ב יש שכתבו שלא נכתבו דברי השבועות בגמרא בתורת הלכה אלא בתורת אגדה ואין בהם איסור שבועה ממש (ז) ויש שחלקו עליהם וכתבו שהשבועות נכתבו בתורת הלכה (ח), ויש לדעת שבביאור דברי השבועות שבגמרא נאמרו כמה ביאורים ע"ד אגדה (ט) ולביאורים אלו ודאי השבועות באו בדרך אגדה ולא בדרך הלכה.

בקובץ ממלכת כהנים וגוי קדוש (ירושלים תשנ"ז) עמ' 211 אות י"א והוא ג"כ ביאר בזה דעת הרמב"ן ולמד כן גם מדברי הרמב"ם באגרת תימן שנביא להלן (וע"ש עוד עמ' 212 אות י"ג מה הנפ"מ מזה שהשבועות רק אגדה), וכן הר"ע קלכהיים בקובץ עטורי כהנים חוברת 107 עמ' 15, וע"ע עיר בנימין (לרב"ז וואלף, פרנקפורט תנ"ח) בכתובות שם אות קל"א דף כ"ג ע"ד שכל שלהמדרש הוא שבועה ממש אבל לר' יהודה המובא בגמרתינו אי"ז שבועה ממש, ע"ש¹⁶, וכן עי' לשון הפנ"י המובא בהערה 2 ויש שדקדקו כן גם בלשון שס"ל שדברי הגמ' כאן באו בתורת אגדה והוא דקדוק קלוש ע"ש ואכ"מ.

(ח) ביואל משה בהקדמה (עמ' י"א) ד"ה וענין כתב שהשבועות הם "הלכות קבועות בלי שום חולק", ושם (עמ' י"ז) ד"ה וקראתי חזר על דבריו ומבואר בדבריו שהם שבועות ממש וע"ש שדן מי השביע את ישראל משה או משיח וכו' ע"ש, וכן בסי' א' (עמ' כ"א) כ' שהיא שבועה וחמורה מעשה ע"ש¹⁷, ובסי' ל"ב (עמ' מ"ד) ג"כ האריך בחומר עוון שבועות, וע"ש עוד בסימנים הסמוכים¹⁸, וכן מבואר בשו"ת צפנת פענח (וורשא) סי' קמ"ג אות ב' שביאר הגדר בשבועות אלו שהם חלים על ה"ציבור" שהוא מציאות אחת נצחית ושייך להחיל

(ז) בדברי תורה לבעל מנחת אלעזר (ירושלים תש"מ) מהדורא שתיתאה סי' קי"א הזכיר בדרך הפלגה שיתכן שהיא שבועה ממש ומשמע שעיקר דעתו שאינה שבועה ממש, וכ"כ במפורש רא"מ מגור במכתבי תורה (ע"י אברמוביץ, ת"א תשכ"ז) מכתב ו' עמ' ט"ו שאינה שבועה ממש, וכן מבואר באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות מ' וסי' תנ"ו אות י"ד ע"ש (ועי' להלן עוד מהאבני נזר), ולכן כל הרש"י זוין בהסכמתו לקונטרס השבעתי אתכם שהרבה ראשו' ואחרו' סוברים שהשבועות אינן אלא אגדה [עי' שם בפנים הקונטרס עמ' 35], וכ"כ בספר ויאמר שמואל (גנוט, אלעד תשס"ח) סנ"ט ענף ג' אות ב' עמ' רנ"ב (נדפס גם בקובץ מאמרים "ליהודים הייתה אורה ושמחה", אדר ב' תשע"א) שכתב לו הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאולי הטעם שהרמב"ם וטוש"ע השמיטו את השבועות הוא משום שס"ל שהם דברי אגדה, וכ"ה במנחת אשר (וי"ו, ירושלים תשס"ו) פרשת מסעי עמ' תס"ה¹³, וכ"כ רמ"מ כשר ב"שנה בשנה" שנת תשל"ז עמ' 222, וכן הר"י שציפאנסקי באור המזרח כרך כ"ב חוברת ג - ד (ט - 0) ניסן תמוז תשל"ג עמ' 217 כ' שהשבועות הם אגדה ע"ש, וכ"כ בספר טוב ראי ח"ו (קוק, ע"י תאנה, ירושלים תשס"ד) סי' קע"ד (מאת רצ"ה קוק) עמ' ש"ו והבין כן מדברי הרמב"ן¹⁴ וממכתב האו"ש¹⁵ ע"ש, וכ"כ הר"ז קורן

¹³ בפסקים וכתבים כרך ב' עמ' תקט"ז [וכ"ה בספרו תחוקה לישראל על פי התורה עמ' 125 - 126] ג"כ הציע שאולי ס"ל לרמב"ם שהם דברי אגדה ולכן לא הביאם, ודחה שכיון שאין חולק על השבועות בתלמוד היה לו להביאם שהרי לפעמים הוא מביא גם אגדה (וכ"כ בבית אב סנ"ה עמ' 386), וע"ש תי' אחר למה השמיטם הרמב"ם, ויש להעיר שכיון שאין הרמב"ם מביא הרבה אגדות אין לתמוה אם השמיט אגדה זו ובפרט שאינה נוגעת לכל יחיד ואינה מצויה כ"כ.

¹⁴ היינו מזה שהרמב"ן בשכחת העשין מנה מצות ישוב א"י אף שלכאן אינה נוהגת היום משום השבועות (שהיא הסיבה שהרמב"ם לא מנאה להסבר המגל"א), וע"כ שבהלכה אין להתחשב עם דברי אגדה אלו, ואי"ז דקדוק כ"כ ואדרבה רבים תמהו ע"ד הרמב"ם שלא מנה מצוה זו ואף אם לא נוהגת בפועל כיום מ"מ מצוה היא ואכ"מ.

¹⁵ היינו מזה שכ' האו"ש שבמשך הדורות רבים פחדו מהשבועות ומוכח שאי"ז אלא פחדנות ולא איסור הלכתי ע"ש, ואי"ז דקדוק מוכרח שהרי יתכן שכוונתו ליראת חטא מעבור

על ציווי, ועוד שגם אם השבועות הם איסור ודאי יש בהם גם פחד שמא יותר בשרנו כאילות השדה והוא פחד יותר מוחשי ויותר פעל על עם ישראל מעולם.

¹⁶ ולכאן נראה שלדעת הגמ' אינה שבועה גם לדעת ר"ז שהרי הגמ' כתבה בפשטות את הדרשה של מתיר את בשרכם וכו' ומשמע שהיא לכו"ע, וגם לר"ז אין כפל לשון בקרא שיהיה שבועה, עי' בעיר בנימין ותבין כי קצרתי, ועכ"פ נמצא שלהלכה, כמו שנקטה הגמ', אי"ז שבועה ממש.

¹⁷ ע"ש שהביא את דברי ר' יהודה (כתובות קי): "כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה" ותמה שהו"ל למימר שעובר על השבועה שהיא חמורה מעשה, ובאמת להמצדדים שהיא אינה שבועה ממש לק"מ ולדבריהם ודאי עשה חמור והוא ראייה לשיטתם.

¹⁸ עי' להלן הערה ט' שהבאתי שהיווא"מ הדר ביה ופלי שאי"ז שבועה ממש.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

שה"ש (לר"ד טריוויז, נדמ"ח ב"ב תשכ"ט) פ"ב פ"ז עמ' כ"ח²³
24

(ט) באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד (אות מ"ה - מ"ז ושוב באות נ') כ' שהשבועה היא לשורש הנשמה למעלה כעין שמשיעין לאדם שיהיה צדיק ואל יהיה רשע (ושם אות נ' ביאר גם שהוא טעם שהושמט בפוסקים), ועי' באב"נ חו"מ סי' צ"ה תשובה מבן המחבר אות כ' שהעמיד דעת אביו בזה (וע"ש שביאר בזה גם דעת מהר"ל ועי' בסמוך) ובנזר התורה קובץ י"ג (עמ' ק"ג - ק"ה) במוסגר תוספת ביאור לאב"נ²⁵.

במהר"ל בנצח ישראל פכ"ד (עמ' קכ"ג) ביאר שהשבועות הם גזירות שנטבעו בטבע העולם כדי לקיים את הגלות, וכ"ה לשון המהר"ל בחי' אגדות בכתובות שם "ומפני זה היו ג' שבועות כלומר ג' גזירות"²⁶, וראה בזה גם בדעת חוברת 47 (ק"ץ תשס"א) עמ' 129 הערה 4

²³ ע"ש שביאר שהשבועות חלו משום שאנו מושבעים ועומדים על כל התורה ובתורה כתוב שנענש בגלות, ודברי התורה שנענש בגלות הם הם השבועות, ודבריו פלא שהרי לא אשכחן שיהיה מצוה ושבועה לאדם לקבל על עצמו עונשין בידי שמים הכתובים בתורה, ואף אם נכתבו בתורת עונש לא מוטל עלינו לקיימם, ואולי כוונת דבריו שעונש הגלות שאני משום שהוא שינוי מצב בכל עם ישראל ורצון התורה שתהיה תקופה של גלות אם יעברו עבירות, ואולם עדין חידוש להחשיב עי"ז לשבועה ממש כה"מושבע ועומד" של כל התורה, וצ"ב, ועי' ים הגדול חו"מ סי' צ"ז עמ' ק"פ.

²⁴ בעיון יעקב (על עין יעקב דף מו.) בכתובות ד"ה שלא ירחקו ג"כ למד שהושבעו ממש דכתב "איסורא נמי איכא כיון שהשביעו על זה" ואולם ע"ש שהשבועה שלא ירחקו הקץ לא חלה משום שרש"י מפרש שהרחקת הקץ היא בעונם וע"ז אנו מושבעים ועומדים (וכ"כ ביקרא דשכ"י - לר"י דוד, שאלוניקי תקל"ד - דרוש ס"ג דף קל"ח ע"ב) אבל שאר השבועות כן חלו, והיינו שהיה השבעה על כל השבועות ומה שחל חל ומה שלא לא.

²⁵ עי' ויואל משה עמ' מ"ו סל"ד ד"ה אמנם וסי' ל"ה מה שהשיג על האב"נ ע"פ דרכו, והמעין באב"נ יראה שע"פ דרך האב"נ לק"מ.

²⁶ יש שהבינו בכוונת המהר"ל שאין השבועות אלא גזירות בטבע ואינן נוגעות לנו כלל, אולם כבר ציין בהקץ המגולה ומדינת היהודים עמ' 296 לדברי המהר"ל בבאר הגולה באר ז' (עמ' קמ"ז במהדור ירושלים תשל"א, ובמהדור מכון תשס"ג עמ' ת"י) ששם כ' "אחר שגזר ה"ת שנהיה תחת רשותם ראוי עלינו לקבל ממשלתם... הרי גודל האזהרה שלא ימרדו כו'... וע"כ הפי' שכיון שכך הטביע הקב"ה בעולמו אין לנו לעשות נגד רצונו, ואולם יהיו הנפ"מ שכתב הר"ז קורן (כנ"ל הערה ז' במוסגר) לענין בדיעבד וכו' ע"ש, ועוד שאחר שנעשה מעשה שהוקמה מדינה בא"י ולא נתבטלה ע"י הגזירה בהכרח שאינה סותרת לגזירה מאיזה טעם שיהיה.

שוב כתב לי הגר"ח קנייבסקי שליט"א (נדפס בסוף הקונטרס תשובה י"ב) שלמהר"ל יש בשבועות גם גזירה וגם איסור.

עליו שבועה, יעו"ש¹⁹, וכ"ה בספר מדרכי משה ח"ד (לרמ"מ מארגענשטערן מפילוב וקאצק, נדמ"ח ירושלים תשס"ז) בתשובה בענין ישוב ארץ ישראל (ששלח לר"ש מסאכאטשיב בן האב"נ כדי לבאר את דעת אביו הר"י מפילוב, דברי הר"ש יבואו א"ה להלן) אות ה' (א) עמ' קכ"א ואילך ע"ש שחל מכח חרם שהטיל שלמה בכח המלכות²⁰, וכן נקט רבי גבריאל זאב אב"ד קרעשוב במכתבו שנדפס במאסף דעת הרבנים (שטיינבערג, ווארשא תרס"ב) עמ' 90 - 91 שהם שבועות שעוברים עליהם בב' לאוין ועשה, ובאמת שכבר משמע כן בשו"ת חת"ס יו"ד סי' ר"כ ד"ה והנה בנידון ע"ש²¹, וראה גם לשון הרי"י ריינס בספרו אור חדש על ציון (ווילנא תרס"ב) שער ד' פ"ד דף יט. שכל על כיבוש א"י ע"י מלחמה שזה לא יצויר מאחר ש"יש אסור והטלת שבועה" כו', וכן בספר הערכים (ריינס, נ"י תרפ"ו, עמ' 152) שנקט על השבועות לשון איסור ע"ש, וכלשון זו כתב גם רבי שמואל יעקב ראבינאוויטץ במכתב²², וע"ע הפרדס שנה מ"ה (חוברת ב' חשון תשל"א עמ' 32, והמשכו בחוברת ז' ניסן תשל"א עמ' 26) מרג"א ראבינאוויטץ שכתב ביאור בגדר השבועות, וכן בספר שיר חדש על

¹⁹ כמובן דבריו מחודשים שיהיה שייך להחיל שבועה, שהיא איסור גברא, על ציבור, ועי' אור תורה אות נ' - נדרים ושבועות פ"ט עמ' 190 ואילך (נדפס גם ב"שנה בשנה" שע"י היכל שלמה שנת תשל"ד עמ' 151) מש"כ בביאור דבריו.

²⁰ וע"ש שלגבי שבועת "שלא ישתעבדו בישראל יותר מדי" שהוא על הגוים הודה שהיא השבעה רק לשרים שלהם כדעת האב"נ דלהלן, וזה קצת תימה שהרי בגמ' לא משמע שיש חילוק בגדר בין השבועות, והאמת שהערה זו היא גם על הצ"פ שהרי על גוים אין תואר ציבור (כמבואר מדברי הצ"פ עצמו שם) וא"כ שבועת העכו"ם ודאי אינה שבועה ממש וה"ה שבועת ישראל.

²¹ עי' עולת החודש שנה ד' קונטרס ב' (לה) חשון תש"מ עמ' נ"ג ואילך פלפול בדברי החת"ס, והאמת שיל"ד בדעת החת"ס עצמו אם כוונתו שהיה שבועה ממש דע"ש שרק למד מכאן שלשון עבר ג"כ נחשב להשבעה, וגם אם אי"ז שבועה ממש שייך ללמוד דין זה שהרי ודאי עכ"פ ניתנו איסורים אלו בצורה שיהיו דומים לשבועות, וא"כ נלמד את משמעות הלשון שאפשר להשביע בלשון עבר, עי' בזה וקצרתי.

²² מכתב ששלח להרבה רבנים לשכנעם ע"ד הציונות, נכתב בשנת תרס"א, אפשר להשיגו בגנוזי בית הספרים הלאומי אשר בירושלים אוסף האפמרה מס' מערכת 002067791 [L1188. 933.618]. וז"ל לא להוציא את בנינו לשדי קטל כאשר יעשו עמים אחרים ואשר לאשרנו... אסרום חז"ל עלינו, כאמרם ז"ל: שלש שבועות השביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה ושלא ימרדו במלכות וכו' (כתובות - קי"א).

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

בחדושי המלבי"ם בכתובות שם עמ' ר"ח בהדיא ז"ל "השבועות דכאן כוונת חז"ל היא דלפי השכל והמוסר והאמת מחוייבים לעשו' כן כאילו נשבעו בפרטי השבועות לקיים כן" וע"ש, וראה גם לשון ספר עיני יצחק (ווילנא תרל"ח) על עין יעקב תענית פ"ג דף נ"ב ע"א (מהספר) אות מ"ד, ולשון מכתב תלמידו של הר"מ הכהן מקורפו³², שגם מדבריהם נראה שהשבועות הם עצה (חמורה) לקיום בגלות, ואולי היא גם כוונת ספר עיני העדה (לר"א הכהן האייתמרי, אزمיר תרכ"ד) ח"ב דף ע"ב ע"ב ד"ה ואם תעוררו (וע"ש גם ד"ה השבעתי), ויש להדגיש כאן שאף בספר ויואל משה הדר ביה וכל בסי ל"ו (עמ' מ"ז) עפ"ד הרמב"ם הנ"ל שבאמת אי"ז שבועה ממש, אלא רק חמור מאד כשבועה, וכ"ה שם סי' ע"ח (עמ' צ"ד) וסוף סי' ע"ט (עמ' צ"ט), ועי' בזה גם בעולת החודש שנה ד' קונטרס ב' (לה) חשון תש"מ עמ' נ"ה. באילת אהבים עמ"ס כתובות (למהרא"ל צינץ, ווארשא תרנ"א) שם כ' "וענין השבועה היא מניעת הבחירה כמו שהשביע" (ההמשך חסר), והפי' לכאול שהשבועה יצרה טבע בעם ישראל או בעולם שלא יהיה שייך לצאת מן הגלות, וכע"ז כ' בדברי שאול (לבעל שואל ומשיב, לעמבערג תרל"ה) מהדו"ק עה"פ הבה נתחכמה (שמות א, י) דף מ"ה ע"ב שהשביעם ונתן להם בטבעם שיהיו נכנעים יעו"ש, וכע"ז מבואר בצרור המור (לר"י מליסא, נדפס בתוך פרקי מחשבה על שה"ש, ירושלים תשס"ו) פ"ב פ"ז עמ' מ' ד"ה השבעתי [וברמז כ' כן גם בפ"ח פ"ד עמ' קט"ז] שכתב לגבי שבועת העכו"ם שענינה הוא שגזר הקב"ה בגזרותיו יתברך עד שהאומות יהיו כאילו הם מושבעים, כי שבועה היא משל לדבר שבלתי אפשר להשתנות, ולפי"ז אולי ה"ה ששבועת ישראל היא רק משל לדבר שא"א להשתנות, ועי' הערה 24, וע"ע צפירת צדק (וולפוביץ, ירושלים תשל"ו) כתובות שם עמ' ס - סא, ואור המזרח כרך כ"ו חוברת א' עמ' 28 ואילך, ובמכתבי תורה מכתב ו' בהערה ו', ובכנפי יונה על שיר השירים (עטילזאהן, ווארשא תרל"ו) פ"ב פ"ז דף נ"ו ע"א.

שדקדק כן (בדקדוק קלוש מאד) מדברי המדרש²⁷, ניב המדרשיה כרך יח - יט (שנת תשמ"ה - תשמ"ו) עמ' 126, ספר זכרון אפיקי יהודה (גרשוני, ירושלים תשס"ה) עמ' 160 - 161, ואור המזרח שנה ד' חוברת ג - ד (טו - טז) אלול תשי"ז עמ' 14.

ברמב"ם באגרת תימן סמוך לסופה ביאר את ענין הסכנה הקיימת בהשמעות למשיחי שקר וכתב שהיא כוונת שלמה המלך ש"צוה להשמר מזה (פי' מהתעוררות לא נכונה להגאל) והשביע עליו על דרך המשל²⁸ ואמר השבעתי אתכם כו", והיינו שאי"ז שבועה ממש אלא אזהרה שנמשלה לשבועה כל' שנמסרה בצורה חמורה מאד כשבועה, והיא העצה אשר תצילנו ותקיימנו בגלות²⁹, ועי' בזה בשו"ת ציץ אליעזר ח"י במילואים עמ' רמ"ט, אור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (ט) תשרי תשל"ח עמ' 27, ובכרך כ"א חוברת ב' (עד) טבת תשל"ב עמ' 88 - 89, ברכת אמונה (גליקמן, חולון תשמ"ה) עמ' קפ"ו, שו"ת ברית אברהם סי' כ"א עמ' קע"א, מסורת משה - הוראותיו של רבי משה פיינשטיין (ירושלים תשע"ג) שער חמישי אות רמ"ג הערה קכ"ג (עמ' תקצ"א)³⁰, וחוברת השבעתי אתכם עמ' 14³¹, וכ"כ גם

²⁷ יש להעיר שרבים האריכו בדברי המדרש המובאים בדבריו ואכמ"ל.

²⁸ י"ג והשביע עליו על צד המשל, וי"ג והשביע האומה על דרך משל.

²⁹ עי' לעיל הערה ב' במוסגר שהבאתי מספר בית אב שמה שכל הרמב"ם כאן שהשבועות רק עצה טובה הוא משום שלא פסק אותם להלכה.

³⁰ ז"ל הספר הנ"ל: ורבינו קרא בעיתון של חוגי הקנאים שכותבים, כדרכם, שחב"ד אפיקורסים מצד שלא חוששים לענין של הג' שבועות, שלא לעלות בחומה וכדומה. ואמר רבינו שזה פליאה איך שאנשים משתמשים בשם "אפיקורס" כ"כ בקלות. הלא אם מישהו שומר המצוות ושומר להשקפות שמוזכר שמעכבים, מה שייך לקרותו אפיקורוס בשביל דבר כזה! ובכלל מה שייך לעשות עסק גדול על דבר כזה, שמוזכר רק בגמרא, בשו"ע לא מוזכר, ואפילו רוב הראשונים לא מזכירים אותו, רואים שאינו מעיקרי היהדות, ובכלל זה דבר שאפשר לפרשו כמו שרוצים, ומה שייך לעשות אפיקורוס בשביל זה!

וגם על המזרחי, שיש שקוראים להם אפיקורסים, א"א כך להגיד, דאינם עוברים על עיקרי היהדות, ואסור להשתמש כ"כ בקלות בשמות כאלו. וחשב רבינו ואמר שנדמה לו שבשיר השירים יש לרמב"ן פירוש על מושג זה, שלא יעלו בחומה, וכדאי לעיין שם.

ובהערה נוסף ע"י הר"מ טנדלר מחבר הספר: באיזה איגרת יש להרמב"ם פירוש, גם אמר לי, ששם מפרשו שזה בדרך משל. ותעיין שם.

³¹ ועי' ספר מלכי בקדש (הירשענזאהן, תרע"ט) תשובה ג' לשאלה ד' סעיף ט' עמ' 106 - 107 שכל שהשבועה שלא יעלו כחומה היא עצה להצליח לצאת מהגלות.

³² הועתק ברבעון ציון שנה ל"ב - תשכ"ז ע"ש סוף עמ' 162.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

יש הסוברים שלא נאמרו השבועות אלא על בבל ולא על שאר העולם וראה הערה (ז),
ויש מי שאף רצה לחדש שלא נאמרו השבועות אלא על גלות מצרים אבל אין דבריו
נראים כלל (יא).

בבל) ולא על עליה משאר ארצות לא"י ויש לבדוק], וע"ע
קובץ נזר התורה קובץ י"ג עמ' ק"י שג"כ כ' חילוק בין
גלות בבל לגלות שניה לגבי עליה ברשות ועי' גם
קונטרס השבעתי אתכם עמ' 15.

(י) בהפלאה בכתובות שם (ד"ה ור' יהודא) כתב בדעת ר'
יהודה שלשיטתו השבועות רק על בבל שהוא מקום
תורה וקדושה וכו', והו"ד באבני נזר סי' תנ"ד אות נ"ז
(ועי' גם סי' תנ"ו אות י"א), וכע"ז מבואר גם בפנ"י בכתובות
(ד"ה ור' יהודא), ולפי"ז ודאי אין מקום לאסור לעלות אלא
מבבל, ואולם ע"ש באבני נזר שבדעת ר"ז אי"ז נכון³³
ויתכן שהלכה כמותו וא"כ יהיה אסור מכל הארצות, ועי'
באב"נ שם גם באות ס"א, וכן עי' ויואל משה סי' א' ד"ה
וראיתי שהשיג על ההפלאה [ויש לפלפל בהשגתו]³⁴,
ועי' גם רי"ף על עין יעקב שחלק על הפנ"י וההפלאה
ולדבריו גם לר"י בגלות שניה השבועות הם על כל
הארצות [ורק בגלות ראשונה שגלו לבבל היה האיסור
רק על בבל], ע"ש, וראה מה שטרח בבירור כל הענין
בנחלת יעקב בחלק נפש עדה בבירור דעת רב יהודה
ענף ז'.

(יא) בקונטרס השבעתי אתכם עמ' 15 דן שיהיו
השבועות רק על גלות מצרים ע"ש, אבל ודאי אין לומר
כן נגד סתמא דגמרא, ורק יש לציין לשו"ת צי"א ח"י
אות ל"ח במוסגר עמ' י"ג שהביא מהאב"נ הנ"ל אות
נ"ח ואילך שדן אם השבועות נאמרו רק על גלות בבל
או גם בזה"ז [ואולם אני הקטן ממה שעיינתי מקופיא
באב"נ נראה שמדבר רק על איסור היציאה מבבל (ולפי
ר' יהודה כנ"ל לדעת ההפלאה זה כולל גם את השבועות שהם רק על

³³ יש להעיר שעיקר חשבונו של האב"נ שלר"ז ה"ה שאר
ארצות הוא בעיקר לפי סברות ההפלאה אבל להפנ"י אפשר
שגם ר"ז דיבר רק על בבל.

³⁴ ע"ש בויוא"מ ומה שהקשה לדעת ר"ז למה לא פירש שהכל
לאתוויי בבל י"ל שלר"ז שחולק על ר"י באמת אין חילוק בין
בבל לשאר ארצות ואי"ז חידוש כ"כ כמו מנוה היפה לנוה
הרעה, וכן מה שהקשה מתוס' גיטין יעו"ש יש לדחות שכוונת
ההפלאה שאף שבבל ודאי נכללת בכלל מדינת הים מ"מ אפשר
לעשות אוקימתא שאין הכוונה אליה וה"ה שאפשר לעשות כך
אוקימתא על לשון חו"ל שבבל היא יוצאת מן הכלל אף
שבפשטות הלשון כן משמע גם בבל, ולכן אין לשאול מתוס'
בגיטין שם (כדהקשה בויוא"מ) דאף שודאי לשון חו"ל משמע
להוציא קרוב מ"מ שייך לומר שבבבל יוצאת מן הכלל, ותוס'
שם מדבר רק על רקם וחגר שעיקר הנדון בהם משום
שצמודות לא"י ורק לגבי גיטין ששם הנושא הוא קירבה לא"י
ולכן שייך לדון מצד לשון חו"ל ומדנה"י, ואכמ"ל וקצרתי.

כמה מן הפוסקים כתבו ע"פ דברי מהרח"ו שהשבועות מוגבלות בזמן ולא נאמרו אלא עד האלף השישי או עד סוף אלפיים שנה (יב) [ואולם יש שלא התירו משום סברא זו אלא לדחוק קץ ולא לעלות בחומה ולמרוד באומות ראה הערה (יג)], אבל יש שחלקו עליהם וביארו את דברי מהרח"ו באופן אחר או שכתבו שאין לפסוק ע"פ קבלה נגד משמעות הפוסקים (יד).

לא תועיל תשובה ואחר האלף שנה תועיל, וכוונת מהרח"ו היא לשבועות של הקב"ה שגזר על הגלות ולא להג' שבועות דידן³⁵, וע"ש גם סימן ע"ג וסי' ע"ד שפלפל בזה עוד, וכ"כ בקונטרס והאמת עד לעצמו (נדפס בעלום שם ונזכר רק שהמחבר תלמיד של בעל קרן לדוד ובעל אבות על בניים) מאמר ג' עמ' לט - מ במוסגר שמדברי הרמב"ם באגרת תימן שנקט את השבועות מבואר שגם בדורו שהיה אחר אלף שנות גלות קימות השבועות³⁶, וכן דעת רש"י פאזען אב"ד שאפראן במכתבו שנדפס בקונטרס ימות המשיח (מלוקט מספרי בעל מנחת אלעזר, ירושלים תשל"ל) סי' ג' עמ' כ"א וכתב כן גם בספרו תורת א' עה"ת ח"ג (ברוקלין תשל"ג, נדפס בתוך ח"ב בתור חלק המכתבים) מכתב י' אות ו' עמ' מ"ג (ושם הוא יותר בביאור) וע"ש שפי' שכוונת מהרח"ו על דחיקת קץ שע"י לימוד קבלה דייקא יעו"ש³⁷, וכן נקט להלכה הגר"ע יוסף זללה"ה במאמרו שנדפס בתחומין כרך י' (תשמ"ט) עמ' 45 וכתב שאף שלמהרח"ו זמן השבועה עד אלף שנה מ"מ סתימת דברי הש"ס והפוסקים

(יב) בחוברת השבעתי אתכם עמ' 16 הביא תשובה כת"י מהגרי"א הרצוג שכתב בשם שבט מוסר (בספר הנמצא ביד הרב קרליץ) שהשבועה פקעה מאלף הששי ואילך, וכ"ה בספרו של הגרי"א הרצוג תחוקה לישראל ע"פ התורה עמ' 127, וכן הביא רבי עבדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ה בהקדמה מדברי מהרח"ו שענין השבועות הוא רק באלף שנה שאחר החרבן ותו לא [וע"ש שהרחיב עוד], וחזר על דעתו גם במכתב שכתב בחודש האחרון לחייו ונדפס בסוף ח"ח (עמ' קצ"ט), וכן אמר רבי יעקב מהוסניאטין - כמובא בעיתון הצופה שנה שלישיית גליון 458 יום ה' י"ב תמוז תרצ"ט - שבדברי מהרח"ו מבואר שזמן השבועה שלא ידחקו את הקץ הוא רק עד אלף שנה, וכן כתב גם בספר שמן המשחה - חידושים בדרך הפרד"ס על תנ"ך - ח"ד בחלקו השני (בן שמעון, ב"ב תשנ"ו) בביאור על הקדמת מהרח"ו לשער ההקדמות עמ' רס"ו ע"ש, וביסס את הטענה הזאת הרב שלמה זלמן אייגרמן באור המזרח כרך כ"ו חוברת א (פ"ט) עמ' 30 ע"ש, וראה גם שערי זבול ח"ה עמ"ס כתובות שם (המבורגר, ירושלים תשל"ז) עמוד קס"ז שסמך ותמך טענה זו ביתר שאת, וליתר עומק והגברת המתיקות עי' חידושי המלבי"ם בכתובות שם עמ' ר"ז שמתוך דבריו עולים הדברים בהירים לעומקם, וראה עוד עלה נעלה עמ' קצ"ט ואילך שליקט הדעות שסוברות ק.

(יג) בנזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"ב כ' בדעת הרמב"ן שרק דחיקת הקץ הותרה אחר אלף שנה ולא עליה בחומה, וכן נראה שהבין ר"י פרידמאן שם, אולם בשו"ת ישכיל עבדי ובספר תחוקה לישראל ע"פ התורה מבואר להדיא שהבינו שאחר אלף שנה השבועות כולם הותרו, וכך היא הסברא הפשוטה שאם בטלה הגזירה והותר לעשות פעולות המבטלות את הגלות א"כ אין לחלק בין השבועות, ועי'.

(יד) ביואל משה סי' ע' (עמ' פ"ה) הוכיח בראיות שהשבועות גם אחר אלף שנה ושם סי' ע"א (עמ' פ"ו) וסי' ע"ב ביאר שכוונת מהרח"ו הנ"ל שלפני אלף שנה

³⁵ יש לשאול שמהרח"ו מדבר על השבועות שנלמדות מקרא דאם תעירו שהם יתבטלו והם לכאור' הג' שבועות דידן ולא שבועות של הקב"ה שהגלה אותנו, וכע"ז העיר בשמן המשחה המובא בפנים הערה י"ב, ועי' מה שרמז ע"ז ביואל משה עמ' פ"ח ד"ה והנה בגמרא, ודבריו קצת מחודשים, ועוד יש לשאול לפי דברי המהר"ל הנ"ל בנצח ישראל פכ"ד שהשבועות ענינם הוא קיום הגלות שלפ"ז לאחר אלף שנה שפקעה חובת הגלות - שהרי לכן מועילה תשובה - פקעו גם השבועות ואיך יתכן אופן שאיננו חייבים בגלות ובכ"ז ישארו השבועות בתוקף, ויל"פ.

³⁶ יל"פ בראיה זו ויתכן שאדרבה משום שעברו אלף שנים לכן כתב הרמב"ם את השבועות רק כעצה טובה, ואולם האמת שהרמב"ם לא פוסק דברי קבלה וכמבואר מהשגות הראב"ד הל' יסוה"ת פ"א ה"י ובמגדל עז שם [ועי' קונטרס ימות המשיח המובא בהערה י"ד] וא"כ לרמב"ם עצמו ודאי ס"ל שהשבועות לעולם ואי"ז קושיא על מהרח"ו שדיבר מצד הקבלה.

³⁷ צע"ג מה ההבדל ואם הותרה הדחיקה ע"י לימוד קבלה מהיכי תיתי ששאר דחיקה לא הותרה.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

נראים לא כן³⁸, שוב כתב לי גם הגר"ח קנייבסקי שליט"א (נדפס בסוף הקונטרס תשובה ז - ח) שדברי האריז"ל הם סודות התורה ואין להתיר עפ"ד את השבועות הנ"ל.

³⁸ וע"ש גם בעמ' 44 שהביא מדברי הרמב"ן שאפי' מלך המשיח בהתחלה יבוא באופן שלא יתבטלו השבועות.

ה. בדברי הגר"א יש משמעות שלא נאסר משום השבועות אלא לבנות מקדש וכן מבואר בעוד ספרים (ט), והכוונה היא כמובן להתיר רק מה ששייך לעליה בחומה ודחיקת קץ כאשר לא מונח בהם בנית מקדש, אבל למרוד באומות ודאי אסור בכל אופן אף לדברי הגר"א (ז), ועוד נראה לי שבכל דברי הגר"א יש כוונה אחרת ואין פירוש כוונתו להתיר כנ"ל לעלות בחומה ולדחוק קץ כשאי"ז לשם בנית מקדש וכמבואר כאן בהערה (ז).

היינו שלא יבקשו לצאת מן הגולה ביד חזקה ולבנות חומות ירושלים⁴⁰, ע"ש⁴¹.

(ז) כך נראה לי פשוט שכ"ז רק בקשר לשבועות שלא יעלו בחומה ושלא ידחקו את הקץ שעליהם שייך לומר שלא נאסרו אם לא בונים מקדש משום שחסר בחומה ובקץ אם אין מקדש אבל מרידה באומות ודאי יש לאסור אף כשאי"ז לצורך בנית מקדש שהרי המרידה היא מושלמת גם כשאינן למורדים מטרה של בנית מקדש, וכן מבואר בספר חו"ב הנ"ל שעל בנית מקדש

(ט) בפ"י הגר"א על שה"ש (נדפס בסידור הגר"א בנגלה ובנסתר שע"י רנ"ה הלוי, ירושלים תרנ"ה) פ"ב פ"ז בלקוטים ע"ד הנסתר דף מ"ח ע"א כ' "אלא שמושבעין שלא יצאו מאליהם לבנות בה"מ (- בית המקדש) שושנה דלעילא עד שיבא" (- משיח), והוא מביאורו לתיקו"ז (ווילנא תרכ"ז) תקונא עשרין ושיתא ד"ה ובמה דף ע"ט ע"א, ומבואר לכא' שס"ל שלא נאסר משום השבועות אלא בנית מקדש, וכן הובא מהגר"א ע"י רבי חיים פייביל פראנק (בן אחיו של הגרצ"פ) בהמעין כרך ח' גליון ב' (טבת תשכ"ח) עמ' 4 ובספרו תולדות זאב עמ"ס שבת ח"ב (ירושלים תשכ"ד) בבירור הלכה במעלת ומצות ישובה של ארץ ישראל אות כ' עמ' ע"ב וע"ש, וכן משמע בפ"י עץ יוסף על עין יעקב כתובות שם (דף מ"ו ע"א מהעין יעקב) שפ"י על שלא יעלו בחומה שלא יתאספו יחד בחזקה לאמר באו "ונלכה לירושלים ביד חזקה ולבנות בית המקדש ונקריב קרבנות", וכ"ה במעייני הישועה (קאצינעלין בוגין, פראנקפורט תרי"ט) עמ' 15 שכתב "ודע שאין אנחנו רשאים להתקבץ ולבא לירושלם לבנות הבית בלי רשיון ממלכי האומות", וכ"כ מורנו רבי יעקב רוזנהיים במכתב שנדפס בדובב שפתי ישנים ח"א (באחרית דבר שבסופו עמ' שצ"ב) על דעת גדולי התורה שאין איסור להתיסדות מלוכה בלא בית מקדש³⁹, וכ"כ בספר חדושים ובאורים (גריינמן, ב"ב תש"ו) כתובות שם ד"ה שלא יעלו בחומה שאף שפרש"י שלא יעלו בחומה ביד חזקה מ"מ אי"ז אלא דרך הרגיל אבל עיקר הענין שלא ישובו לבנות המקדש עד שיפקדו, וכן משמע גם לשון המדרש זוטא על שה"ש (ע"י באבער, ברלין תרנ"ד) פ"ב פ"ז עמ' 26 שכתב עה"פ השבעתי אתכם וגו' את האהבה איזו היא האהבה זו ירושלים שאמר הקב"ה לישראל בניתם את בית המקדש וחרב לא תבנו עוד עד שתשמעו קול מן השמים, וע"ע בגבול בנימין לרבי בנימין הכהן (אמשטרדם תפ"ר) ח"ג דרוש נ"ח - לחג המצות והגדה דף ק"ו ע"ד שפירש בדרך קרובה לזה וכתב ששלא יעלו בחומה

⁴⁰ יש להעיר שאין מדבריו ראייה כ"כ שאין האיסור אלא ע"י השבת הקדושה לירושלים בפועל, דיתכן שכוונתו שלא ילחמו בכח שזהו גם ע"י כח החומה, וע"י.

⁴¹ באור המזרח כרך כ"ב חוברת ג-ד (עט-פ) ניסן - תמוז תשל"ג עמ' 205 הביא ר"י שציפנסקי בשם הגר"ח"ע שאם תתייסד ממשלת ישראל בציון יהיה אסור למרוד בה, וביאר ר"י שציפנסקי שיתכן שכוונתו שאין איסור בשיבה לציון אלא רק בבניית מקדש, והנה יש לדעת שהמקור לדברי הגר"ח"ע הם בספר לב איברא אולם המעייין הישר בספר תשובות איברא (בתוך כתבי הגר"א הענקין, נוא יארק תשמ"ט) עמ' רי"ז - שהוא הוא מחבר הספר לב איברא - יראה שהגר"ח"ע עצמו לא דיבר על מדינת ישראל עצמה אלא שהגר"א כתב מדעתו שה"ה מדינת ישראל וגם זה לא משום שהוקמה בהיתר אלא משום שגם מדינת ישראל היא אומה שאסור למרוד בה, יעוי"ש, והיא סברא אפ"ל אם הוקמה באיסור וכסברא זו שגם במדינת ישראל אסור למרוד כתב גם בספר הפנקס (לוינשטיין, ב"ב תשע"ה) עמ' 184 בשם הגר"א"ל שטיינמן שליט"א וכן באגרות דברי אמונה - דרשות (לרבי אברהם יצחק קאהן אדמו"ר מתולדות אהרן, ירושלים תשנ"ה) אגרת ס"א עמ' ס"ח (ואולם ע"ש שלפעמים יש צדדי היתר בזה), וע"י גם בחוברת חובת הבחירה פ"ד (- עיתון הסברה שע"י דגל התורה בעריכת רכטשפר, הופץ יחד עם יתד נאמן לקראת הבחירות שנת תשע"ה) עמ' 22 שהועתק בו פרוטוקול מדברי מהרי"ץ דוינשטיין שאמר שאם תקום מדינה אין לנו להחרים אותה אלא להתנהג ככל המפלגות המתנגדות לשלטון כמו שנהוג בארצות אחרות, ובפשטות כוונתו לסברת הגר"ח"ע שאיננו אלא כגולים בתוך מדינה שאיננו מסכימים עמה אבל אין צריך לעשות יותר מכל דרכי המפלגות המתנגדות לשלטון ויש לבדוק (וע"י גם דובב שפתי ישנים ח"א בראש דבר עמ' ט"ז).

³⁹ הר"י רוזנהיים מדבר משום שבועת שלא ידחקו את הקץ אבל ה"ה שלא נאסר גם משום שאר השבועות. ע"ש עוד בדובב שפתי ישנים מש"כ עורך הספר על מכתב זה.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

יש איסור נפרד ואפי' אם בונים ברשות⁴² וחוץ מזה יש עוד איסור שלא למרוד באומות, וכן משמע בפשטות במדרש זוטא שאחר המימרא שאסור לבנות מקדש כתב עוד שהשביעם הקב"ה שלא לעמוד כנגד המלכות ע"ש, ומבואר שיש ב' איסורים וכשנ"ת.

(יז) בדברי תלמידי הגר"א לא מוזכרת קולא זו שאין איסור אלא בבניית מקדש, ולמשל בפאת השלחן כנ"ל פוסק את השבועות בסתם, ואפי' בספר קול התור שכולו היפוך בזכות וחובת ישוב א"י לא הוזכרה סברא זו, ולכן נראה לי הקטן שאין כוונת הגר"א להוציא את השבועות מפשטן שעליה בחומה ודחיקת קץ הם רק ע"י בניית מקדש, אלא כוונתו להסביר את עומק ענין השבועות וכמו שמתבאר בחי' המלבי"ם בכתובות שם שיש ב' בחינות גלות הא' כנגד בית המקדש וגופו של שלמה והב' כנגד כללות ישראל וארץ ישראל ע"ש היטב, והגר"א - בדעת התיקו"ז - דיבר כנגד הגלות של בית המקדש, ושהוא גם הפשטיה דקרא, אבל ודאי שיש גם גלות של בני" מארצם וע"ז דיברה הגמ'⁴³, ויש לברר דבר זה אצל העוסקים בחכמת האמת ע"פ דרך הגר"א⁴⁴.

אחרי שכתבתי כ"ז קבלתי תשובת הגר"ח קנייבסקי שליט"א שכוונת הגר"א היא ל"ביהמ"ק ושל סביביו" והיינו המקדש ו"העזרה" (נדפס בסוף הקונטרס, תשובות ב' וד').

ע"ע בדברי הגר"א בהמעין כרך ל"ח גליון ד' תמוז תשנ"ח עמ' 20, והלכה ברורה פ"ב נתיב י' עמ' צז - צח.

⁴² בקובץ נזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"א משמע שגם לבנות מקדש מותר ברשות, ובפוסקים וכתבים ח"ב סי' קט"ו עמ' תקט"ז ג"כ כתב שלבנית מקדש אי"צ משיח אלא תיכף כשיש יכולת ביד ישראל חייבים לבנותו, וצ"ב.

⁴³ וכן משמע בספר רב כמות מכת"י (כתב יד הספרייה הבודליאנית, מספר 945 ברשימת ניובאואר, דף 106 ב'), הועתק בשלם ספר שישי (ירושלים תשנ"ב עמ' 315 - 316) שכלל את ב' השבועות וז"ל "והגבלת את העם סביב מסביב ירושלים וסביב ארץ ישראל ... וכת' השבעתי אתכם ... וזהו השמרו לכם עלות בהר, בהר זה ארץ ישראל והר הבית, ונגוע בקצהו רמז שלא יגעו לבנות בו את בית המקדש קודם זמנו ... כל הנוגע בהר מות יומת כל הממהר לעלות לארץ ישראל מות יומת, ע"ש.

⁴⁴ שו"ר מש"כ בזה בספר אחרית כראשית (שפירא, ירושלים תשס"ג) ח"ב פ"ב עמ' צ"ח וגם בדבריו מבואר שלא בא הגר"א לחדש שרק בנין בהמק"ד נאסר.

1. עוד סברא יש להתיר משום מה שראינו הארה משמים שאיפשרה לנו לעלות לא"י, וכן מצד עצם זה שעם ישראל יושב בארצו ושולט בה, וכן מה שהיו הרבה ניסים במלחמות ישראל (יח), שכל זה אות שנפקדנו וממילא בטלות השבועות שלא נאמרו אלא "עד שתחפץ" (יט)⁴³.

וכידוע נושא זה האם יש כיום איזה תחילת גאולה דשו ביה רבים שיש שכתבו שיש בימינו התחלת גאולה (כ), ויש שדחו דבריהם וכתבו שאין בימינו שייכות כלל לגאולה שהיא לא תהיה עד ביאת המשיח (כא), ויש בזה כמה נקודות ויכוח ואחד מהם הוא האם שייך גאולה בשלבים ושגם קודם ביאת משיח תהיה קצת גאולה ושתחילתה תהיה ע"י השתדלות בני אדם בדרך אתערותא דלתתא כעין המבואר בכמה מרבותינו (כב), או שלא שייך שתהיה הגאולה באופן זה (כג)⁴⁴, וראה עוד בהערה בירור סדר עניני המאורעות שקרו (כד).

חי בקרבכם (ברנד, עמנואל תשס"ט) עמ' 7 ואילך ושו"ת לב אברהם (וינפעלד, מאנסי תשל"ז) ח"א סי' קכ"ט עמ' רכ"ד.

(יט) בספר פעמי גאולה (שרגא, ירושלים תשכ"ג) עמ' 59 כ' שכיום שהפך ה' עלינו לטובה לב מלכים ושרים אות הוא שאנו מצווים ומחוייבים לעלות כחומה, וכ"כ רש"ז אייגרמן באור המזרח כרך כ"ו חוברת א (פ) תשרי תשל"ח עמ' 30 שרשות האומות היא אות שבטלו השבועות, ועורר בזה גם ספר נחלת יעקב בחלק נפש עדה עמ' 790 יעו"ש, והאמת שכבר כתב כן באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות נ"ו [ואולם בסי' תנ"ו אות ב' הדגיש שדבריו רק ע"ד אפשר], והיינו שמה שהיה שנתנו האומות רשות הוא ראייה שהתחילה הגאולה עכ"פ באופן חלקי ואי"צ לחוש עוד לשבועות⁴⁸.

(כ) כמובן נושא זה ארוך עד למאד ואין בכוחי להקיפו ולכן אציין רק כמה ציונים בנושא זה בקצרה: בשו"ת

(יח) יש שטענו שלא היו במלחמות שום דבר נס והכל דרך טבע [ראה למשל החומה כרך י"ח קונטרס ה' (שבט תשכ"ח) דרשת רי"י דומב עמ' ע"ג ועוד וכן הייתה דעתו של היואל משה כמצוין בהחומה שם וכידוע מספרו על הגאולה ועל התמורה], אולם בשו"ת רבבות אפרים ח"ב או"ח סי' קפ"ה אות ט"ז כתב בשם הגר"מ פיינשטיין שודאי היו ניסים ומי שלא מודה בזה הוא כופר (אולם ע"ש שאי"ז ראייה שכעת אתחלתא דגאולה⁴⁷), וכ"כ בעולם הידידות עמ' קמ"ח, ובספר במחיצתם (לורנץ, ירושלים תשס"ו) ח"א עמ' 180 בשם הגר"ז מבריסק, וח"ב עמ' 573 מבעל הקהילות יעקב, ועמ' 381 בהעתק מכתבו של הגר"ש כהנמן זללה"ה לדוד בן גוריון שהיו ניסים, וכך הייתה גם דעתו של הגר"י קמנצקי כמובא בספר רבי יעקב (רוזנבלום - קמנצקי, ירושלים תשנ"ו) פי"א עמוד 277 (וראה שם עוד), ועי' חוברת בזאת תדעון כי א-ל

⁴⁵ וכן זה שגדולי ישראל אמרו שכל סימני הגאולה כבר התקיימו ושסאת חבלי משיח נגדשה, וכ"ה גם בספר בני אשר (גולדמן, יפו תרפ"ד) פרק י"ב עמ' מ"ו שכתב ש"המעשים בכל העולם כלו וביחוד הנעשים בענין ב"י וא"י צועקין ואומרים קרובה ישועתנו לבא" ע"ש, אגב - שמעתי ממור"ר הגר"י אדלשטיין שליט"א שמסתבר שרוב חבלי משיח כבר עברו.

⁴⁶ יש להדגיש שאף להסוברים שאין שייכות להשתדלות טבעית וכו' עם הגאולה העתידה מ"מ אי"ז מוכרח שלא יודו שהקמת המדינה היא אות משמים שאיננו מוגבלים עוד ע"י השבועות שהרי משמים הייתה גאולה מסוימת ולמרות שעודנו בתוך הגלות לא עזבנו יוצרנו.

⁴⁷ בספר מסורת משה שער חמישי אות רי"ז עמוד תקפ"ג נמסר בשם הגר"מ פיינשטיין שזה שהאומות לא נותנות למדינת ישראל להחזיק בשטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, שזה כנגד המקובל בעולם, אות הוא ששנאת האומות לישראל קיימת ועודנו בגלות למרות כל הנצחונות.

⁴⁸ אגב - דעת היואל משה בהקדמה שה"שוואה" באה כעונש ע"ז שעברו על השבועות, ולפי"ז ודאי אין שום פקידה שהרי הראו משמים שהוא דבר אסור וא"כ ההצלחה שהייתה בסוף היא ודאי דרך רשעים שצלחה וראה להלן, אולם ראה ממלכת כהנים וגוי קדוש (בעריכת שביב, ירושלים תשנ"ז) במאמרו של רבי זלמן קורן עמ' 213 הערה 55 שהשיג ע"ז שא"כ למה דווקא בבני א"י שהם אלו שעברו על השבועות לא פגעה השואה ודווקא בבני חו"ל היא פגעה, וכע"ז העיר בתולדות זאב אות כ"ה עמ' ע"ו וע"ש שכתב סיבה אחרת לקיומה של "שוואה", וראה עוד טעמים בעולם הידידות עמ' עז - עח, וע"ע תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה עמ' 178 - 179 והערה 36 (שם ציין לספרו של רח"ד הלוי דת ומדינה עמ' 9 ואילך, וספר השואה הקמת המדינה וחזון קבוץ גלויות), שיבת ציון ח"ב עמ' 15, ועלה נעלה סי' מ"ג עמ' רנ"ג (וכן ראה מאמר "ויהי באחרית הימים" שפורסם בחוברת שרש מס' 2 ושוב בספר מספד למשיח).

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

הוא מאת ה' המעורר אותנו על הגאולה ועל הישועה וזה עד שתחפץ⁵², ובספר מוריה עמ' 197 הביא שאמר לו הגרי"ח זוננפלד שהמנדט הוא אצבע אלוקים וכמעט הייתה תחנה מאת ה' ע"ש, והועתק בהאיש על החומה כרך ג' עמ' 351 וע"ש גם בעמ' 352 העתקה מהתקופה הגדולה בשם הח"ח והאדמו"ר מגור, ובזכירה לחיים ח"ב (לר"ח פאלאג'י, אזמיר תר"נ) פרשת וישלח פרשה ע"ח כ' שכבר בשנת תקצ"ה שהתחיל להיות כבוד לישראל אז התחילו ניצוצי הגאולה אט אט, ובספר שלום ירושלים (רבי ישראל מקאצק - פילאב, פיעטרקוב תרפ"ה) סי' ה' דף ט"ז ע"ב מבואר שאם יחיו בטוב אלף מישראל בא"י נראה בעליל שהוא פקודה מן השמים לטובה, ושם ע"ד כתב עוד שאם יהיה רשות לעלות לא"י נראה בעינינו שיש פקודה בזה ממרום, וראה שם גם דף כ"ד ע"ג, ובספר תולדות זאב עמ"ס שבת ח"ב בבירור הלכה במעלת ומצות ישובה של ארץ ישראל אות י"ח דף ע"א כ' עפ"ד ספר קול התור⁵³ שהנהגת הגר"א כמשיח ב"י לקבץ גלויות היא הוכחה לפקידה יעו"ש [ונכתב דבריו אלו גם בהמעין כרך ח' גליון ב' טבת תשכ"ח עמ' 3 - 4], וכן היתה דעת אגודת ישראל שהצהרת בלפור היא רמז משמים לפקוד את ארצנו הקדושה כש"כ הרי"מ לעווין בקול ישראל גליון י' פרשת וישלח ט"ז כסלו תרצ"ג - הועתק בתיקון עולם מכתב ס"ח עמ' פ"ה, ובחפץ חיים על התורה (ע"י ר"ש גריינימן) פרשת בא הערה א' עמ' ק"א מובא מר' לייב בנו של הח"ח בשם הח"ח שראה בהצהרת בלפור כעין התערותא דלעילא בענין הגאולה [אולם ע"ש שפחד

⁵² ומיהו ע"ש שבכ"ז לא התיר אלא משום שאיננו הולכים בכח למרוד באומות, או לעלות בחומה ולהלחם, וכל כוונתו רק שאי"ז דחיקת קץ, וע"י הערה 49.

⁵³ שמעתי בשם הגר"מ שפירא שבספר קול התור יש בו סתירות מפורשות וזרים שלטו בו וא"א לדעת מה בו אמת [והוסיף שזאת למרות שודאי שר' הלל מחברו היה ודאי בר סמכא, וודאי ג"כ שהגר"א שלח את תלמידיו לקרב את הגאולה כידוע אבל כמובן פשוט שלא הייתה כוונתו להקים מדינה חילונית], עכ"ד. וכבר דנו רבים בסמכות ספר זה ראה למשל בעיות הזמן בהשקפת התורה (שטרנבוך, ירושלים תשכ"ט) עמ' 31 ואילך ועלה נעלה עמ' 33 בסוגרים, וכן ראיתי שמציינים לספר תשועת עולמים פ"ח שזן בזה, וראה גם בפולמוס שהתפרסם מחדש בעלוני קדושת ציון גליון 9 אייר תשע"ו ואילך, וכעת ראיתי שהגר"ש ולבה זללה"ה (אגרות וכתבים ח"א עמ' רכ"ז) מביא ששמע מהגר"י הוטנר שהוכיח מה"לשם" שספר זה אינו מבית מדרשו של הגר"א אולם הגר"י קלופט נקט שהוא ספר אוטנטי למרות שיש בו דברים מפליאים. ועכ"פ איך שיהיה יש לדעת שספר קול התור נוסד ע"פ דברי קבלה עמוקים ופעולות גבוהות למעלה מהשגתנו ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול....

ישועות מלכו יו"ד סי' ס"ו כתב שעתה שראינו התשוקה הגדולה לארץ ישראל קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה, וכע"ז כ' באהבת ציון וירושלים (יפה, ת"א תש"ז) עמ' 132 - 133 וכל שבאה העת של עד שתחפץ, וכ"כ באביר הרועים - תולדות בעל אגלי טל (מאמלאק, פייטערקוב תרצ"ה) אות ר"ב עמ' ק"ז בשם בעל שם משמואל (וכ' שמשום זה הותר לדחוק הקץ⁴⁹), ובספר דברי ידידיה (ליפקין, ווילנא תרנ"ה) על שיר השירים דף י' ע"ב ג"כ כ' שקבלת רשות מהאומה השולטת על ישראל הוא "עד שתחפץ" ע"ש, ובמי השלוח לרמ"י מאיזבא (ווין, תר"כ) פרשת מסעי עה"פ ויסעו מחרדה כתב שכשירצה הקב"ה לקבצנו יתן תקופות שלא יחרדו ומבואר שסילוק החרדה מעליה לא"י הוא אופן של גילוי גאולה (ומיהו אי"ז הכרח שכל פעם שלא יחרדו ע"כ שהוא עת רצון), ורבי דוד שפערבער מח"ס אפרקסטא דעניא במכתבו באגרות לראיה עמ' ק"ד ג"כ כתב "לעת כזאת אשר נדמה בעיני אשר אפס הקץ ובא הקץ" והוסיף שמשמע לו כך גם מדברי הנביאים [וראה גם מכתבו של רבי אברהם יעלין שם עמ' קע"ו "והש"י יחיש וימהר גמר גאולתנו" כו], וכ"כ באגרות הראיה (קוק, ירושלים תשכ"ה) כרך ג' אגרת תתע"א עמ' קנ"ה ואילך שאתחלתא דגאולה הולכת ומופיעה, וכתב כדבריו אלו גם בההד שנה י"א חוברת ב' חשון תרצ"ו עמ' כ', ושם (בההד) נדפס גם מכתב רבי מאיר שמחה מדוינסק בעל או"ש⁵⁰ שג"כ רמז אחר הצהרת בלפור שאולי עי"ז תבוא הגאולה אף שאי"ז ע"פ נביא ע"ש, ובמאיר עיני חכמים עה"ת מהדו"ת לרמ"י מאוסטראווא (ניו יארק, תש"ב) דף כ"ו ע"ד בשיחה בענין מצות ישיבת א"י כ' שהנוצרים יכבשו קודם הגאולה את א"י מיד הישמעאלים והם יחזירוה לישראל והוסיף "וכמו שראינו שנתקיים עתה בזמנינו", ובספר עץ חיים - תולדות ישיבת וולוז'ין (צינוביץ, ת"א תשל"ב) כרך א' עמ' 344 נדפס מכתב הנצי"ב שכתב שזה שנתעוררו ישראל ליישב את א"י הוא רמז משמים שעלינו לעסוק בזה ולבטוח בהקב"ה שיגמור אחרינו, והיינו שנרמז משמים שהגיע העת להגאל ולשוב לא"י, וראה שם גם עמ' 346 ועמ' 349⁵¹, בשיבת ציון (סלוצקי, ווארשא תרנ"ב) ח"ב עמ' 53 כ' הראשל"צ רח"ד חזן שרשות האומות

⁴⁹ ולפי"ז אולי ה"ה לעבור על שאר השבועות שהרי כבר אי"צ להיות בגלות, ויש לחלק שלא הותר אלא מה שניתן להדיא משמים, וברשות האומות לא ניתנה משמים אפשרות למרוד באומות וכדו', וע"י הערה 63 והערה 52.

⁵⁰ ראה לעיל בפתיחה בהערה בסוגריים ציוני עוד מקומות שנדפס מכתב זה.

⁵¹ ומיהו ע"י גם עמ' 347 שבשלב מסוים משך הנצי"ב ידו מחובבי ציון מחמת קלקולם.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

גדולי הדור⁵⁷ ומשו"ת ישכיל עבדי אך כ' שעוד הדרך רחוקה מלהגאל ממש וע"ש, ורבי מאיר מזוז שליט"א בשיעורו (נדפס בגיליון בית נאמן גיליון 11 פרשת אמור ו' אייר תשע"ו, עמ' 6) ג"כ דיבר בשבחו של מקום שנתן לנו מדינה וכו', וכרוח הדברים שנאמרו עד כה, והוסיף שאף שאמר החזו"א (מעשה איש ח"א עמוד רל"א) שהמדינה אינה אתחלתא דגאולה אלא סיפא דגלות מ"מ ההבדל ביניהם כחוט השערה, והוסיף לדבר ע"ז עוד (בשיעור שנדפס בגיליון 12 פרשת בהר י"ג אייר תשע"ו, עמ' 3) באורך ובתוספת מקורות מהגר"א ועוד, וכן מובא במורשה חוברת ט' (חורף תשל"ה) עמ' 20 מרבי אברהם אלקנה כהנא שפירא שכיון שארץ ישראל בשלטון ישראל בהכרח אי"ז גלות⁵⁸ והביא שכ"ה דעת גאוני קדמאה

⁵⁷ ביניהם הרבנים יצחק אייזיק הלוי הרצוג, בן ציון מאיר חי עוזיאל, צבי פסח פראנק, יחזקאל סרנא (ר"מ חברון), ישעיהו זאב וינוגרד, זלמן סורוצקין, י. מ. טיקוצינסקי (ר"מ עץ חיים), יחיאל שלזינגר (ר"מ קול תורה), שלמה יוסף זווין, שלמה זלמן אורבך, דניאל מובשוביץ, ראובן כץ, צ. י. אידלשטיין, זבולון גראז, אליהו דושניצר, עובדיה האדאיה, יעקב לנדוי, ואולם יש להעיר שלא מוכרח שכל החותמים (כמעט מאתיים) על הכרוז הנ"ל הסכימו שהקמת המדינה היא אתחלתא דגאולה ולא באו לחתום אלא על עיקר דברי הכרוז שבא לעורר על דבר הבחירה בבחירות והיזוק הדת במדינה יעו"ש, שו"ר שכע"ז העיר בחקר ועיון להר"ק כהנא ספר שלישי ע"פ דברים ששמע מחלק מהחותמים על הכרוז הנ"ל.

⁵⁸ וע"ש שכתב יותר ששלטון יהודים בארץ הקודש יהיו מי שיהיו אי"ז גלות ולמרות שיש בנו חטאים הדומים לזמן בית ראשון ושני וע"ש (ראה דברים קרובים לזה בשם הגרי"ש כהנמן בספר במחיצתם ח"ב עמ' 380), והיינו שאין להמציא סוג גלות חדשה - בידי הסטרא"ה שהרי גם בזמן הבית היו תקופות שהסטרא"ה שלטה ובכ"ז לא נחשבו לגלות, ומוכח שהכל תלוי במציאות אם אנו עם ממלכת ישראל בארץ ישראל או שאנו בגולה ולא בהאם שורה שכינה או לא ולכן אפי' דקות ספורות קודם חורבן הבית שכבר הבית היה במצב של קמחא טחינא עדין לא היינו במצב של גלות, והיא טענה אלימתא לכאו' על הסוברים שעודנו בגלות, וליישב דעתם של הסוברים שאין היום שום תחילת גאולה שמעתי מאאמו"ר שליט"א שיש לחלק שודאי כאשר מסתלקת השכינה כבר יש סיבה לגלות וכבר נגזר על עם ישראל שיהיו בגלות אלא שהקב"ה מאריך אפו ועד שהגזירה מתבצעת בפועל בעוה"ז לוקח זמן ולכן יתכן שיהיה זמן שאין גילוי שכינה ועדין לא חלה עלינו גזירת הגלות בפועל, אבל בגאולה הוא להיפך שנגזר עלינו להגאל וכשנגיע לשלימות נגאל בדרך של גילוי קדושה כראוי ולא באופן שסותר למהותה של הגאולה עכ"ד [ולכאורה זה מוסכם גם לדעת הר"א שפירא שהמדינה כמות שהיא אינה הגאולה עצמה ורק ס"ל שיכולה להחשב לתחילה מסוימת של גאולה כיון שמצאנו שיש מצב שאינו גלות למרות שאין גילוי שכינה, אבל גאולה ממש ודאי אין כאן, שהרי אפילו שבבית שני גם כשעברו עבירות חמורות מאד עדין היינו במצב של גאולים

שהחפשיים יקלקלו כמו שהיה כבר כמה פעמים]⁵⁴, ובקובץ נזר התורה עמ' ק"ח העתיק מכתבו של הר"ש סופר (בנו של הכת"ס) אל הגרי"ח זוננפלד בעקבות הצהרת בלפור בזה"ל "אולי הגיע עת דודים באתערותא דמטה ... להרשות לנו לבנות מזבח להקריב עליו קרבנות כאשר היה בתחילת בית שני" [ואולם ע"ש שהשיבו הגרי"ח ששגה במציאות], ובעולם הידידות עמ' קמ"ה כ' הגר"ש ולבה בשם הגאב"ד דבריסק והגר"א לופיאן שהסכמת האו"ם להקים מדינה היתה חיוך מאת ההשגחה העליונה אך השולטים בה קלקלו אותה⁵⁵ (וכ"כ בשו"ת ברית אברהם סי' כ"א אות י' עמ' קע"ח, ועי' גם דעת תורה למרן ירוחם הלוי ליוואוויץ (ירושלים תשס"א) פרשת שלח ביאורים פי"ד פל"ג עמ' קכ"ה), ובאמרות טהורות להרי"מ חרל"פ (נלקט מחדש בירושלים, ניסן תשס"ב, מועתק מהצופה אייר תשכ"ז) עמ' רנ"ה כתב שהננו עומדים לגלויי דברים גדולים ואף שעוד הרבה ימים יעברו עד יתגשמו הדברים ונשבור את קליפת ישמעאל מ"מ אתחלתא היא והוסיף וכתב "ומי יתן ולכה"פ המתימרים באמונה טהורה יאמרו כי פקד ה' את עמו" [וראה שם עוד מאמר לעת דודים עמ' רכ"ו ואילך, ונדפס בספריו בכ"מ כמצוין להלן הערה 127], וכן בדרכי משה (לר"מ הכהן, גרבה תרצ"ה) פרשת נצבים דף נ"ו ע"ב ואילך כתב שניצוצי גאולה מאירים (ע"ש באורך) ושהתקיים שלב ראשון של קיבוץ גלויות, וכ"כ בספר יד אפרים (וינברג, ת"א תשל"ו) סי' ט' אות ג' שדורנו זכה כי פקד ה' את עמו לא פחות מימי כורש, וכן מבואר גם בטוב ראי כרך ו' - מסכת כתובות (ירושלים תשס"ד) סי' קע"ד (מרצ"ה) עמ' ש"ו ע"ש, והרי"א הרצוג בהסכמה ל"סדר התפילות ליום העצמאות" (נריה, ירושלים תשל"ח) ג"כ כתב שהכנת המקלט לישראל עם חיוזק האמונה וכו' זוהי באמת אתחלתא דגאולה [אבל ע"ש שהוסיף "אבל צריך בכ"ז להזהר ולא להפריז על המדה" ע"ש], ובשו"ת יביע אומר ח"ו (יוסף, ירושלים תשע"ה) או"ח סי' מ"א אות ה' עמ' קס"ט הביא שרבים ועצומים רואים בהקמת המדינה אתחלתא דגאולה⁵⁶ והביא כן מהתקופה הגדולה (פי"ט עמ' 424 ואילך) שמובא שם כרוז שחתומים עליו כמעט כל

⁵⁴ וכן מובא באורך בתולדות וקורות חייו של בעל החפץ חיים ("קיצור תולדות החפץ חיים") שנכתבו ע"י בנו ר' אריה לייב (תשי"ב) עמ' ס"ט.

⁵⁵ ואף שלבסוף נתקלקלה המדינה מ"מ השליטה בארץ ישראל נוצרה בתורת היתר ע"י גאולה ממרום, ורק אחר שנתקלקלה הזכות נוצרה גלות חדשה מסוג שונה בתוך א"י, אבל הגלות של אי שליטה בא"י התבטלה באופן של גאולה ממרום.

⁵⁶ ראה ש"ס היבטים תרבותיים ורעיוניים בעריכת רביצקי עמ' 284 ואילך מאת בני לאו.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

ב"ב תשס"ו) עמ' 189, אור גאולת ישראל (טשארני, נויארק תשכ"ד) עמ' 9 - 17 [וע"ש עמ' 12 בשם הרי"א הרצוג], ובמה שליקט בברורים בענין שלא יעלו בחומה אות ב' (בנועם כרך כ' הוא בעמ' רי"ב) וכן בספרו עם וארצו (אבינר, ירושלים תשנ"ט) עמ' 193, וכן מה שליקטו ר"ש הכהן וינגרטן בספר הציונות הדתית כרך א' (ירושלים תשל"ז) עמ' 111 והר"י זיסברג בספרו נחלת יעקב הנ"ל, ויש לציין עוד שבמדרש שיר השירים ע"פ כתי"י ישן מתוך הגניזה שבקהיר (שע"י גרינהוט, ונדמ"ח ע"י ורטהימר ירושלים תשמ"א) פרשה ב' אות ז' עמ' נ"ה כתוב "עד שתחפץ - המלכות למסור החרב בידכם" ומזה הוכיחו ג"כ שמסירת כלי המלחמה לישראל היא גילוי של "עד שתחפץ"⁶⁰, וכן יש לציין גם לדברי המכתב מאליהו שכתב בח"ג עמ' 352 שקשה (!) כעת (!) להגדיר את המצב כאתחלתא דגאולה אבל ודאי ששייבת עמנו במדינתו בארץ הקדושה הוא חסדים גדולים [ע"ש שקירב הדבר לקולו של אליהו המעורר לתשובה קודם הגאולה]⁶¹ וחזר המכתב מאליהו על דעתו גם בכרך ה' עמ' 306 והביא כן מזה"ק שצורת הגאולה היא ע"י "לאהדרא לישראל לארעא קדישה" וכו' ע"ש⁶².

⁶⁰ כך נראה בהבנת המדרש שמסירת החרב היא סימן לפקידה, ולא שמשום שנמסרה החרב לידינו מותר מצד רשות האומות, שהרי המדרש למד דבר זה מהפסוק עד שתחפץ שהוא ענין של גילוי החפץ לגואלינו, וכן מבואר גם ממה שהובא שם במדרש הפסוק ונתתי נקמתי באדום וגו' שהוא ג"כ סמך לגאולת ישראל ונקמה מאויביהם ומבואר שהענין המדובר כאן במדרש הוא על היתר מצד שהגיע עת החפץ ונגמרה הגלות וע"ש.

⁶¹ ע"י הערה 87 מה שדברתי עם מו"ר הגרי"ג אדלשטיין שליט"א ובהמשך השיחה עמו אחר הדברים המובאים שם הראתיו מש"כ המכתב מאליהו (הזכרתי גם בע"פ דבריו בכרך ה' שהביא בשם הזוהר שהגאולה תתחיל ע"י שיבה לארה"ק וכו') ואמר מו"ר שליט"א שכוונתו של המכתב מאליהו שיש זכויות שלומדים תורה בא"י והם מכח הגאולה ויביאו את הגאולה, ושוב שאלתי (פעם אחרת) על דברי המכתב מאליהו איך כתב שמה שהיה בא"י בזמן קום המדינה שע"ז נעקרה הדת מעמנו זה חסדים גדולים ואמר מו"ר שאחר השואה הייתה שממה רוחנית ואחר כך היה חסדים שעולם התורה שב לשגשג בארץ ישראל.

⁶² רבי משה שטרנבוך שליט"א הביא בשיעור (פרשת אמור תשע"ו בסופו, נדפס בעלון המופץ משיעור זה) שמקובלנו מהגר"א שבימי ספירת העומר נראה ניצוצי גאולה, ורבים הבינו שהכוונה לקום המדינה שהיה בימי ספירת העומר והיינו משום שירדנו לגלות בירידה נוראה שבהכרח תקרב בוא גוא"צ שיבוא להצילנו ע"ש.

ורוב רבני ישראל בזמן קום המדינה⁵⁹, וכ"ה לשונם של רבי מנחם מנדל זילבר ורבי משה יהושע ברקוביץ במכתבם שנדפס בחוברת "בשבח ישוב הארץ" (ע"י וינגרטן, הוצאת מוה"ק ירושלים תשמ"ז) עמ' 18 וע"ש גם עמ' 26, וע"ע בהתקופה הגדולה (כשר, ירושלים תשס"א) פרק ט', אילת השחר (פילבר, ירושלים תשל"ה) עמ' 114 ואילך, ציון בית חיינו (ירושלים תשמ"מ) פ"ד, יחסה של היהדות החרדית אל הציונות מהצהרת בלפור עד קום המדינה - חיבור לשם קבלת תואר ד"ר לפילוסופיה (לוי, ת"א תשנ"ט) ח"א פ"ג ופ"ד וח"ג פ"ט, תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה (ירושלים תשמ"ח) במאמרו של יוסף טובי מה שציין בעמ' 174 הערה 15 ועמ' 175 הערה 23, ובעמודים 186 - 187, 189, 191, דרישת ציון (צוריאל,

לגמרי בכל זאת לא נראה להר"א שפירא לחדש שגם היום יהיה ממש כמו בזמן הבית ונחשב גאולים כשאין עדין השראת השכינה, והביאור בזה הוא בהכרח שגם הר"א שפירא הבין כמו שנתבאר שעיקר הגאולה לא יכול להיות בלי גילוי שכינה ואין זה דומה לתקופת בית שני ולא חידוש הר"א שפירא בדבריו אלא ששייך תחילת גאולה בצורה כזאת וגם בזה ההסבר הוא שלבסוף תהפך המדינה כולה לקודש וכשנ"ת בהערה 87], ויש להוסיף עוד ולחלק מזמן הבית שבזמן הבית היה כח הקדושה תקיף כנגד ע"י הנביאים והתנאים ובית המקדש וכדו', משא"כ בזמנינו שההסתר פנים גדול [ושמא כשההסתר פנים גדול יתכן אופנים שהסטר"א תשלוט למרות שאנו בא"י בלי שע"ז מיד נצא לגלות כמו שבצעם מדת הדין מחייבת שאם אין קדושה בע"כ הארץ מקיאה אותנו ונוצרת גלות], ובפרט שיתכן לומר לגבי בית המקדש שהוא מעכב במציאות הגאולה בנוי ויל"ע בזה, ואולי י"ל עוד שהגאולה העתידה שונה במהותה מהגאולות הקודמות שהרי בגאולה העתידה יבוא העולם לתיקונו השלם ומכח זה שעם ישראל יתקן וישוב לדרגתו ישוב העולם לשורש בריאתו וישוב עם ישראל לקומתם השלימה ויתכוננו במקום הראוי להם והיו בתור "עם ישראל" כפי הצורה האמיתית של עם ישראל במקום האמיתי של עם ישראל, ולכן כל שאין התקבצות של עם ישראל בתור התקבצות של עם ה' בארץ הראויה לגילוי כבודו ית' על עמו אין כאן דבר מהשייך לגאולה העתידה גם אם בגאולות הקודמות יכלנו להיות גאולים גם בלי שתהיה השראת השכינה במלוא הגילוי וע"י [ואולם לגבי השבועות אף אם אי"ז גילויי אור הגאולה השלימה בכ"ז יתכן שמשמים מרמזים לנו שמותר לנו לשוב לארצינו ולהיות בה בטוב].

עוד דבר יש להעיר כאן שלשיטות שהקמת המדינה הייתה באיסור לכאורה אין ללמוד מהיותה מוקמת על חפץ משמים לגואלינו [אא"כ נאמר שצבת בצבת עשויה והיא גופא שהמדינה קיימת זה ראייה שלא היה איסור בהקמתה וכן היה חפץ ממרום ורק משום מה מסובב כל הסיבות סיבב שיהיה בצורה שתראה לנו שנעשה איסור].

⁵⁹ לשון זו נשמעת שכיום דעת רוב הרבנים אינה כן, ולכאוי' ההכרעה בדרך כלל כלשון אחרון שנאמרה יותר במתון ישוב הדעת וראיית המציאות אל נכון, וע"י.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

התורה כרך י"ג עמ' ק"כ⁶⁴, וצבי לצדיק (מרגליות, ירושלים תשכ"ד) הקדמת תיקוני הזהר דף ה' ע"א באור זרוע לצדיק אות א' דף יט; קונטרס עולת החודש שנה ד' קונטרס י"א (מ) אב תש"מ עמ' תק"ס מרבי מנשה פילאפף⁶⁵, ותיקון עולם מכתב ס"ח חתום בשם הב"ד החרדים בעיה"ק (ירושלים) תובב"א, רבעון צפונות (ב"ב ניסן תשנ"א) שנה ג' גליון ג' (י"א) עמ' ק"ג במכתב בעל הלשם ע"ש היטב, וע"ע ויואל משה סי' כ"ה עמ' מ' שאין לנו לעשות כלום עד שתתגלה הוראה משמים ע"פ דרך התורה והמסורה דייקא⁶⁶, וע"ע רבבות אפרים ח"ב או"ח סי' קפ"ה אות ט"ז עמ' של"ט שכתב לגבי נושא זה האם יש כיום אתחלתא דגאולה שהבוחר יבחר, וכן במה שהאריך בשו"ת לב אברהם ח"א סי' קכ"ט שאין לנו איך להכריע בדבר כזה שצריך הכרעת נבואה, וכן עי' במובא בהערה 87 בשם הגר"מ שפירא זצ"ל.

(כב) **כעין**⁶⁷ זה מבואר בשבילי אמונה לרבי מאיר אלדבי (נדמ"ח בווארשא) נתיב העשירי ריש פרק א' דף צ"ג ע"ד, ובמשמיע ישועה לאברבנאל (אופיבאך, תק"ז) דף כ"ה ע"ד, ובאור החיים פרשת בלק פכ"ד פי"ז, וברד"ק תהילים (קמו, ג ד"ה שאין לו תשועה, וז"ל "וכן לעתיד יסובב גאולת ישראל ע"י מלכי הגוים שיעור את רוחם לשלחם"), ורמב"ן על שה"ש פ"ח פי"ב (במהדורת פיעטרקוב תרע"א דף ל"ה ע"א, ובמהדורה שנדפסה בהרובשוב תק"פ דף נ"ה ע"ד).

⁶⁴ ע"ש גם עמ' קי"ז מש"כ בביאור דברי המכתב מאליהו הנ"ל.

⁶⁵ ע"ש שכתב להתווכח עם האב"נ המובא בהערה י"ט ועוד כתב שגם לאבני נזר אי"ז אלא פקידה בעלמא ולא גאולה וגם רק כשנעוררו לזה האומות מעצמם וכולי האי ואולי לא כתב האב"נ כל זה אלא בלשון אפשר ע"ש, ויש להעיר בדבריו לגבי מה שטען שם כנגד האב"נ שאין ללמוד מגלות ככל משום ששם היה זמן ידוע לפקידה ורק היו שטעו בחשבון והתעוררות כורש לשלחם הורתה רק מהו החשבון ע"ש, ויש לפלפל בזה שכיון שלא ידעו מתי הזמן סוכ"ס סמכו על התעוררותו של כורש וגם בגלותנו כעת ידוע בודאי שנגאל ורק איננו יודעים מתי בדיוק ויש לסמוך על התעוררות האומות.

⁶⁶ שו"ר ספר ילקוט השבעתי אתכם (נייגר, ירושלים, תשע"ו) כמה

כרכים שכל כולם בנויים ללקט אמרים מהסוברים כשיטה זו.
⁶⁷ בספרים המצוינים כאן לא מבואר ממש שתהיה הגאולה בדרך טבע ע"י האומות אלא שיש שהוציאו כן מדבריהם, דבשבילי אמונה לא מפורש להדיא שהישוב יקרב את הגאולה אלא תפילותיהם של המתישבים ע"ש ויל"פ, ובמשמיע ישועה אור החיים ורמב"ן בפשטות הכוונה שאחר ביאת משיח תהיה הגאולה על מי מנוחות ברשיון האומות, ואולי אפשר לדחוק כן גם בדעת הרד"ק, וראה קול מבשר אות ה' המובא להלן תחומין כרך י' עמ' 44 מהגרע"י ודעת חוברת 47 עמ' 130 ואילך.

עוד יש להוסיף שחלק ניכר מרבתינו המוזכרים כאן כתבו דבריהם לפני קום המדינה או בשלבים הראשונים לתקומתה ויתכן שלכן נשארו בדעתם שסברו שמוכרח שתוצר לבסוף גאולה אמיתית מתוך הפעולות של שיבת ציון וכו', אבל אילו ראו את המשך ההתפתחויות יכול להיות שהיו מודים שלבסוף הוכח שאף מתהליך של שיבת ציון והתקבצות הגלויות יכול להיווצר שלטון של רשע וחילול הי"ג⁶³.

(כא) באור לישרים שיצא לאור נגד השטה הציונית (ווארשא תר"ס) נדפסה דרשת רבי נפתלי אדלר - הרב הכולל דמדינת ענגלאנד בשנת תרנ"ט (!) ושם בעמ' 67 כתוב "היש גם רמז קל ואיזה רושם מאותות המשיח בעת הזאת?", היינו שאין שום תחילת גאולה, וכ"כ בהחומה כרך י"ח קונטרס ה' - שבט תשכ"ח עמ' ע"א מדרשתו של רבי ירחמיאל ישראל דומב, ובמעשה איש ח"א עמוד רל"א הובאו דברי החזו"א שהקמת המדינה אינה אתחלתא דגאולה אלא סיפא דגלות (ועי' הערה כ' בשם רבי מאיר מזוז), ובקריינא דאגרתא מבעל הקהילות יעקב כרך ג' אגרת תשמ"ז (במהדורת הישנות - כרך א' אגרת ר"ג) עמ' ד' כתב שאף שהאומר שמדינת ישראל היא אתחלתא דגאולה אינו רשע מ"מ טעות בידו כי האמת שהיא גלות מרה יותר ממה שהיה בחו"ל ששם לא היו הגוים מתערבים בעניני הדת יעו"ש, וכן כתוב במכתבים ומאמרים מהגר"מ שך ח"א מכתב ג' עמ' י' "ועם ישראל עדין בגולה עד ביאת הגואל אף בזמן שהוא נמצא בארץ ישראל ואין זו גאולה ולא אתחלתא דגאולה", וכ"כ באוצר מכתבים מאדמו"ר בעל פני מנחם ח"ב (ירושלים תשע"ג) מכתב תל"ה עמ' רע"א (וע"ש גם מה שהביא מהגר"ב וסרמן), וכן הייתה דעת הגר"י גלינסקי כנדפס בספר והגדת פרשת ויחי עמוד 629 (וראה גם פרשת שמות עמוד 99 - 100), ובעלי שור ח"א עמ' רפ"ו - רפ"ז ג"כ מבואר שאין לקבוע את יחס המדינה לגאולה אלא ע"פ נביא ע"ש וא"כ א"א ללמוד כלום מהנראה לעינינו, למרות שכנ"ל (הערה י"ח) היו בודאי ניסים גדולים בהקמתה (ואולם עי' באגרות וכתבים ח"א (ירושלים תשס"א) מכתב קע"ו עמ' קע"ט במה שכתב שם הגר"ש ולבה זללה"ה, וע"ש גם בח"ב מכתב תקס"א עמ' שכ"ג וכן שם בעמ' ש"ל אות ג' ואות ד', וראה גם חקר ועיון להר"ק כהנא (ת"א תשל"ב) ספר שלישי מאמר אירועי זמנים באור המסורה עמ' קע"ו ואילך), וראה גם קובץ נזר

⁶³ למותר לציין גם שלא כל האומרים שיש איזה גאולה ס"ל שהיא הוכחה שבטלו השבועות, ואף שמן הסברא נראה כך שאם משמים גואלים את ישראל בהכרח אין צריכים להשאיר בגלות בדווקא, ומ"מ יל"פ שאולי רק מה שקבלנו להדיא משמים אפשר לנו להשאיר בידינו ולא נתבטלו השבועות לגמרי מכל וכל, ועי'.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

פ"ו עמ' 714 ואילך, עיתון המגיד שנה ו' כ"ט תמוז תרנ"ז (29.7.1897) נו' 29 - 30 עמ' 243 - 244 מכתב רבי פנחס הלוי איש הורוויץ (בעל ההפלאה?) וע"ש שהביא מקורות מאהבת יהונתן ועוד כ"מ, עיתון המגיד שנה י"ב נו' 2 ט' טבת תרס"ג (8.1.1903) עמ' 16 ע"ש ויכוח בדעת הכוזרי, וכ"כ רבי יוסף סעראצק נכד הפני יהושע בהסכמתו לספר גאולת הארץ (אשכנזי, ווארשא תרס"ד) דף ה' ע"ב ואילך וע"ש גם בהערה י"ג [ושם דף ו' ע"ב מובא שאמר השר ר' משה מונטיפיורי לאדמו"ר"ם רבי יצחק מווארקא ותלמידו רבי שרגא פייביל ממאקווע שאם היה לישראל ממלכה קטנה עכ"פ היה טוב ולכל ישראל היה אור במושבותם, וסיים ע"ז הר"י מסעראצק "כן יתן השי"ת לזכות ולעלות לציון בהכנסת ישראל בב"מ"], וכ"כ רבי יחיאל משה סעגאלאוויטץ מלאווא פלך פלאצק במכתבו שנדפס בעיתון המליץ שנה מ' א' סיון תר"ס (29.5.1900) נו' 110 עמ' 3 ונדפס גם בעיתון הצפירה ד' אייר תר"ס (23.10.1900), וכן נכתב בעיתון המליץ שנה ו' ה' תמוז תרכ"ב (3.7.1862) נו' 26 עמ' 203 בשם רבי יעקב ליב משאדעק (שאדיק) שבארץ ישראל מוסכם אצל כולם כי בטרם יבא המשיח גאולה תהיה לנו ע"י רשיון מלכי האומות יר"ה ויבנה בית מקדשינו כאשר היה בימי בית שני ונקריב קרבנות ואח"כ יתגלה משיח צדקינו, וכן כתוב בירחון הפלס (ראבינאוויץ, ברלין) שנה ד' חוברת שביעית - ניסן תרס"ד עמ' 435 בשם רבי זאב וואלף רקווסקי ר"מ בשקלוב ואח"כ בוויטעפסק ששמע ממרה"ל דיסקין שאם לא זכו תהיה אתחלתא דגאולה ברשיון הממשלות [ולכן לא חש רז"ו רקווסקי לדחיקת קץ עד ששמע על התנגדות הרבנים ועל זלזול הציונות בדת], וכ"כ גם הר"י אלקלעי בקונטרס קול מבשר (תר"ב) אות ה' עמ' ג' (אולם ע"ש שאת הקיבוץ גליוות בפועל יעשה משיח ב"ה) ובאות ו' עמ' ג - ד, והוסיף עוד באות ח' עמ' ה' שבריטניה היא המופקדת לגאול את ישראל, וכע"ז כתב גם באות כ"ט עמ' ט"ז, וע"ש גם אות י"ז עמ' ט', וראה גם בספרו פתח כחודה של מחט אות ל⁷⁰ (כתבי הרב יהודה אלקלעי כרך ב' עמ' 352), וע"ע באור שירת אקדמות (מאלאשקעוויץ - מיאדלער, ווארשא תרס"ד) דף מ"ג ע"ב⁷¹ ובמכתבו של רבי הילל ליי"ש (- ליכטנשטיין) מקאלאמי שנדפס בקונטרס "בשבח ישוב הארץ" עמ' 17 (ונדפס גם

וכדעה זו מבואר במאיר עיני חכמים, ובספר קול התור⁶⁸, ברית עולם האחרון (ירושלים, תרנ"ח) בחלק עין המלכות דף מ"ו ע"א, שלום ירושלים ס"ג דף ע"ח ע"ד, מעייני הישועה עמ' 4, תולדות זאב הנ"ל אותיות כא - כב (עמ' ע"ג)⁶⁹, אם הבנים שמחה (בודאפסט תש"ג) פ"ב אות ב' עמ' פ"ו, ירחון הדביר (קובץ ז - ט ניסן סיון תר"פ עמ' כ"ט) מראי"ה קוק, הציוניות מנקודת השקפת הדת מתחילתו, מלבי"ם מיכה פ"ד פ"ח, דרישת ציון (קאלישער, ירושלים תרע"ט) מאמר ראשון ובראשון לציון אות ט"ז דף י"ט ע"ב ובדף כ"ד ע"ב ראשון לציון אות ב', גאולת ישראל (יעליון, פיעטרקוב תרפ"ח) דף ג' ע"א ושם ביוסף אברהם הערה א', שיבת ציון כמה מכתבים בכ"מ [כגון ח"ב מכתבי ר"מ עליאסבערג מבוסק עמ' 9 - 11, המלבי"ם עמ' 3, רבי ראובן הלוי מדענאבארג עמ' 3 (וע"ש בעמ' 3 גם מכתב הר"י מקוטנא), הנצי"ב עמ' 5 - 6, רבי מרדכי גימפל יפה מראזינאיי עמ' 14 - 16 (ע"ש בשם ר"ח מואלאזין, רעק"א, החת"ס, רצ"ה קלישר, ור"א גוטמכר), רבי זבולון ליב באריט מפלונגיאן עמ' 49, רח"ד חזן עמ' 52 - 54] וכן באחרית דבר שבסופו עמ' 77 ואילך, אהבת ציון וירושלים (יפה, נדמ"ח ת"א תש"ז) מאמר ב' פרק ט' עמ' 121 [פרסם דעתו גם בשיבת ציון ח"א עמ' 71 אות ד' ועמ' 73 אות ו'], מן המקור (ע"י קלוגר, ירושלים תשמ"ז) ח"ה עמ' 15 מכתב החתום ע"י כמה רבנים בירושלים, סוד השבועה עמ' 17, התקופה הגדולה פ"ז ופ"ט וראה שם עמ' 223 מכתב בשם ר"י מטשורטקוב בשם אביו שלו התיישבו כחצי מליון בא"י הייתה הגאולה מתקרבת וע"ש עוד מש"כ שם ובספר ארבעת הרועים שבסופו

⁶⁸ ראה הערה 53 ובמש"כ שם שדברי ספר קול התור עמוקים ומטרתו לפעול ע"י פעולות גבוהות ע"ש, וראה עטורי כהנים גליון 107 עמ' 29 תקציר מתוך קול התור, ובאדרת אמונה (קלכהיים, ירושלים) עמ' 248 - 254 על אתחלתא דגאולה במשנת הגר"א (נדפס גם בהציונות הדתית כרך א' עמ' 100), וכן משיחיות ויישוב ארץ ישראל - במחצית הראשונה של המאה הי"ט (מורגנשטרן, ירושלים תשמ"ה) עמ' 107 ואילך על אתערותא דלתתא לקירוב הגאולה במשנת הגר"א ותלמידיו [וראה שם עמ' 130 שאולי דעת הספרדים שאין לעסוק באתערותא דלתתא], וכן עמ' 182 - 183 מה שהעתיק מספר בהר יראה, וראה בזה עוד משיחיות ואסכטולוגיה (ע"י ברס, ירושלים תשמ"ד) במדור העת החדשה עמ' 343 ואילך (ממח"ס משיחיות ויישוב א"י הנ"ל), חזון ציון - שקלוב וירושלים (ריבלין, ת"א תש"ז) עמ' 133 ואילך, המעין כרך ל"ה קובץ ד' תמוז תשנ"ה עמ' 26, חסידות פולין מגמות רעיוניות בין שתי המלחמות ובגזירות ת"ש - תש"ה ("השוואה") (מנדל פייקאז, מוסד ביאליק ירושלים תש"ן) עמ' 207 ואילך, וקובץ זכרון "שם עולם" (חברון תשל"ז) עמ' 350 ואילך.

⁶⁹ ראה גם המעין כרך ח' גליון ב' טבת תשכ"ח עמ' 3 - 4 שגם שם פרסם דעתו.

⁷⁰ וע"ש גם בשם דברי נחמיה שפ"י השבועה אם תעירו וגו' שהיינו אם תתעסקו בענין הגאולה לא תנוחו ולא תרגעו עד שתחפץ - עד שתגמרו את הדבר, ויתכן שכוונתו שאם מתחילים להתעורר אות היא שנפקדו ובטלו השבועות, וע"י.
⁷¹ שם מבואר שדווקא ע"י מלחמה (אפ"י של עכו"ם זה בזה) לא יגאלו ישראל אבל בשאר אופני הטבע אולי כן, ויל"ע שם עוד.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

נו' 9 כ"ח תשרי תרל"ח (5.10.1877) עמ' 69 במכתב רב אחד (החתום מ"ח), ובקומי רני (מרגליות, ירושלים תשי"ט) סי' כ"ב, ובמכתבים ומאמרים מהגרא"מ שך ח"א מכתב ט"ז עמ' מ"ד, ובהחומה כרך י"ח קונטרס ה' - שבט תשכ"ח מאת רי"י דומב עמ' ע"ב⁷⁷, ובאוצר החיים לרי"י מקאמארנא ח"א (ירושלים תרי"ח) בקיצור התרי"ג מצות עמ' ס', ובדעת הרבנים מכתב י"ב עמ' 35 מאב"ד זאכלין, וראה שם בהקדמה דף ג' ע"ב ודף ז' ע"א שליטת מקורות לזה שהגאולה בידי שמים בלבד וכו', וכן בתיקון עולם מכתב ס"ח מהיראים בירושלים, ומכתב פ' מר' ישכר שלמה טייכטהאל מח"ס אם הבנים שמחה [אולם בספר הנ"ל חזר בו וכמובא בהערה קודמת⁷⁸], ומכתב פ"ה מהמנחת אלעזר עמ' קמ"ה בהערה, וראה עוד בספרו (של המנח"א) חיים ושלוה בהרבה מקומות כמצוין בהערה⁷⁹, ובמנחת אלעזר ח"ה סי"ב ד"ה ונפלאתי מאד, וכו' גם בעמודי ארזים (מרגליות, ירושלים תרצ"ב) בהקדמה דף ו' ע"א, ובתורת הגאולה (שלזינגר, ת"א תשל"ד) עמ' קט"ו במכתבו של רבי יונתן שטייף, וכן מתבאר גם מהדברי שאול מהדו"ק עה"פ הבה נתחכמה הנ"ל דף מ"ה ע"ב - ע"ג, וע"ע דעת חוברת 47 קיץ תשס"א עמ' 134⁸⁰.

וע"ע אהבת יהונתן פרשת שופטים (לרבי יהונתן אייבשיץ, ווארשא תרל"ה, דף ע"ח ע"ב) ד"ה התעוררי שלא טוב לקרב את הגאולה⁸¹, וביפה קול למהר"ש יפה (איזמיר תצ"ט, נדמ"ח במהדו' צילום בהוצאת ח. וגשל ירושלים) דף ע: ד"ה שלא ידחקו שג"כ כ' בזה"ל "שאינן הגאולה נאותה אם תהיה שלא בעונת", ועי' דעת הרבנים מכתב ל"ה מהראב"ד דק"ק אויאזד, אולם עי' בישמח ישראל לר"י מטשורטקוב (נדמ"ח ירושלים תשנ"ד) על המועדים חנוכה - זאת חנוכה שנת תרצ"א עמ' ס"ד שכתב בשם אביו שהצדיקים רוצים שתתארך הגלות והכל יתוקן אבל

⁷⁷ אגב ע"ש שמדינת ישראל אינה סימן גאולה שהרי כיום לכל האומות יש מדינות גדולות, ויל"פ לפי"ז שאם באמת אין כאן שום גאולה א"כ גם אין פגם בזה שהיא הוקמה ואי"ז סותר לחובתנו להשאר בגלות.

⁷⁸ וע"ש (באם הבנים שמחה) גם פ"ב אות ה' עמ' צ"ד מש"כ בקשר לדעת רבו - בעל המנח"א, ושם בעמ' צ"ה כ' שאילו היה המנח"א חי בזמן השואה היה חוזר בו.

⁷⁹ ראה למשל ח"א (שנת תרצ"ח) דפים א' ע"ב, מ"א ע"ב, מ"ג ע"א, ע' ע"א, ע"א ע"ב, ע"ז ע"ב, ע"ח ע"א, ח"ב (שנת ת"ש) דפים כ"ה ע"א, ל"ו ע"א וע"ב, מ"ג ע"א, נ"ח ע"ב, נ"ט ע"א.

⁸⁰ ועי' שו"ת חבלים בנעימים ח"ה (גרובארט, סט לואיס תרצ"ב) סוף סי' מ"ה.

⁸¹ לכאן משמע שאי"ז רצוי מ"מ זה אפשרי וכהדעות הסוברות ששייך לקרב את הגאולה, ויל"ע.

בספר של ר"ה הנקרא בית הילל כמצוין שם עמוד 16) ובעוד מכתבים שנדפסו שם (ובפרט ע"ש בעמ' 51) ובספר דובב שפתי ישנים ח"א עמ' קס"ג וראה גם תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה (ירושלים תשמ"ח) עמ' 169 ואילך.

(כג) כ"כ בצרור החיים לר"א מעמדן (באוהלי, תרכ"ט) דף נ"ט ע"א ע"ש שכתב בזה"ל "לה' המלחמה ואתה תנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין" וע"ש עוד דף ס' באורך [ועיקר דבריו הם שאין לנו להלחם אבל בפשטות ה"ה כל השתדלות], וכן מבואר בגנזי שעכטער ספר ג' עמ' 65 כת"י שיר השירים דר' שמואל השלישי שורה 115 עמ' 65 - 66 עה"פ השבעתי אתכם וגו' ע"ש שכ' בזה"ל "השבעתי המוני ממרוד בפרא ואדום דומו עד עת אתנם כסדום הזאת גזרתי ללחמם בלא זיין וקרדום", ובישמח משה ח"א (טייטלבוים, ניו יורק תש"ז) בסוף הספר באגרת שכתב לחתנו בזה"ל "ולי נראה ברור מפני הרפתקאות דעו אל עה"ק ... ושנה זו מהרעשת הארץ ... זה יראה שרצון הי"ת שכעת לא נילך מעצמינו ומרצונינו לא"י רק שנמתין שמישיח צדקינו יוליכנו לארצינו"⁷², וכן כתוב בתורת הקנאות ליעב"ץ (אמשטרדם תק"ב) עמ' 2 (במהדו' צילום) ד"ה ומעתה ע"ש⁷³ וכ"ה בסידור יעב"ץ מהדו' ורשא על הושענות בהושענא קל למושעות דף פ' ע"ב⁷⁴, וכ"כ רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק בעל או"ש במכתבו שנתפרסם בעיתון קול ישראל שע"י אגודת ישראל שנה ו' נו' 9 (231) כ' כסלו תרפ"ז (26.11.1926) עמ' 3 (ונדפס שוב בקובץ אורייתא קובץ י"ט נתניה תשס"ג עמ' שס"ד) וז"ל "לא באתם ליישר דרך להגואל צדק כי אם יתמהמה חכה לו ולא יבקש עזר מן אדם" וכו'⁷⁵, וכ"ה בויואל משה סוף סי' י"ח וסי' י"ט (עמ' ל"ז) וע"ש עוד סי' כ"א וסי' כ"ב וסי' כ"ג (עמ' ל"ח) ובעוד מקומות כגון סי' מ"ג (עמ' נ"ז) וסי' מ"ח (עמ' ס"א), וע"ש עוד בסימנים ס"ו (עמ' פ"ב) ס"ח (עמ' פ"ד) ע' (עמ' פ"ה) עה"פ⁷⁶ (עמ' צ"א) מה שפלפל בזה עוד, וכ"כ באפיקי יהודה (עד"ל, אייטקוהנען תרל"ב) דרוש כ"ב - נחל הבשור אות י' דף קי"א ע"ג, וכן כתוב בעיתון הלבנון שנה י"ד

⁷² יל"ע לפי"ז כיום שנתחזק הישוב - אף שאיננו קרוב להיות מושלם - אם בטלה טענה זו.

⁷³ עיקר דבריו כנגד כת ש"ץ אבל פשטות דבריו מורים שכל שתדלנות בענין מיותרת וה' לבדו יושיענו.

⁷⁴ אגב - הפ"ה המודפס שם אינו מהיעב"ץ עצמו אלא מועתק מרש"י, ואכ"מ.

⁷⁵ ראה עוד דובב שפתי ישנים ח"ב עמ' קצב, קצו.

⁷⁶ ע"ש מה שהביא מהזוהר ויל"פ בדבריו שם שאין איסור לקום מעצמינו אלא שהיא לא תצלה אם לא ברצון הי"ת וכיום הא קמן שהקב"ה נתן לנו להצליח, וקצרתי.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

וראה עוד על נושאים אלו בחיבור יחסה של היהדות החרדית אל הציונות מהצהרת בלפור עד קום המדינה, וחיבור אגודת ישראל מול הציונות ומדינת ישראל - אידאלוגיה ומדיניות כרך ב' (פונד, רמת גן תשמ"ט) עמ' 469 ואילך, משיח לאור ההלכה (פרץ, תשס"ב) סי' כ"ד עמ' קמ"ו, וכן ספר אפס בלתך גואלינו.

(כד) לשלימות הענין משום שרבים נבוכים בסדר הענינים שבאו עלינו שנראים כאילו ח"ו דרך רשעים צלחה ויצאו הדברים ממה שהיה מקובל בידינו עד היום לכן ראיתי לציין לספר נפש אליהו - מבוא שערים חלק ב' (שיעורי הגר"א וינטרויב) בחלק המכתבים מכתב נ"ה

עכשיו שגדלו הצרות כ"כ א"א לחכות יותר וע"ש שהביא שהיא מחלו' קדומה ושהקב"ה הסכים שתקדם הגאולה.

וע"ע סלו סלו המסילה (פרידלאנד, לעסלא תרכ"ו) שהאריך בעניני גאולה טבעית ושם דף עז: הביא עדות של איזה מלומד שנון ששמע מרבינו חיים מוואלאז'ין שמישיח יבוא פתאום בשקט ובלי שום מוקדם ע"ש⁸² אבל מאידך מביא ששמע מרבי זונדל מסלנט (שהוא כידוע היה תלמידו של מהר"ח) שאמר בשם מהר"ח מוואלאז'ין בשם הגר"א ש"אם נשיג רק הר הבית להקריב עליו קרבן תמיד פעם אחת הרי זה לאחר המעשה" ומבואר שכן שייך קירוב קץ ע"י פעולות באתערותא דלתתא⁸³.

בהרבה דוגמאות, וכתב כן גם ר"ש אבינר בעטורי כהנים גליון 107 עמ' 23, וע"י עוד ספר עלה נעלה עמ' ר"ס מה שליקט בזה, וכן ראה דעיתון המגיד שנה י"ב נו' 2 ט' טבת תרס"ג עמ' 16 במאמר על דעת הרבנים מאת א"ל ביסקא, וכן ע"י במש"כ הגר"ש ולבה זללה"ה בעולם הידידות עמ' קמ"ז שרבי ירוחם ממיר [דעת חכמה ומוסר ח"ב מאמר כ'] אמר שעוברי עבירה לא יוכלו לבנות את א"י בשום אופן וכו' ואמר ע"ז רבי מרדכי פוגרמנסקי (שנתיים לפני יסוד המדינה) "כן, להקים אינם יכולים, אבל לבנות יכולים ויכולים אלא שההשגחה צריכה לתת זכות קיום" ופי' בזה בעולם הידידות מה שיש למדינת ישראל איום מתמיד ואינה מקבלת זכות קיום משכנותיה ע"ש. ויש להעיר שגם להאומרים שגאולה ממש לא שייכת ע"י רשעים מ"מ אתחלתא דגאולה שמא כן שייכת, ואמנם מסברא לא נראה לחלק בדעתם, וצריך בדיקה.

עוד נדון יש כאן שלא יתכן שתצמח הגאולה ע"י מעשי עבירות, ואף אם נסבור שאפשר שתבוא הגאולה ע"י רשעים מ"מ לא יתכן שתבוא בדרך של איסור כמצוה הבאה בעבירה, אבל באמת כבר היו דברים מעולם שיצאו דברים גדולים ע"י איסורים כגון דוד שיצא מבנות לוט, וכן נס ההצלה בפורים שנעשה ע"י האונס של אסתר שהוכרחה להנשא לאחשורוש, וע"י באם הבנים שמחה שם שהאריך בזה וכ"כ גם הר"ז קורן בממלכת כהנים וגוי קדוש (ע"י שביב, ירושלים תשנ"ז) עמ' 213 הערה 54 עפ"ד ר' צדוק הכהן מלובלין וכן ע"י בערפלי טוהר לראי"ה קוק (ירושלים תשמ"ג) עמ' ט"ו שכתב ג"כ כע"ז שבזה"ז שאין לנו נבואה לפעמים הוראות שעה באות באופן של התפרצות ע"י שוגגים יעו"ש.

עוד נדון יש לפי משנ"ת לעיל הערה ט' מכמה מרבתינו שהשבועות הם גזירות כדי לקיים את הגלות שא"כ הרי לא שייך לעשות הפוך מהם וא"כ כעת שהוקמה מדינה ע"כ או שהגיעה עת גאולה או שאופן הקמתה אינו סותר למציאות הגלות והשבועות, שהרי לא שייך לומר שהוקמה באופן שהוא נגד גזירת הבורא וא"כ ע"כ שמדינת ישראל מותרת ואינה נגד השבועות, וליישב את זה ע"כ צריך לחדש - וכן נראית דעת בעל ויואל משה וסיעתו - שיש בכח הסטר"א לעשות נסיון שיהיה גאולה מדומה אף כנגד גזירת השבועות, והוא חידוש גדול שקשה לאומרו, וראה דובב שפתי ישנים ח"א עמ' קס"ב וח"ב עמ' רכ"א, וקומי רני סכ"ב.

⁸² הדברים מובאים בספר שם באופן שמדברי רבינו חיים מבואר שלא יהיה שום פעולות לקירוב הגאולה וכדו' אבל באמת ע"ש פרטי המעשה שלא מוכרח שלא שייך לקרב הגאולה אלא שכשלבסוף יבוא הגואל זה לא יהיה ברעש, וצריך בירור יותר.

⁸³ היו עוד נדונים נלאתי למנותם ואת העומדים בראשם ובפרט שנושאים אלו די ידועים, ולכן אקצר ביותר, למשל האם שייך שתסובב הגאולה ע"י רשעים [אם נניח שבאמת ע"י הרשעים קמה המדינה ולא שריחמו עלינו האומות מעצמם אחרי מה שקרה בשואה, ראה במחיצתם ח"ב עמ' 261 שסיפר לו נשיא ארה"ב טרומן שה' תקע בלבו לחפוז להיות ככורש שהשיב את ישראל לארצם] שבספר קומי רני סי' כ"ב עמ' מ' כתב שזה לא שייך, וכן בספר קול התור בכ"מ בפ"ה מובא שחשש הגר"א שיתגברו הרשעים על העליה וע"ז יתבטל הכל (ולכא' כך המצב כעת) ולמשל ז"ל באחד מן המקומות (במהדו' הנדפסת בסוף ספר התקופה הגדולה הוא בעמ' 618) "כי במדה שהעבודה הקדושה הזאת תגדל יגבר הסט"א להפריע ולהכשיר בנשקו העיקרי שהוא עקירת האמת", וע"י ספר שבילי אמונה תחילת התיב ה' דף צ"ג ע"ד (ראה עליו דובב שפתי ישנים ח"א עמ' ק"ז) שכתב ג"כ לקרב הגאולה והדגיש שיהיה ע"י "תופסי תורה וחסידים ואנשי מעשה", וראה גם דובב שפתי ישנים ח"א עמ' רמ"ט וח"ב עמ' רכ"א, וכ"ה דעת רבים. ומאידך ראה עץ חיים ח"א עמ' 344 בהעתק מכתבו של הנצי"ב לגבי ישוב הארץ שכתב שיש לצרף לזה גם רשעים כמו שהיה בזמן עזרא שהביא גם נושאי נשים נכריות [ואולם יש להעיר שאולי אי"ז ראה לזמנינו שהרשעים לא מצורפים אלא "שולטים"], וכ"כ הרי"מ סעגאלאוויטץ במכתבו (שנתפרסם בעיתון המליץ שנה מ' א' סיון תר"ס נו' 110 (29.5.1900) ובהצפירה ד' אייר תר"ס (23.10.1900) נו' 107 עמ' 445) הנ"ל, ובשו"ת לב אברהם סי' ק"ל עמ' רכ"ז ד"ה ומה ששאלני, והאריך בזה הרבה בספר אם הבנים שמחה פ"ב אות י"ג עמ' ק"כ ואילך (לגבי הגאולה ממש לא רק ישוב א"י) שכיון שרצון ה' להסתיר הגאולה מהסטר"א לכן מסבבה באופן זה וע"ש, וכן אמר רבי מאיר מזוז שליט"א בשיעור (נדפס בגליון בית נאמן גליון 11 אות כ"ט) שה' נתן את המדינה ע"י אנשים כאלה כדי שהשטן לא יקטרג כמו שהיה

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

למרות היותו סתום רק בזכות זה הוא יתגלה לבסוף) וכמבואר לגבי יעקב אבינו שרצה לגלות את הקץ היינו שרצה שיהיה לקץ שייכות במהלכי העולם ונסתלקה ממנו שכינה ונתברר ע"ז שלעולם יהיה הקץ סתום ולא יהיה תהליך בטבע העולם שיתחיל הקץ לפני בא הקץ האמיתי, וכל מה שכתבה הגמרא שאם א"י נותנת פירות הדבר נחשב לקץ מגולה זהו רק שמגולה לנו ש"כ קרבו לבא" והוא ככל הסימנים המופיעים בגמ' על דור עקבתא דמשיחא, ולא שנשיאת הפירות מהווה תחילת תהליך גאולה אלא היא רק מגלה שהקץ קרוב, ולבסוף תבוא הגאולה עצמה בהפתעה בלי שום קשר למהלך הנגלה בעולם כש"כ בגמ' שמישיח בא בהיסח הדעת, עכ"ל בקיצור, וכע"ז הייתה גם דעת הגר"א וינטרויב זצ"ל ככתוב בספרו התקופה בסערת אליהו מאמר ד' ענף אילת השחר (עמוד מ"ה במהדורות הישנות) וכמו שמסוכם גם בספר נפשו גחלים תלהט (בית שמש, תשע"א) פרק ח' אות ד' (ואולם ראה קדושת ציון גליון ט"ז כסלו תשע"ז עמוד 3 במה שהובא שם בשם הגר"א זצ"ל), שו"ר שכן מפורש בדברי הרמב"ן בספר הגאולה (נדפס עם ביאור חזון הגאולה, ספרקה, ירושלים תשס"ד) שער ראשון אות מ' עמ' ס"ב וז"ל "ואשר כתוב עליו ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשא לעמי ישראל, כי קרבו לבוא, ענינו שיצוה להרים לשאת פרים כאשר יקרב קץ ישראל לשוב טרם בואם" וע"ש בביאור חזון הגאולה אות קצ"ו, ובספר קץ מגולה (סורוצקין, תשע"ד) שער ראשון ענין א' אות ב' עמ' י"ח.

אגב ברצוני להעיר על טעות שורשית בכל המושג גאולה וקיבוץ גלויות וכדו' שקיימת בחלק מן הציבור, והיא שיש לדעת שהגאולה וקיבוץ אינם סתם שהוטל עונש על עם ישראל והעונש צריך לפקוע, אלא שכדי שנשוב להגאל ולהקבץ עם ישראל צריך להגיע לתיקונו שיהיה ראוי שתחול עליו שכינה בארץ ישראל וכו' וזה בלבד הגאולה - שישוב העולם לתיקונו כפי המצב הטבעי שלו [כמו שהאריך המהר"ל (נצח ישראל פכ"ד) שהגלות אינה טבעית משום שעל ידה ישראל אינם במקומם ומפורדים ותחת עול זרים וכו'] וכשיגיע העולם לתיקונו ממילא יהיה גאולה וכדו' כתוצאה מתיקון העולם, וזה משום שעם ישראל יגאל בתור "עם ישראל" כצורה האמיתית של עם ישראל ולא בתור ליקוט של המון יהודים, וכל מה שלא שייך לזה לא שייך להכלל בכלל הגאולה העתידה ואין לו ולגאולה העתידה ולא כלום, וכבר נזדעק על ענין זה אאזמו"ר רבי יעקב גולדמן זצ"ל כמסופר ע"י הגר"מ טוקצ'נסקי בחוברת "צרוור פרחים לקברו - הרוחני של רבי יעקב גולדמן" עמוד 11 (נדפס ע"י אחיו הר"פ גראייבסקי, בשנת תרצ"א וז"ל "כהש"ר כן הרי"ג היו שניהם משוכנעים שישוב ארצי - ישראלי אין לו שום זכות קיום בלתי אם הוא מבוסס על יהדות" וע"ש), והבן היטב כי קצאתי (והאריך בזה יותר בשערי ציון לרב"צ במבואר (ב"ב תשמ"ב) עמ' ס"ה ואילך).

ולכן ודאי שבמדינת ישראל כצורתה כיום אין שום אפשרות להחשיבה לאתחלתא דגאולה למרות שאנו תחת שלטון ישראלי, ואין כאן אלא גאולה פרטית ולא התגלות של אורה של הגאולה דלעתיד לבוא, וכל מה שמצינו בחז"ל התייחסות ל"אתחלתא דגאולה" זה על המלחמות שלקראת הגאולה (מגילה יז: "מלחמה נמי אתחלתא דגאולה" ואולם ע"ש בפירוש"י) שכבר מאז מתחילה צורת ישראל לשוב לשורשה ולמקומה. ולכן

סידר את כל השתלשלות העינים שנעשו בדיוק כפי מה שמסור בידינו ע"פ הקבלה, ע"ש בעיקר בעמודים קמ, קמב, קמה, וכן ע"י בספר קריאה בקריה (סמסנוביץ, ירושלים - קרית ספר תשס"ג) ח"ג עמ' נ' ואילך ודבריו ג"כ ע"פ דברי הגר"א ונטרויב בשפה פשוטה יותר, וספר אחרית כראשית (שפירא, ירושלים תשס"ג).

ועוד יש להוסיף שעצם ישיבת חלק רב מעם ישראל בארצו וקיבוץ גלויות זוטא עם אפשרות לשמור תומ"צ וכו' - כמו שלא היה בכל הגלות עד היום - הוא ודאי יד ה' ופקידה ממרום⁸⁴, וחלק מזה שהרבה מבנ"י יושבים בא"י נעשה ע"י השואה האיומה ובגרמתה⁸⁵ שגרמה שאפילו המתנגדים היותר גדולים של הצינות עלו לא"י, ולכן גם בעל ויוא"מ וסיעתו לא דרשו שנתפזר בחזרה לארצות הגולה, וכל הנדון הוא על התייסדות הממשלה אח"כ שזה בלבד נעשה ע"י רשעים ואולי הוא שלא כדון, אבל התקבצות ישראל לארצו הייתה ודאי תחילת תהליך גאולה מכוון ממרום, ורק לבסוף השתלטה ע"ז הסטר"א ונפלונו שוב לגלות תחת ממשלת הרשע (היינו גם שומרי המצוות שמושפעים מעט מרוח הרשע וק"ו השאינם שומרי תומ"צ שממש לכודים תחת ידי הרשע, ואגב חלק מכח הרשע הוא שהצליחו לשכנע שכאילו באמת על ידם של הרשעים נעשה גם הקיבוץ גלויות ושאר הניסים שארעו במלחמותינו, ולא כהאמת שהכל היה בסייע"ד, ורק הסטר"א מנסה לייחס את זה לעצמו), וכאן בלבד נקודת הויכוח אם גם בממשלת הרשע יש איזה שהו פן טוב שלבסוף יתגלה⁸⁶ או שלמפרע נתברר שלא היה כאן כלום מהשייך לגאולה העתידה, וע"ע בחיתומה של תקופה (גליק, ירושלים) בעיקר בפ"ד ופכ"ב, ואכמ"ל⁸⁷.

⁸⁴ ראיתי מודפס בשם הגר"מ שטרנבוך שליט"א (בעלון הנדפס משיעורו השבועי פרשת וירא תשע"ז) שאמר שודאי מה שיש היום בא"י אי"ז קיבוץ גלויות משום שאי"ז קיבוץ לש"ש וכל מה שיש לנו היום קצת טוב בא"י הוא רק בזכות הצדיקים שנלחמו בציונים וכו' ולבסוף סיים שבכ"ז אין לנו להתעלם מחובתינו להודות לקב"ה על חסדו שאנו זוכים ללמוד תורתו הקדושה ולקיים מצוותיו בארצו הקדושה, וע"ש גם שהביא ששמע כע"ז מבעל הויוא"מ שאמר לו "הקב"ה רצה שיהיה יישוב יהודי גם בארץ ישראל קודם ביאת משיח צדקינו".

⁸⁵ ראה קובץ נזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"ז.
⁸⁶ ע"י תשובות איברא סי' ק"ט עמ' רט"ז "המדינה לא נכבשה מן הערבים ומדינות האו"מ וארה"ב בראשם הסכימו עליה ולא נתנה להחפשים אלא לכלל ישראל, והממשלה החפשית היא זמנית".

⁸⁷ עוד יש להעיר בדברי הגמרא בסנהדרין (צח). שכתבה שאם ארץ ישראל תתן פירות אין לך קץ מגולה מזה, ולפי"ז יש שהבינו שכיום שא"י נותנת פירות הרי זה הוכחה שהתחילה הגאולה, אבל שמעתי מהג"ר משה שפירא זצ"ל (שיעור על פרקי אבות שנת תשמ"ז שיעור מס' 6) שאין מקום לדעה זו אלא לעולם עד בא גוא"צ הקץ עצמו ישאר סתום (ורק בזכות אמונתנו בקץ

מה שיש שכן החשיבו את קום המדינה לאתחלתא דגאולה זה רק משום שלבסוף תהפוך המדינה למדינת דת וכל מה שקורה בינתיים הכל רק גלגולי ענינים עד שתהפוך המדינה ליהודית, ובזה נקודת הויכוח האם יתכן שבמדינה כזו טמון מאור הגאולה שיבצבץ ע"י תשובה המונית וכדו', או שאין כאן שום שייכות לגילויי גאולה. שוב שאלתי את מו"ר הגרי"ג אדלשטיין שליט"א מה הביאור בדעתו של גדול אחד שכתב שיש בהקמת המדינה משהו מהגאולה והיאך יתכן שע"י מדינה זו יש גילוי גאולה, וענה מו"ר שליט"א שיש קיבוץ גלויות שעולים לארץ ישראל ויש הרי הרבה תורה בא"י ויש הרבה זכויות שבאים מאמריקה ומכל העולם ללמוד תורה כאן וזהו הגילוי גאולה עכ"ד (ראה במחיצתם ח"ב עמ' 381 בהעתק מכתבו של הגרי"ש כהנמן זצק"ל לדוד ב"ג שג"כ כתב כע"ז שיש קיבו"ג, וכן עי' אחד בדורו ח"א כרך ב' עמ' פרק כ"ט עמ' 348, ומאידך ראה גם חקר ועיון ספר שלישי עמ' קפ"א מה שהביא בשם הגרי"ש כהנמן, וכן ראה מש"כ בשערי ציון לרב"צ במברגר עמ' ס"ו שאולי אנחנו חיים בתחילת הקיבוץ גלויות, וכע"ז שהיה קיבו"ג כתב גם בשו"ת ברית אברהם סי' כ"א אות י"א עמ' קע"ח), ומעתה אי"צ לביאור הנ"ל שהמדינה תהפוך בעתיד למדינת דת אלא כבר כיום יש התחלה מסוימת של גאולה.

עוד יש להוסיף כמובן בדרך הדברים הנ"ל שלכו"ע אין כאן גאולה ממש אלא "פתאום יבוא אל היכלו" שלא בדרך הטבע, ורק שיש שסוברים שכבר כעת מתגלה מעט מזכות הגאולה, ויל"ע עוד בכל זה.

יש שכתבו שאין איסור העליה בחומה אלא בעליה ממש אבל אחר שעלו אין איסור להשאר כך (כה), ובפשטות סברא זו לא שייכת אלא על שבועת שלא יעלו בחומה שהיא נאמרה בלשון עליה ולכן אפשר לומר שלא נאסרה בה אלא העליה אבל שאר השבועות שלא נאמרו בלשון עליה שייכות גם אחר שעלו וראה הערה (כו).

סברא נוספת קיימת לגבי איסור המרידה באומות שאף אם אסורה המרידה גם בא"י, כלומר שאסור לישראל למרוד באומות השולטות עליהם אפי' בא"י, מ"מ אחר שקמה כבר מדינה ומלחמותיה אינם כהתקוממות ומרידת עבד באדונו אלא מלחמות מדינה במדינה שוב אי"ז "מרידה" ומותר (כז) [ולכן גם אין חיוב לשמוע לאו"מ בדברים רגילים שדשות מדינות בעקבותיהם משום שג"ז לא נעשה בדרך מרידת עבד ברבו].

ועוד סברא באופן - שהוא האופן המצוי - שאין המלחמות לשם כיבוש וכדו' אלא להתגוננות ולקיום הישוב בארץ שבכה"ג ג"כ אי"ז "מרידה" אפי' אם נלחמים לשם זה באומה השולטת בהם, שהרי אפי' עבד גמור מותר למרוד באדונו שרוצה להורגו וכ"ש ישראל בגלות שאינם כעבדים אצל האומות (כח).

תשרי - חשון תשל"א עמ' 16 - 17 יעו"ש, וראה גם מכון ש"ס בש"ס סוגיה מס' 12 (תשנ"ד) עמ' 29.

(כו) בפשטות היתר זה אינו אלא על העליה כחומה שנאמרה בלשון עליה אבל למרוד באומות יהיה אסור גם אחרי שכבר עלינו⁸⁹, אלא שבחברת השבעתי אתכם עמ' 23 הביא ממכתב הגרי"א הרצוג שכתב על כל השבועות שאינן חלות בא"י וע"ש שהוכיח כן מהמעשה של בר כוכבא⁹⁰, וכן דקדק באור המזרח כרך

(כה) באבני נזר סי' תנ"ד אות נ"ד כתב שאם כבר עלו לא"י לא יהיה עוד שום שבועה עליהם דאין איסור אלא על עלייתם בחומה לא שכבר הם בא"י⁸⁸, והחזיק בדבריו בספר ארץ חמדה ספר א' שער א' ס"ו אות ד' עמ' ל"ב, וכ"כ גם הר"מ בלומנפלד בספרו אור תורה (בלומנפעלד, נוארק תשכ"ב) אות נ' - נדרים ונדבות פי"ב דף ק' ע"ד (נדפס גם בשנה בשנה שנת תשל"ד עמ' 154) שעל הנולדים בא"י שלא עלו ולא עולים בחומה ודאי לא שייך לאסור, וכע"ז כתב בצפירת צדק כתובות עמ' ס"א מטעם אחר שרק על הגרים בחו"ל נאסר לעלות לארץ ולנסות לכובשה בגבורה כי ישבו בה עמים אחרים והיה בזה סכנה גדולה משא"כ אלה שמושרשים בא"י שכיין שאינם מסוכנים בהשארם בא"י שרי, וכ"כ גם הר"ח צימרמן בעטורי כהנים גליון 62 (אייר תש"ן) עמ' 11 (וע"ש שביאר סוד הדבר ע"פ הזוה"ק וארא לב). ונדפס גם בספרו תורה לישראל ח"א (ע"י אלכסנדר, ירושלים תשל"ח) עמ' 15, וכן הציע גם עורך קובץ המאור שנה כ"ג קונטרס א' (קצג)

⁸⁹ כידוע הגרא"מ שך זצ"ל היה חוזר ומזהיר משום איסור מרידה באומות (למשל מכתבים ומאמרים ח"א מכתב ג' עמ' י' ומכתב י"א עמ' כ"ו), ויתכן שלא הורעה בעיניו המצאותינו בא"י כחומה משום הטעם הנ"ל שאחר שעלינו כחומה אין איסור להשאר כך ורק הזהיר שעדיין אין להתגרות באומות, וכסברא שכתבתי בפנים.

שוב דברתי עם מו"ר הגרי"ג אדלשטיין שליט"א והוא אמר לי שאין מצד השבועות שום נפ"מ למעשה (ולכן אין טעם לעסוק בהם) ושהתנגדותו של הגרא"מ שך למגורים בשטחים הייתה משום הסכנה שבדבר (וכן מבואר בדעת הגרא"מ בעלון "לאורו - של רבינו הגדול מרן רשכבה"ג רבי אלעזר מנחם מן שך זיע"א" חודש שבט תשע"ז גליונות י"ז - כ עמוד 8).

⁹⁰ בחוברת שם דקדק כן גם מהמהרש"א שכתב שאיסור מרידה באומות הוא בגלות דלא כשבועה שלא יעלו בחומה שהיא על עליה אל א"י ע"ש, ואי"ז מוכרח ויתכן שכוונת המהרש"א שמרידה נאסרה אפילו בגלות [משא"כ עליה בחומה שהיא אפילו בלי מרידה אבל נאסרה רק בא"י], ודיבר המהרש"א בהווה שמצוי יותר למרוד באומה השולטת עלינו

⁸⁸ יש להבין הסברא בזה שהרי מטרת השבועה היא שישארו ישראל בבגלות וא"כ מ"ש המחזיקים עצמם כחומה מהעולים כחומה הא סוכ"ס כל הזמן נמשכת עליה כחומה (שהרי האיסור בעליה כחומה אינו על הפעולה עצמה של העליה אלא משום התוצאה שתגרם מזה היינו הפקעת הגלות), ואף שלשון הגמ' היא שלא יעלו ובלשון המדרש נוסף שלא יעלו "מן הגולה" מ"מ הרי פשוט שרק דיברה הגמ' בהוה שאנו בגלות וא"א ללמוד מזה היתר לכאשר כבר נמצאים בא"י.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

כ"ו חוברת א (ט) עמ' 25 מדברי העץ יוסף והרד"ל שמרידה באומות היא רק בחו"ל⁹¹, וכ"כ הר"ש ישראלי בתחומין כרך י' עמ' 52 ובספרו חוות בנימין כרך א' שער ב' סי' י"ג אות ד' עמ' צ"ו, וכ"כ בספר הלכה ברורה פ"ב נתיב ט' עמ' צ' ואילך והוסיף בזה טעם (בעמ' צב - צג) שא"י היא של עם ישראל ואינם צריכים להיות משועבדים בה לאומות ע"ש, וכדבריו כתב גם הר"ר קצנלבוין בעיתון שערים שנה י"ט גליון 5454 כ' סיון תשכ"ט עמ' 92⁹² ודבריו אלו נדפסו שוב בספרו באר ראי סי' ל"ד עמ' ר"י (בעיקר).

(כז) עי' כע"ז בספר מלכי בקדש (הירשענזאהן, הובאקען תרע"ט) תשובה ג' לשאלה ד' סעיף א' עמ' 106 ובתשובות איברא סי' ק"ט עמ' רט"ו וכע"ז כתב גם רבי בצלאל שפרן במכתבו שנתפרסם בספר פוקח עורים ח"א (נ"י תשד"ם) עמ' נ"ה ע"ש⁹³.

(כח) כסברא זו כתבו בתורת המדינה עמ' 42 והר"מ מונק בעיתון שערים שנה י"ט גליון 5466 ד' תמוז תשכ"ט עמ' ז'⁹⁴ והר"י שציפאנסקי באור המזרח כרך כ"ב גליון ג - ד (עט - פ) עמ' 218 - 219 ע"ש ובספר ים הגדול (טולידאנו, קהיר תרצ"א) חו"מ סי' צ"ז עמ' ק"פ ואילך, ובמכמני עזיאל ח"ד סי' מ"א אות ג' עמ' רט"ו, ובשערי קודש ח"ד עמ' ט"ו, ועי' גם אגרות דברי אמונה (לרבי אברהם יצחק קאהן אדמו"ר מתולדות אהרן, ירושלים תשנ"ח) אגרת ס"א עמ' ס"ח.

בגלות, וביותר יתכן לדחות שאין כוונת המהרש"א לארצות הגלות אלא כל עוד אנו בתקופת הגלות.

⁹¹ עי' הערה 90 לגבי המהרש"א.

⁹² עי' מה שנתווכח עמו הר"מ מונק בשערים גליון 5466 - ד' תמוז תשכ"ט המצוין להלן.

⁹³ יל"ע מלשון רבינו בחיי פרשת וישלח (בראשית לב, ה) "אבל במלחמה א"א שנאמר השבעתי ... השביעם שלא להתגרות מלחמה עם האומות" ומשמע שכל התגרות [משורש תג"ר שענינו מצה ומריבה] של מלחמה אסורה אף אם אי"ז אופן של "מרידה", אבל יותר נראה כמו שכתבתי בפנים וגם רבינו בחיי לא התכוין לאסור אלא התגרות של מרידה שהוא המצוי בגלות ורק לעם ישראל כאומה הישראלית אסור להתגרות באומה השולטת עליהם כדי להפקיע את הגלותיות, ורמז לדבר שעם ישראל בכל הדורות לחמו בצבא לטובת האומה השולטת בהם אף שע"ז מתגרים באומה אחרת ומשום שאי"ז מרידת אומה בשולטים עליה בגלותיותה, עי' מלכי בקדש הנ"ל, ועלון קדושת ציון גליון י"ד תשרי תשע"ז עמ' י"ד והערה 5. וע"ע דובב שפתי ישנים ח"א עמ' קפ"א.

⁹⁴ שם ובתורת המדינה הלשון שמחמת סברא זו אין לאסור משום עליה כחומה, ולכאן זה אינו שהרי אף שהמלחמה היא להתגוננות מ"מ היא בפועל עליה כחומה אלא העיקר שהיא סברא להתיר מצד שאי"ז "מרידה".

ח • המדינה הוקמה ברשות האו"מ ולכן ודאי פשוט שאין בהקמתה משום מרידה באומות, וגם לגבי עליה בחומה קיימת סברה להתיר שהרי רש"י מפרש בחומה - "יחד ביד חזקה" (כח) [ולשון רש"י מהדו"ק (שטמ"ק) "שלא יעלו מאליהם (כט) ויעלו כולם בחזקה" ולשון פסקי ריא"ז שם (ס"ו) "אין להם לישראל לעלות יחד וביד חזקה" ומשמע שכל האופן של "חומה" שאסור הוא רק בכח ובמלחמה (ל) אבל אם ניתנה לנו הארץ והוא ברשות שרי (לא) (לב) (לג).

ואולם יש שחלקו ע"ז וסברו שהשבועות נאמרו גם באופן זה של רשות האומות ופירשו את לשון "בחומה" על עלית ציבור גדול יחד אפי' בדרכי נועם (לד). ויש לציין עוד שיש בזה נדון גם בדעת רש"י הנ"ל עצמו אם באמת כוונתו שרק בכח אסור (לה), וכן אף אם רק בכח אסור האם כשיש רשות אי"ז נחשב לכח ומותר למרות שפועלים בעוצמה או שאף ברשות אסור משום שלמעשה פועלים ב"כוחניות" (לו).

וכן יש נדון האם מספיק שקבלנו את רשות האו"מ או שהיה צריך גם את רשות הערבים ששכנו אז בא"י ושבמדינות הסמוכות (לז), ועוד יש ויכוח מציאותי האם באמת לבסוף נתנו האו"מ רשות (לח), וכן האם פעלו היהודים כפי הרשות שנתנו האו"מ או שמרדו באו"מ ונלחמו כפי רצונם.

עמ' 9 מהר"ש מאהליווער (מוהליבר) שג"כ מעורר לקנית קרקעות בא"י, ספר זכרון מדרש אליהו (הענקין, אלעד) ח"ב במאמרים מהגרי"א הענקין עמ' תר"ז ע"ש, אהלי יעקב להר"י מהוסיאטין (ע"י שרייבר, ירושלים תדש"ם) פרשת אמור תש"ח עמ' רע"ד, אור חדש על ציון (ווילנא תרס"ב) שער רביעי פ"ד אות ב' דף י"ט ע"א, ספר הדר הכרמל לרבי מאיר לערנער ח"א (לונדון, תשל"א) בתולדות המחבר עמ' 31 בהעתק מכתבו אל הר"י רזין, עיתון המגיד שנה י"ב נו' 2 ט' טבת תרס"ג (8.1.903) עמ' 15 - 16 מאת החתום א. ל. ביסקא ע"ש מש"כ עפ"ד הכוזרי, ומשמע כן גם בעץ יוסף על עין יעקב ע"ש, ועי' גם לשון היעב"ץ בתורת הקנאות (מהדו' תר"ה דף ב' ע"א) במכתב לאחב"י על דבר האסיפה בברוינשווייג יוני תר"ד וז"ל "לדעת התלמוד באבות פ"ג וכתובות קי"א לא יאות לאיש ישראלי לעשות דבר בחיל או בכח לקרב הקץ", וכן עי' פסקי ריא"ז בכתובות שם ס"ו (העתקתי לשונו לעיל הערה ד) שבלשונו משמע שכדי לאסור צריך גם שיעלו יחד וגם ביד חזקה בכח ע"ש.

(לא) כן מבואר במהרש"א שם שכתב בזה"ל "ונחמיה שאמר ונבנה חומת העיר ... ברשות המלך היה"

(כח) וכ"כ בזית רענן על ילקו"ש שיר השירים פ"ב פ"ז (עמ' ת"א במהדו' ח. וגשל ירושלים תשס"ג).

(כט) יל"ע בכוונתו מהו מאליהם אם למעט רשות האומות, או - וכך מסתבר - למעט ביאת משיח [שאז יהיה מותר לעלות גם ביחד ובחזקה], ועי' לשון הגר"א בבאורו לתקו"ז תקונא עשרין ושיתא סוף ד"ה ובמה דף ע"ט.

(ל) כפי' זה שחומה הוא ענין התחזקות במלחמה מבואר גם בעוד ספרים כגון אהבת ציון וירושלים מאמר מעורר רדומים פ"א עמ' 21 ע"ש שמתיר משום זה קנית קרקעות ברשיון הממשלות (ומיהו שם ס"ל שגם עלית כל ישראל יחד נקרא חומה ע"ש עמ' 24 שכל שאפי' ברשות לא יקנו כלל כלל ישראל כיון שג"ז נקרא חומה וכמובא להלן), באור שירת אקדמות (מאלאשקעוויץ, ווארשא תרס"ד) דף מ"ג ע"ב⁹⁵, שיבת ציון ח"א

⁹⁵ ואגב ע"ש שכתב שאין לשוב לא"י ע"י מלחמה אפי' אם האומות הם שילחמו בשבילנו, והוא דבר פלא וחידוש, וכן יש לתמוה עוד בדבריו דע"ש שלמד זה מהתפילין שמניחים אותם על יד כהה להזכיר כי לא בחרבם ירשו ארץ זרועם לא הושיעה למו, ותמוה שהרי שלא בעת הגלות ודאי ערכו ישראל מלחמות ולא שייך לאסור להלחם אלא בגלות או לחומרא ביציאה מהגלות הנוכחית ותו לא ואפי' ביציאה ממצרים כשכבשו אח"כ את הארץ היה זה במלחמה ואיך שייך לומר שזה נלמד מהתפילין שהם גם שלא בעת הגלות.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

מדברי המבי"ט ח"א סי' קל"ט, וכ"כ בדרישת ציון (קאלישר, עמ' קמז - קמח במהדו' מוה"ק ירושלים תשכ"ד), ובמעייני הישועה עמ' 15, ובארץ ישראל נחלת עם ישראל להגר"י אברמסקי ח"א (לונדון תש"ה) עמ' 15 הערה 21, ובספר גאולת הארץ בהקדמה אות ג', וכתב כן גם מח"ס שו"ת ציץ אליעזר בתורה שבעל פה כרך ל"ב (ירושלים תשנ"א) עמ' קיא - קיב ושוב כתב כן גם בספרו שו"ת צי"א ח"ז סי' מ"ח עמ' רכג - רכד, וכ"כ בתחוקה לישראל על פי התורה כרך א' עמ' 121 ודבריו אלו נדפסו גם בספרו פסקים וכתבים כרך ב' סי' קט"ו עמ' תקי"ב ובספר הציונות הדתית כרך ראשון (ע"י רפאל - שרגאי, ירושלים תשל"ז) עמ' 60, וכן מבואר במכמני עזיאל ח"ד עמ' רט"ו ע"ש, וכ"כ ר"נ פרידלאנד בספרו כוס ישועות (אמסטרדם תרי"ט) דרוש הבנין אות ב' עמ' מ"ו וע"ש, וכ"ה גם בספר שביל הזהב (עליאסבערג, ווארשא תרנ"ז) אות כ"א עמ' 66, ובספר אהבת ישראל עה"ת (בקמייסטר, נדפס ת"א תשל"ז) בספר זכרון שנדפס בסופו עמ' שי"ט, ובשו"ת משנה הלכות חט"ו סי' רי"ג, ובספר ישוב ארץ ישראל (מינצבערג, ירושלים תר"ץ) ס"א עמ' ז', ובחידושי בתרא עמ"ס כתובות (אלטוסקי, ירושלים תשנ"ב) מהדורא תנינא אות תרנ"ג (עמ' רצ"ז) בשם תרגום יונתן, ובתורה לישראל ח"א עמ' 15, וכ"כ רמ"מ כשר ב"שנה בשנה" שנת תשל"ז עמ' 213 ואילך והביא שם שכ"ה דעת הרבה גדולים וכך היתה דעת מועצה"ת, וכ"ה גם בקונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל (בלומבערג, ווילנא תרנ"ח) מענה ח' דף כ' ע"ג ואילך ושם גם בהערה א', וכן כתב רבי יעקב רוזנהיים - במכתבו שנדפס בדובב שפתי ישנים ח"א באחרית דבר עמ' שצ"ב - בדעת אגודת ישראל בשם גדולי התורה "אין פקפוק להתיסדות מדינה בהסכמת הערבים והממשלות", וכ"ה בחוברת הציוניות מנקודת השקפת הדת במלואים שבסופו (מאת ה' בן - ציון ווילנער) עמ' 27, ובמלכי בקדש תשובה ג' לשאלה ד' סעיף ט' עמ' 105 - 106, וכתב כן גם הרש"י ז"ל זיון בהסכמתו להשבעתי אתכם עמ' 5, וכ"כ בספר אם הבנים שמחה עמ' ר"ץ אות ע"ז, ובפליטה הנשאת ממחברי וסופרי תל תלפיות (נדפס ירושלים תשל"ל) כרך ב' ס"י אות א' עמ' קנ"ב, וכן הוא גם שם בכרך ג' סי"ד עמ' י"ד מרמ"ל ווינקלער אב"ד ברעזעווע בדעת מהרש"א¹⁰⁰, וכ"ה בספר חורב להרש"ר הירש (מהדורת פלדהיים ירושלים תשס"ז) חלק חמישי פרק צ"ו אות תר"ח עמ' 436 במוסגר, ובנזר התורה קובץ י"ג עמ' ק"ו

ומבואר שברשות שרי⁹⁶, וכן נקט האבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות נ"ו (וסי' תנ"ו אות ב') שכשהוא ברשות מותר לעלות כחומה⁹⁷, וכ"כ רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק במכתבו⁹⁸ שבעת שבאספת הממלכות ניתנה ארץ ישראל לעם ישראל סר פחד השבועות [ומשמע כן גם במכתבו הנ"ל שנתפרסם בעיתון קול ישראל שמעודד להרחיב גבולות א"י ברשיון הממשלות ע"ש], וכ"כ רבי חיים פאלאג'י בנשמת כל חי (שאלוניקי) ח"א יו"ד סי' מ"ט דף ע"ח ע"א שברשות שרי וע"ש שביאר כן גם בדעת הרשב"ש ודחה את דברי היפה קול (המובא להלן הערה ל"ד) שהחמיר בזה, וכן גם סיכם שם בסוף הסימן (דף פ"ה ע"ב - ע"ג) שבחומה הוא בחוזק יד אבל ברשות האומות שעולין כל אחד בפרטות לא קפיד⁹⁹, וכן דקדק בספר זכרון יעקב (מרל, גייטסהעד תשס"ט) ח"ד סי' כ"ו עמ' קל"ג

⁹⁶ ע"י קונטרס דרך החיים עמ' לד - לה שהסיט דברי מהרש"א לכיון אחר שלא התיר אלא כשעודם תחת שלטון גוים ממש, ואי"ז פשוט כוונת מהרש"א ובפרט שבאותה מידה שבזמן נחמיה היה עליהם מעול הגוים כך גם אנו משועבדים לאו"מ וכש"כ בחי' בתרא הנ"ל סוף אות תרנ"ה (עמ' רח"צ).
⁹⁷ ראה עולת החודש שנה ד' קונטרס י"ב (מ"ה) אלול תש"מ עמ' תר"נ שכתב שם רבי מנשה פילאפף שההכנה באבני נזר היא בהכרח שקיבוץ גלויות אינו ענין גאולה ולכן מותר ואפשר שיהיה קודם ביאת משיח ברשות האומות, אבל דעת הויוא"מ היא שמשיח הוא שיקבץ את ישראל ולכן אין לנו לעלות אף ברשות האומות ע"ש, והנה גם אם סבירא לן שמשיח הוא שיקבץ את הגלויות אי"ז שייך לאיסורי השבועות אלא הוא מצד מה שידוע שמשיח הוא שיבטל את הגלות וחלק מביטול הגלות הוא קיבוץ הגלויות, ולכן נראה לי שאין לנו לשאול בדברים כאלו שלא ידעם אדם עד שיהיו (כלשון הרמב"ם מלכים יב, ב) ואם מצד הדין מותר א"א לעשות חשבונות מצד דברים שלא נמסרה לנו ידיעתם, ובפרט שעיקר המעליותא של קיבוץ גלויות ע"י משיח היא שהוא ישיג את האפשרות לעלות לא"י ולא מה שיתפוס בפועל כל אחד בציצת ראשו ויעלנו, ולכן אם במציאות ניתנה רשות ואפשרות להתקבץ קודם ביאת משיח בהכרח שמשמים ריחמו עלינו שלא נצטרך לחכות בזה עד לביאת משיח ולגבי זה תהיה גאולה לפני ביאת המשיח ואין שום ענין שלא לעשות את ההתקבצות בפועל, ולכן אף שודאי קיבוץ ישראלי בא"י הוא ודאי דבר גדול וענין של גאולה מ"מ לא אשכחן בגזירת הגלות אלא שלא יהיה אפשר להתקבץ ולא שיהיה ענין שאף שאפשר לקיים ישוב עם ישראל בא"י לא נעשה את זה [וביותר שאם רצונו ית' שלא נתקבץ כולנו יכול לגרום שלא נעלה לא"י אף אם יהיה רשות ויהיה מותר לעלות וכעין מה שנעשה בימינו שאף שאפשר לעלות לא כולם עולים], ועי'.

⁹⁸ נדפס בכ"מ כמצוין לעיל בהערה שבפתיחה במוסגר.

⁹⁹ מלשונו כאן משמע שכל ההיתר ברשות הוא רק ליחידים ויש לבדוק אם כוונתו באמת שגם ברשות אסור לכולם או שדיבר בהוה שבמציאות רק בכה"ג יתכן שתהיה רשות.

¹⁰⁰ וע"ש שכ' שמרש"י אין ראייה, ועכ"פ משמעות דבריו שם שלמעשה ברשות מותר.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

עמ' 44 וע"ע קובץ דעת הנ"ל¹⁰⁸ - ובכ"ז רשות האומות מתרת, וכן מוכח גם מכמה וכמה אחרונים (כגון רד"ל על מדרש שה"ש ב, ז, עמ' ק"א במהדו' וגשל וע"ש עוד) שהקשו למה צריך שבועה שלא יעלו בחומה שהרי זה נכלל בשבועה שלא ימרדו באומות והיינו בע"כ משום שהבינו שהעליה בחומה היא באופן של מלחמה ומרד.

וע"ע גם בכתב העת מסורה ליוסף כרך ה' (ע"י פרחי נתניה תשס"ח) עמ' 244 - 245 שדקדק מהרמב"ם באגרת תימן שהשבועה היא רק משום חשש סכנה וכתב לפי"ז שכשהוא ברשות ואין סכנה שרי, וכסברא זו כבר כתוב בחבלים בנעימים (גרובארט, ווארשא תר"ע) סי' קל"ב דף פ"ז ע"ג [וראה גם מש"כ בח"ה (טו. לואיס תרצ"ב) סי' מ"ה], ובים הגדול חו"מ סי' צ"ז עמ' קפה - קפו¹⁰⁹, ועי' גם עטורי כהנים גליון 107 עמ' 14, מכון ש"ס בש"ס סוגיה 12 (שיעורי ר"א קרול, תשנ"ד) עמ' 29, ברורים בענין שלא יעלו כחומה אות א' (במהדו' הנדפסת בנועם כרך כ' הוא מעמ' ר"ט), עלה נעלה עמ' 56 ואילך, ושו"ת בני בנים ח"ב (הנקי, ירושלים תשנ"ב) סנ"ב, וכן עי' ספר אמונה שלימה (גאטטעסמאן, ברוקלין ת"ש) עיקר י"ב דף קי"ז ע"ב במוסגר, ובעץ יוסף על עין יעקב (דמ"ו ע"א מהעין יעקב).

וראה גם עיתון המליץ שנה ב' י"א אב תרכ"ב (7.8 / 26.7). 1862) נו' 42 עמ' 672 שכתב שם החכם אברהם אליהו הארקאווי שעליה כחומה הוא סוג של טכסיס צבאי ולפי זה ג"כ נמצא שרק במלחמה ע"פ טכסיס זה יהיה אסור, וכדומה לזה כתב בדרישת ציון (צוריאל) עמ' 188 הערה 14 להתיר ע"פ פירוש שחומה הוא דווקא מאות אלפים או רבבות המאורגנים כמחנה צבאי ונוסעים יחד ואל"כ מותר [ויל"פ בדבריו אלו וכן במה שכתבתי להתיר עפ"ד החכם א"א הארקאווי שאין כונת חז"ל שרק באופן כזה ממש אסור אלא כל צורת מלחמה בחזקה כפי המצוי בכל דור ודור ע"פ שיטות המלחמה החזקות שבו אסורה], וכן בלנתיבות ישראל (קוק, ירושלים תשכ"ז) בפרק למצות הארץ עמ' 118 (הועתק גם בטוב ראי

¹⁰⁸ ויל"פ בזה דיתכן שאי"ז הכוונה והשבועות מחייבות רק בגלות וכמבואר במהר"ל בנצח ישראל פכ"ד הנ"ל שענין השבועות אינו אלא לקיים את הגלות וכשנ"ל לעיל סעיף ו' באורך שפקידה היא סיבה להתיר וכ"ש ביאת משיח, אלא הכוונה היא שכשיבוא מלך המשיח יחזור כבוד לישראל והאומות מעצמם ירצו לעזור לישראל לשוב לארצם וברשותם ובעזרתם ילכו לארץ ישראל ולא שרשות האומות היא סיבת היתר לעלות לא"י.
¹⁰⁹ וע"ש שדבריו שכתב להתיר הם ע"פ רש"י רמב"ן ורמב"ם ודלא כיפה קול חינוך ורשב"ש.

ואילך¹⁰¹, ותולדות זאב אות כ"ו עמ' ע"ז [וע"ש עוד מה שפלפל באות כ"ז ואות כ"ח], ברית עולם האחרון דף מ"ט ע"ב¹⁰² [וע"ש גם מדף מ"ח ע"ב], ירחון הדביר קובץ ז - ט ניסן סיון תר"פ עמ' כ"ט מראי"ה קוק, שו"ת נצר מטעי (פרידמן, ת"א תשי"ז) ח"א סי' י' אות ה' עמ' סד - סה¹⁰³, ספר השבי"ט ח"ד (שטערן, מייאמי ביטש תשל"א) בקונטרס למען אמתך בהקדמה עמ' ג', מילי דמרדכי על הרמב"ם (זק"ש, נדפס ירושלים תש"ס) הל' שבת פ"ו הי"א עמ' מ"ז¹⁰⁴, אהל משה (צווייג, ירושלים תש"ך) מהדורא תנינא סי' כ"ג בשולי היריעה עמ' ס"א, הגדה של פסח נגיד ונפיק (גיטעלסאהן, ירושלים תרס"ד) ד"ה הא לחמא כו' אות ה' דף י"ג ע"א בשם רבי יוסף קראם רב דהארטפארד, שו"ת ברית אברהם סי' כ"א אות ד' עמ' קע"ג, ארץ חמדה ספר א' שער א' ס"ו אות ג' עמ' ל"א¹⁰⁵, ותורת המדינה עמ' 38, וכ"כ גם הרי"מ סעגאלאוויטץ במכתבו שנדפס בעיתון המליץ א' סיון תר"ס ובעיתון הצפירה ד' אייר תר"ס, וכ"ה גם בספר הלכה ברורה פ"ב נתיב ט' עמ' צי¹⁰⁶, וכ"כ רבי בצלאל שפרן במכתבו שנתפרסם בספר פוקח עורים ח"א (ני" תשד"ם) עמ' נ"ה, ועוד.

וכן מבואר גם מכל האומרים שגם לעת"ל לא נעלה אלא ברשות האומות¹⁰⁷ שיתכן שמבואר בזה שגם לעת"ל השבועות קיימות - וכש"כ הגר"ע יוסף בתחומין כרך י'

¹⁰¹ ע"ע שם גם בעמ' קי"א שהתיר אפ"י בניית מקדש ברשות המלכות (ועי' לעיל הערה 42), וכן ע"ש עוד בעמ' קט"ז בדעת המהר"ל.

¹⁰² וע"ש גם בדף נ"ט ואילך שנראה שמן הדין מותר אפ"י להקים מדינה.

¹⁰³ שם מדבר על מרידה באומות אבל לכאן' כוונתו גם על עליה בחומה שהרי בא להתיר למעשה ולא שיהיה שום סיבה לאסור, וכוונתו שמשום שאי"ז במרידה ובמלחמה לא נאסר גם מצד עליה כחומה, ובאמת שמשום מרידה ודאי אי"צ לדון שמותר כשהוא ברשות וכש"כ למעלה וכל מה ששייך לדון זהו רק על עליה בחומה.

¹⁰⁴ עי' הערה 103.

¹⁰⁵ נדפס גם בספריו הרבנות והמדינה (ישראל, ירושלים תשס"א) עמ' 398, וחוות בנימין כרך ראשון (ישראל, כפר דרום תשנ"ב) סי' י"ג אות ב' עמ' צ"ה, ובתחומין כרך י' עמ' 50.

¹⁰⁶ כאמור ע"ש בעמ' צ' ושם דן משום דברי המהרש"א, ועי' גם עמ' צא - צב שדן אם צריך גם את רשות המלך של א"י והוכיח מיפה קול שאי"צ, ובפ"ב נתיב י"א עמ' ק' שכ' שיתכן שגם לרמב"ן ורשב"ש מותר לעלות ברשות האומות וע"ש עוד, וע"ש גם בפ"א נתיב ד' שגם למהר"ל ברשות מותר.

¹⁰⁷ ראה מה שהארכנו לעיל הערה כ"ב ובפרט עי' קול מבשר אות ה' עמ' ג'.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

בנצח ישראל פכ"ד, וכן היא גם דעת ר"י אלקלעי בספרו מנחת יהודה - מזמור לתודה (כתבי הרב יהודה אלקלעי כרך א' עמ' 201, ושוב בעמ' 240), וכן מבואר בספר אהבת יהונתן להר"י אייבשיץ פרשת ואתחנן ד"ה על הר דף ע' ע"ד שיצא ע"ז באזהרה רבתי וכתב בזה"ל "דכנסת ישראל צוחה באלה ובשבועה אם תעירו... נגד **קיבוץ ישראלי** באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות **מסכימים** אפ"ה צווחה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי... והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית" וכי¹¹³ ¹¹⁴, והעתיק דבריו אלו בהסכמה בעל מנחת אלעזר בתיקון עולם מכתב ג' (עמ' ד') מכתב צ"ד (עמ' קל"ו) ומכתב צ"ה אות ו' (עמ' קמ"ו), וכ"ה דעתו (של המנח"א) גם בספרו חיים ושלוה ח"א (סיניט - מאראמורעש, תרח"צ) פרשת תולדות עה"פ עשו אחיך מתנחם לך להרגך דף מ"א ע"ב יעו"ש, וכן הובאו דברי האהב"י גם בספר יד מרדכי (ראטטענבערג, גלקט ונערך בלייקוואוד תשמ"ג) בחלק השו"ת סי' מ"ג עמ' קכ"א, ובספר אשרי האיש (מרגליות, ירושלים תרפ"ז) ס"ט עמ' מ"א, ובספר שאול שאל (בראך, מונקאטש תרע"א) בהקדמה ד"ה וראה מש"כ, ובדעת הרבנים מכתב מ"ז עמ' 95 (מרבי יעקב יהודה ליב אב"ד דראבנין) ומכתב מ"ב עמ' 91 (מרבי גבריאל זאב אב"ד קרעשנב), וכ"כ רב אחד (החתום הישראלי) בעיתון קול מחזיקי הדת כ"ו שבט תרס"ד (12.2.1904) נו' 9, וכ"כ בספר בן זכאי (שפיטץ, תרס"ח) בדרוש לשבת נחמו דף י"ב

¹¹³ לכאן בימינו נתקיימו דברי האהב"י שאף שניתנה רשות הגוים לעלות לא"י בכ"ז מידי גלות לא יצאנו ואנו כעת בגלות רוחנית בתוך א"י כש"כ בקריינא דאגרתא המובא לעיל הערה כ"א.

¹¹⁴ באהבת יהונתן פרשת שופטים דף ע"ח ע"ב ד"ה התעוררי פ"י שלא יעלו כחומה **שלא יתאספו ישראל להלחם בחזקה**, והוא סתירה למש"כ בפרשת ואתחנן שאפ"י ברשות האומות אסור, ומכאן סיוע לדברי האב"ן המובאים בהערה ל"ה שכתב שדברי האהב"י בפרשת ואתחנן שאסר אפ"י ברשות הם ע"ד דרוש, והיינו שאינם לפי שיטת הגמרא, ולכן רק בפרשת שופטים שמדבר בביאור דברי הגמ' (ע"ש) פ"י שאסור רק בחזקה, ועוד יש ליישב שאין סתירה בדבריו אלא שכשהוא באופן של התחזקות והתאספות להלחם בחזקה שהוא כעין גאולה אז אסור אפ"י שהוא ברשות האומות, ואולם לא משמע כן בדבריו בפרשת ואתחנן, וכבר הרגישו רבים בסתירה שבדברי האהב"י ואכ"מ, ובאמת שגם בדברי האהב"י עצמו יש אוקימתות ולפי"ז ודאי לק"מ ועי' גם בארץ חמדה ספר א' שער א' ס"ו אות ב' במוסגר שכתב שדברי האהב"י הם רק בדעת ר' יהודה (ע"ש שישב בזה שהאהב"י לא נסתר מדברי רש"י שהם אליבא דר"י) ולפי"ז גם לק"מ, וכן עי' גם בחוברת השבעתי אתכם עמ' 12 מש"כ בעוד אופן להתיר כשהוא ברשות אפ"י לאהב"י, וראה גם מה שטרח בבירור דברי האהבת יהונתן בנחלת יעקב ח"ב בחלק נפש עדה עמוד 803.

הנ"ל עמ' ש"ו) כתב פ"י אחר ב"חומה" והתיר עפ"ז ברשות האומות יעו"ש¹¹⁰.

(לב) יש להעיר שלצד זה שההיתר משום שברשות אי"ז חומה צריך שתמיד תמשך הרשות [היינו רשות להתנהג כהנהגת המדינות, אבל אין נראה שצריך רשות בדבר שאין רגילות לבקש רשות, וזה נכלל ברשות שמלכתחילה שהותרה הקמת מדינה חוקית] אא"כ נאמר כא' הסברות דלעיל שאחר הרשות התברר שהייתה פקידה וכדו', ודלא כש"כ הר"ש ישראלי בתחומין כרך י' עמ' 53 שכיום כבר אי"צ רשות (ומה שכתב שם ע"פ גדרי קנינים זה לא שייך לענינו שהעיקר הוא שצריך להשאר בגלות ורק כשהרשות נמשכת עודנו בגלות למרות שאנו שולטים בארץ ישראל ואם תפסק הרשות ישוב איסור השבועות), ומיהו י"א שצריך רק את רשות האומה השולטת בא"י ראה להלן הערה ל"ז וזה לא שייך כיום ולפי"ז כיום אי"צ רשות כלל¹¹⁰, ועו"ל שאולי אין רשות לאומות להגלותנו שוב דלא נגזר עלינו גלות שלישית כמו שאמר הגרי"א הרצוג כמובא בספר אור גאולת ישראל עמ' 12.

(לג) הטעם המובא בכאן אינו מיישב שלא יהיה איסור משום דחיקת קץ ועי' בזה להלן סעיף י'.

(לד) ביפה קול על מדרש שה"ש למהר"ש יפה אשכנזי (איזמיר תצ"ט) דף ע"א ע"א ד"ה שלא יעלו כתב ע"ד אפשר שהפ"י בכחומה אינו עליה ביד רמה אלא עליה ביחד ולכן אסור לעלות ביחד אפילו כשהוא ברשות האומות [ודלא כרש"י הנ"ל¹¹¹], והוסיף שם טעם לזה שכיון שה' פזרנו בכנפו' הארץ אין לנו רשות להתקבץ עד יקבצנו ה' ע"י משיח עכ"ד, והעתיק דבריו רבי חיים פאלאג'י בארצות החיים (ירושלים תרל"ז) שער ט' אות ח'¹¹², וכסברא זו שאיסור עליה כחומה הוא משום ביטול הפיזור בין האומות מבואר בפירוש גם במהר"ל

¹¹⁰ וע"ש בטוב ראי עוד סברא לגבי האנגלים שבהם הותר למרוד מאחר שלא הייתה הארץ שלהם אלא הם היו רק מנדטורים זמניים כדי להכין את שלטון ישראל בארצו עכ"ד, ויל"פ בטענה זו דיתכן מסברא לאסור כל שלא הייתה הוראה מהאוי"ם לסלק את האנגלים.

¹¹¹ שו"ר שכסברא זו כתב רבי בצלאל שפרן במכתבו שנתפרסם בספר פוקח עורים ח"א עמ' נ"ה.

¹¹² בויואל משה ס"י"ז (עמ' ל"ו) כתב שדברי היפה קול הם פירוש בדברי רש"י אבל בפשטות לשון היפ"ק לא נראה כך, וראה עוד הלכה ברורה פ"ב נתיב י"ב עמ' ק"ד.

¹¹³ יש לשאול שסותר לדבריו בנשמת כל חי המובאים לעיל (הערה ל"א) שדחה את דברי היפה קול (ועי' הערה 99), ואולי דבריו בנשמת כל חי עיקר משום שבאו באורך ובפפול משא"כ בדבריו בארצות החיים שהביא את היפה קול כידיעה בעלמא, ויש לבדוק.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

ליחידים [היינו אפי' כמה אלפים כמבואר שם ט' ע"ג], וכן כתבו ר"צ שוייגר בניב המדרשיה כרך יח - יט (תשמ"ה - תשמ"ו) עמ' 122 ואילך, ובהאר עינינו (רוט, ב"ב תשס"ו) כתובות שם עמ' ק"ז (ומיהו שם כתב שהוא לולא דברי רש"י), ובקונטרס דרך החיים (סמיט, לאנדאן, תשמ"ו) אות ל"ג עמ' ל"ד ואילך, ותורת המדינה ע' 37.

(לה) באבני נזר שהתיר ברשות כנ"ל (הערה ל"א) תמך יסודותיו בדברי רש"י [ולאחר שהקשו לו מדברי האהבת יהונתן הנ"ל שאוסר אפי' ברשות כתב (ס' תנ"ו אות א') "דברי דרשה הם ואלף כיוצא בהם לא יזיזו דברי רש"י ממקומם והגאון מוהריז"ל בעצמו לדינא לא היה זז מפירש"י" (ועי' גם גאולת ישראל הנ"ל שכתב שאין לסמוך על האהב"י שלא נכתב ע"י הר"י אייבשיץ עצמו, וכן עי' שו"ת לב אברהם ח"א ס' ק"ל עמ' רכ"ו ד"ה הרב הנ"ל)], וכן מבואר שהבין כך בדעת רש"י גם ביפה קול (עי' הערה 111), ובספר האר עינינו, ובחידושי בתרא אות תרנ"ג (הראשון) וע"ש גם באותיות הסמוכות, ובפליטה הנשאר ממחברי וסופרי תל תלפיות כרך ב' עמ' קנ"ב, ובילקוט המאירי (איזראעל, ברוקלין תשל"ח), ובעוד ספרים ועי' עלה נעלה עמ' 56, אבל ביואל משה (ס' טז - יז, עמ' לה - לו) כתב גם בדעת רש"י שמה שכתב לשון יד חזקה כוונתו ג"כ על התחזקות של עליה מרובה וע"ש¹¹⁹ וכן מבואר באהבת ציון וירושלים עמ' 24, ובמכתב הגדול ממינסק בסיני שנה ג' כרך ו' עמ' שיג - שיד ושם במוסגר, מנחת יהודה עמ' 240, ניב המדרשיה כרך יח - יט עמ' 122 ואילך, ועי' גם דעת הרבנים מכתב מ"ז עמ' 96, עיתון המליץ שנה ב' י"א אב תרכ"ב נו' 42 עמ' 672, ופליטה הנשאר ממחברי וסופרי תל תלפיות כרך ג' ס"ד אות ב' עמ' י"ד [ויש להעיר שבפסקי ריא"ז כנ"ל (הערה ל') משמע שס"ל שרק בכח אסור, ומשמע קצת שהבין כך גם בדעת רש"י משום שבמכוון נקט לשון הקרובה ללשון רש"י].

(לו) כך כתוב בכ"מ כגון בקול מחזיקי הדת כ"ו שבט תרס"ד וישב בזה שלא יקשה על האהב"י מדברי רש"י, ע"ש.

¹¹⁹ ואולם מה שהוכיח כן ממקומות אחרים שדברים כאלו נקראים יד חזקה תמוה דאף ששייך יד חזקה גם על התחזקות אחרות מ"מ הא עיקר לשון יד חזקה הוא במלחמה ולגבי גלות שמסתבר שהסתירה לגלות היא רק ביציאה בכח יש להשאר בפיה הפשוט שיד חזקה היא מלחמה ואין לחדש שאף בפחות מזה נאסר, ועי' המעין ניסן תש"ע כרך נ' גליון ג' עמ' 47 ואילך והתקופה הגדולה עמ' 234 הערה 57, ח' בתרא הנ"ל, מגדל דוד קובץ י' (תש"ע מגדל העמק) עמ' 185 ואילך, ועוד.

ע"ב, ובספר חו"ב בכתובות שם [ומיהו בחו"ב שם דעתו שאיסור שלא יעלו בחומה הוא שלא לבנות מקדש ובה ודאי יש יותר סברא לאסור אף ברשות], ובספר ויואל משה האריך בזה הרבה וע"ש בסי' י' (עמ' ל' ד"ה ומעתה) שכתב שאף שבמהרש"א נראה שהאיסור הוא רק בבנית חומה מ"מ בכ"מ משמע שכל ענין התחזקות לעמידה כנגד נקראת חומה^{115 116}, והוסיף עוד (שם עמ' ל"א ד"ה ובמדרש) שכל כנופיא גדולה שמגמתה לעלות לארץ אפי' ברשות אסורה דמשום שהיא התחזקות נקראת חומה, ובסי' י"ב (עמ' ל"א ד"ה והרמב"ן) הוכיח גם מהרמב"ן שאף ברשות אסור¹¹⁷, ובסי' י"ז עמ' ל"ו הוכיח כן גם מדברי האור החיים בחוקתי (כו, לג)¹¹⁸, ושוב סיכם כן בסוס"י כ"ג (עמ' ל"ט) שעליה כחומה היא כל עליה מרובה יחד אפי' ברשות, וכן בסי' פ"ו (עמ' ק"ג), וכ"כ בספר אהבת ציון וירושלים (אף שהתיר לקנות קרקעות ברשות האומות כנ"ל) בעמ' 24 שלא יעלו ביחד דאסור משום עליה בחומה, וכן בספר שלום ירושלים ס"ד דף י"ג ע"ד (למרות שכתב בכ"מ (כגון בדף י"א ע"ב וע"ד) ששיבה בא"י בלי מלחמה אינה אסורה מצד השבועות) מתיר אפי' ברשות רק

¹¹⁵ יש להעיר שביוא"מ מוכיח ממקומות אחרים מה הוא לשון חומה והאמת שלשון חומה סובל כל הפירושים ורק צריך הכרעה בשיקול הדעת מה כוונת חז"ל כאן, ולאב"נ וסיעתו ס"ל - והבינו כן גם ברש"י - שכאן הכוונה למלחמה ובלי רשות האומות משום שזה בלבד התנגדות למהות הגלות.
¹¹⁶ יש להעיר שאם הסברא היא שהתקבצות יחד היא התחזקות (ולא כהנ"ל שהתקבצות גדולה נקראת חומה גם בלי זה שיש להם כח) א"כ שוב סיבת האיסור היא התחזקות כנגד הגלות וא"כ שוב שייך לדון שברשות האומות יהיה מותר, ראה תורת המדינה עמ' 38.

¹¹⁷ גם כאן יש להעיר שהוכחתו היא מלימוד זכות של הרמב"ן על אלו שלא עלו עם עזרא משום שחששו לדחיקת קץ ע"ש, וכמובן אין להוכיח מזה דודאי ההלכה כעזרא שהיה צריך לעלות ורק הם פחדו שמא לא הגיע עדין הקץ, וכבר ראיתי שהעירו בזה.

¹¹⁸ באוה"ה שם מבואר שכדי לקיים את שבועת שלא יעלו בחומה פזרנו ה' בין האומות ושטעם גזירה זו הוא כדי שתרץ הארץ את שבתותיה ומבואר שמשום שלא יעלו כחומה צריך שתהיה הארץ שוממה מבני ישראל וא"כ יש לאסור אף ברשות שהרי אף עליה ברשות מפריחה את השממות, וכן דקדק גם בקונטרס והאמת עד לעצמו עמ' מ', ויל"פ בזה שלפ"ז גם יחידים יאסרו לעלות לארץ ויהיה אסור להם ליישב את שממות ארץ ישראל וזה לא שמענו, וע"כ שכל שאין זה עליה כחומה במלחמה כפי גדרי ההלכה עדין נחשב הדבר שישראל לא שבו לארצם והם עדין מפוזרים בגוים משום שמוגבלים לרשות הגוים ולכן עדין נחשב שהארץ מרצה את שבתותיה לגבי מה שמספיק לקיום גזירת השממה, ולא תלוי במציאות הטבעית הפשוטה אם הארץ כמדבר ציה ושממה או פורחת, וע"ע נזר התורה קובץ י"ג עמ' ק"ט.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

(לז) ביואל משה סי' פ"ו עמ' ק"ג כ' שתלוי באומה היושבת בא"י ולא תועיל החלטת האו"מ "וכי יש להאומות דין סנהדרין לדון מה יעשו ישראל עפ"י רוב דיעות שביניהם", וכ"כ הר"י רוזנהיים - במכתבו שנדפס בדובב שפתי ישנים ח"א עמ' שצ"ב על דעת גדולי התורה - שצריך גם רשות הערבים, אלא שי"א שמשום שהאנגלים שלטו בא"י ע"י החלטת האומות אין להתייחס לדעת הערבים ראה תחוקה לישראל על פי התורה עמ' 121 ושוב בעמ' 124 (כנ"ל נדפס גם בפסקים וכתבים והציונות הדתית) ובארץ חמדה ספר א' שער א' ס"ו אות ד' עמ' ל"א (נדפס גם בהרבנות והמדינה עמ' 398 ותחומין כרך י' עמ' 50 - 51), תולדות זאב הנ"ל אות כ"ו עמ' ע"ז, ומילי דמרדכי הנ"ל עמ' מ"ז, ובמכתבו של רבי בצלאל שפרן שנתפרסם בספר פוקח עורים ח"א עמ' נ"ה, ועי' גם הערה 106 במובא מהלכה ברורה ע"פ יפה קול, ובעלה נעלה עמ' רכ"א ואילך.

(לח) ביואל משה סי' פ"ו עמ' ק"ד כ' שבישיבה האחרונה של האו"מ החליטו למסור את א"י "לידי קשר איזה עמים הנקרא טראסטישיפ" אלא שהציונים לא התחשבו בזה ולא צייתו להם, וכן השליטה על ירושלים היא מעולם שלא על דעת האומות עכ"ד, וראה גם תחוקה לישראל על פי התורה עמ' 127 (ונדפס גם בפסקים וכתבים עמ' תקי"ח ובהציונות הדתית עמ' 63).

ט. כאמור יש הסוברים שעליה כחומה פירושה עלית המון רב אף בדרכי נועם, ודנו רבותינו כמה נחשבים להמון רב שנאסר שיש שכתבו שכל חבורה המיועדת לעלות כאחד לארץ ישראל הם "חומה" ואסור (לט), ויש שכתבו שאין לאסור אלא כנופיא גדולה ממש (מ), ויש שכתב שאין לאסור אלא בעלית יותר ממחצה מעם ישראל (מא), ויש שסובר שלא נאסר אלא רוב עם ישראל (מב), ולאחרים ס"ל שלא נאסר אלא עליות כל ישראל כולם (מג), ויש שהוסיפו ע"ז שגם כל ישראל לא נאסר אלא דווקא כשעולים כולם בפעם אחת (מד) (מה).

נותרו בחו"ל, וכן משמע במכתבו של רבי פנחס הלוי איש הורוויץ (ההפלאה?) בעיתון המגיד כ"ט תמוז תרנ"ז (29,7,897) שנה ו' נו' 29 - 30 שכתב "היוצא לנו מכל זה שיהי' עכ"פ ישא"י (- ישוב ארץ ישראל) ע"י רבים מבני עמנו עוד בטרם תה' הגאולה השלימה המקווה, ואין בזה שייכות לאמרם ז"ל שלא יעלו בחומה ושלא ידחקו את הקץ דא"כ תהי' כל מצות ישא"י אשר דברוה חכמים כהלכתא למשיחא" ומבואר שאין איסור בעליה מרובה, ועי', וראה גם גאולה ומדינה (ירושלים תשל"ט) עמ' 51.

(מא) כ"כ באור תורה אות נ' - נדרים ונדבות פ"ב דף ק' ע"ג כ' שודאי אין איסור אם לא ביותר ממחצה [וכתב שם שזה לא היה במציאות], וכ"כ החתום "בן ציון"¹²³ בעיתון המליץ ב' תמוז תרנ"ח (22,10,898) שנה ל"ח נו' 126 שא"א שיחשב לקיבוץ גלויות אם רוב או מחצית ישראל עודם בחו"ל [וע"ש שלעולם לא יעלו רוב ישראל משום עשרת השבטים וכן משום יהודים שהתבוללו].

(מב) כ"כ באור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (פ"ט) עמ' 24 - 25 שאין לאסור אא"כ עלו רוב ישראל לא"י.

(מג) באהבת יהונתן המועתק לעיל (הערה ל"ד) פרשת ואתחנן ד"ה על הר כ' לשון באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכו' ומשמע שהאיסור הוא רק על עליה של כל ישראל, וכ"כ בגאולת ישראל בהקדמה (עמ' 12 באות ג), וכן מבואר באבני נזר סי' תנ"ד אות נ"ב שכתב "ואין השבועה רק שלא יעלו כולם ביחד ... היינו בחומה דאסור"¹²⁴, וכ"כ בתורת המדינה עמ' 37, ובדעת

¹²³ בעיתון המליץ ג' תמוז תרנ"ח (23,11,898) שנה ל"ח נו' 127 בעמוד השער בהערה נכתב על כותב זה "מפני ענוותנותו של בעל המאמר לא חפץ לגלות שמו, אבל אנחנו מבטיחים את הקוראים, כי הוא אחד מגדולי הרבנים החרדים, היושב על כסא רבנותו בעיר פלך אחת".

¹²⁴ כנ"ל באב"נ שם אות נ"ד כתב שברשות המלכות אין איסור ואין איסור בקיבוץ מרובה אלא בעליה בכה, אבל משמע

(לט) בתיקון עולם במפתח שבתחילתו נדפסה תשובת הר"י רזין בעל צפנת פענח שהשיב לעורך ירחון הכוכב בזה"ל "מה ששאל בדבר ישוב הארץ זה רק בפרט לא לעשות חבורה לזה וכמו הך דסוף כתובות שלא יעלו בחומה ועי' ביומא דף י"ט (א"ה נדצ"ל ט') ע"ב" ולפי"ז אסורה כל התגודדות גדולה¹²⁰, וכך משמע לכא' גם בלשון שו"ת הרשב"ש ס"ב (עמ' ו' במהדו' מכו"י) שכתב שמשום השבועה שלא יעלו כחומה א"א לכל ישראל לעלות וליישוב את ארץ ישראל וכתב "אמנם מצוה היא על כל יחיד" ומשמע שרק בעלית יחיד אין איסור ובהתקבצות אפי' קטנה כבר יש איסור ויל"פ בזה¹²¹.

(מ) בויואל משה סי"א עמ' ל"א כתב שרוב ישראל ודאי אסור ושיל"ד אם ה"ה כל כנופיא גדולה, ובשו"ת משנה הלכות חט"ו סי' רי"ג (ד"ה ומעתה המדקדק, עמ' רפ"ז) כתב בפשיטות שמשום שרוב עם ישראל עדין בחו"ל (ע"ש שכתב עוד טענה שגם לא עלו כולם בבת אחת אלא בתקופה גדולה של כק' שנים) לכן ודאי גם לאהב"י מותר, ומבואר שאף עליה גדולה מאד בחבורה מותרת כל שעדין רוב ישראל

¹²⁰ ואפשר לפלפל כמה אנשים בדיוק נחשבים לחומה, אגב עי' בספר הדר הכרמל לרבי מאיר לערנער ח"א בתולדות המחבר עמ' 31 בהעתק מכתב שהתווכח עם הר"י רזין וביקש ממנו לחזור בו מדעתו זו ע"ש (דעתו של הר"מ לרנר הובאה בהערה ל' והערה מ"ה).

¹²¹ כנ"ל משמע מהרשב"ש שאפי' במיעוט אסור וע"ש גם שהביא מבני אפרים שג"כ עברו על השבועה והם הרי היו מיעוט ובכ"ז החשיבם לעוברים על השבועה ומבואר ג"כ שאף ביחידים אסור, ואולם יל"פ שיתכן שאין ראייה כלל מהרשב"ש שגם מיעוט הם "חומה" אלא כוונתו משום דחיקת קץ ואף קבוצה מועטת שעולה לשם דחיקת קץ אסור ולא משום שנחשב לחומה אלא משום דחיקת קץ וע"ש היטב, ובאמת שגם יל"פ בדקדוק לשונו שם דיתכן שהמצוה היא אף על הרבה יחידים כל שאי"ז כל כלל ישראל יחד ועי' נשמת כל חי דף ע"ח ע"א, ואכ"מ.

¹²² ע"ע קונטרס דרך החיים עמ' ל"ו וים הגדול עמ' קפ"ו.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

הרבנים מכתב מ"ב (מרבי גבריאל זאב אב"ד קרעשוב) עמ' 91 במוסגר, ובהגדה של פסח נגיד ונפיק דף י"ג ע"א בשם ר"י קראם רב דהארטפארד, ובשערי קודש ח"ד סי' ז' עמ' י"ג ועמ' ט"ו, ונזר התורה קובץ י"ג עמ' ק"ט (שם כתב בלשון אפשר וע"ש), וים הגדול חו"מ סי' צ"ז עמ' קפ"ו (בדעת רש"י המב"ם ורמב"ן, וע"ש), וראה גם תולדות זאב אות כ"ו עמ' ע"ח ונשמת כל חי דף ע"ח ע"א, ובאמת שכ"ה גם לשונו של רש"י מהדו"ק המועתק לעיל (סעיף ה') שכתב "ויעלו כולם בחזקה" וכלשון זו כתבו גם הרד"ל ומתנות כהונה על מדרש שה"ש שם יעו"ש ומבואר שאין האיסור אלא בעלית כולם, וע"ע ספר מנחת אזכרה בקנטרס דורש לציון לרב"ז שאפראן (סעאיני, תרצ"ג) אות י"ג הערה ב' (עמוד י').

(מד) היינו בעליה אחת דבבת אחת אי אפשר במציאות ואי"צ ע"ז שבועה.

(מה) ראה למשל משנה הלכות הנ"ל (הובא בהערה מ' במוסגר), אגדת אמוראי ארץ ישראל כרך ראשון חלק שני (בכר, הוצאת דביר ת"א תרפ"ו) בערך ר' יוסי בר חנינא אות ב' עמ' 206 במוסגר, מצות ישיבת ארץ ישראל מענה ח' דף כ' ע"ב בהערה, ספר הדר הכרמל לרבי מאיר לערנער ח"א בתולדות המחבר עמ' 31 בהעתק מכתבו להר"י רזין, נצח ישראל (פייולזאהן, ווארשא תרע"ד) דף קמ"ו, והמעין כרך ח' גליון א' עמ' 52 מהר"ר קצנלבוגן, ועי' בגדי כהונה (שחור, ירושלים תשל"א) בפרק האורים והתומים אות יד - א שג"כ כתב צד שכל האיסור הוא בבת אחת ממש אבל מותרים לעלות גל אחר גל, וראה לשון פסקי ריא"ז כתובות שם (סי' ו') "ואעפ"כ אין להם לישראל לעלות יחד וביד חזקה כעין קיבוץ גלויות שאין להם למהר הקץ עד שיחיש הבו' גאולתינו" ומשמע ג"כ שכל האיסור הוא רק בעליית כל ישראל יחד, וע"ע עלה נעלה עמ' 49 ואילך.

מדבריו כאן שאף לפני שחידש שחומה הוא כח ג"כ ס"ל שלא שייך לאסור משום חומה אלא בהתקבצות כולם יחד.

יש להוסיף שטעם היתר זה של עליה ברשות או ביחידים מבאר מה שאי"ז עליה בחומה, אך עדין שייך לאסור משום דחיקת קץ לפי הגירסא שהובאה ברש"י "שלא ידחקו את הקץ" (מו), ואולם באיסור זה יש כמה נידונים להתיר וכדלהלן: בראשונה יש לדעת שנחלקו הפוסקים אם לנקוט לעיקר את הגירסא שלא ידחקו (מז) או שהיא גירסא הדחוויה מן ההלכה והעיקר כהגירסא שלא ירחקו (ברי"ש) את הקץ (מח), כמו כן נחלקו הפוסקים מה נכלל בכלל דחיקת קץ שיש שאסרו משום דחיקת קץ כל פעולה הממהרת את הגאולה (ט), ויש שכתבו שכל מה שנאסר הוא דווקא בריבוי פעולות כגון ע"י שמות וכדו' (נ), וכן יש כאן עוד נדון שיש שכתבו סברא שלא נאסר אלא לדחוק את הקץ הסופי של אחרית הימים אבל פעולות המעודדות התיישבות בעלמא בא"י אינם דוחקות את ה"קץ" ומותרות (נא), וכן יש טענה שאין לאסור אלא כאשר עושים לשם דחיקת קץ ולא כאשר עולים באופן טבעי ללמוד תורה או אפי' ליישב את הארץ וכדו' שאי"ז לשם גאולה, ובפרט בדורינו שלדאבונינו רוב יושבי א"י לא יודעים בכלל גאולה מהי ודאי א"א להחשיבם לדוחקי קץ (נב), וכן כמוכח להסוברים שנפקדנו ממרום ודאי לא שייך לומר שהוא דחיקת קץ מאחר שהקץ בא כבר מאיליו שלא ע"י הדחיקה ואין כאן שום מעשה שדוחק את הקץ מצידנו (נג) (נד), ועוד סברא להתיר כתובה בספר מלכי בקדש (תשובה ג' לשאלה ד' סעיף ט' עמ' 107) שכל מה שנאסר לדחוק הוא בפזיזות ובדרך סכנה אבל באופן שקול ומדוד שרי, ע"ש, ואולם דבריו חידוש (נה).

כתב גם הרי"מ חרל"פ במאמרו לעת דודים שנדפס בסיני כרך כ"ב בעמ' קל"ד¹²⁷, ולפי פ"י זה התירו כיום משום דחיקת קץ, וע"ע עלה נעלה עמ' 117 ואילך, ובתשובת הגר"ק הנדפסת בסוף הקונטרס תשובה ט'.

(מח) דעת בעל מנחת אלעזר בספרו שער יששכר - חדשי השנה מועדים וזמנים ח"א (ירושלים תשכ"ח) מאמרי חודש תמוז אב מאמר ימי המצרים אות ל"ב (עמ' קס"ג) שאין הלכה כגירסא זו והעיקר כהגירסא שלא להרחיק הקץ בעוונותינו וכ"ה גם בספרו דברי תורה מהדורא שתיתאה אות ק"י עמ' תקצ"ה (והועתק גם בספר ימות המשיח אות ג' עמ' יד - טו) יותר באורך ובראיות [ושם הביא גם מספר באר לחי רואי שמש"כ רש"י שלא לדחוק

(מו) ראה עלה נעלה עמ' 59 ואילך, וע"ש עוד עמ' 120 ואילך לגבי אפשרות לאסור מצד הגירסא שלא ירחקו.

(מז) עי' בספר שערי צדק (ירושלים תרכ"ב) שער החצר שער ר"צ דף ק"ח ע"א שכתב שהגירסא שלא ידחקו בד' היא הנכונה כדמוכח בסוגיא וכ"ה הלשון במדרש שה"ש¹²⁵, וכן עי' בהגהות עיני שמואל על הגמ' כתובות שם שכתב שב' הגירסאות נכונות אבל הפי' הוא שאם לא נדחוק את הקץ נגרום בזה שהוא לא יתרחק וכשישראל אינם דוחקים את הקץ ומקבלים הגלות באהבה זה הוא קירוב הגאולה, וכ"כ רבי שמחה בונם האב"ד דזאכלין במכתבו שנדפס בדעת הרבנים מכתב י"ב עמ' 35, ולפי"ז ג"כ יש איסור שלא לדחוק את הקץ, ואולם יש לציין שבספר אם הבנים שמחה עמ' קס"ו ג"כ כ' (ע"פ הפיוט לשחרית של יום א' של פסח) שב' הגירסאות נכונות אבל כתב שהפי' הוא להיפך שבד"כ אסור לדחוק את הקץ אבל כשיש עת רצון ברשיון הממשלות אז צריך שלא להרחיק את הקץ¹²⁶, וכעין דברים אלו

הוסיף ותמך סברא זו בב' הגירסאות. אגב עי' בפירושו ההושענות לר"א מגרמייזא הנדפס בתוך ספר זכרון לר"ש רפאל עמ' כ"ז שג"כ מקיים ב' הגירסאות ע"ש הערת המגיה אות 4 (אבל אין מדבריו ראייה לפירושו של בעל אם הבנים שמחה דאפשר שכונתו שעלינו להשאר בשוא"ת לא לדחוק מדי ולא לרחק מדי, וכן אפשר שכונתו כהעניי שמואל).

¹²⁷ דברים אלו נדפסו בעוד מקומות כגון בספרו מי מרום ח"ד (ירושלים תשמ"ט) אחרי ההגדה עמ' פ"ז, ושם ח"ו (ירושלים תשמ"ב) עמ' ק"ט, וחלק ט"ז (ירושלים תשס"ד) עמ' כ"ג, וכן בספרו אמרות טהורות עמ' רמ - רמא.

¹²⁵ יש להעיר שדבריו שם הם כנגד דברי ספר יקרא דשכבי (לרבי יוסף דוד, שאלוניקי תקל"ד) דרוש ס"ג דף קל"ה שמתחשב רק בגירסא שלא ירחקו ברי"ש.

¹²⁶ סברא זו היא כהסברא המובאת להלן שבשעת פקידה לא שייך לאסור משום דחיקת קץ, אלא שהאם הבנים שמחה גם

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

מה שטרח בבירור הגירסא בנחלת יעקב ח"ב בחלק נפש עדה עמוד 792.

(מט) בויואל משה סי' פ"ו עמ' ק"ג כתב שכל מה שהתיר באב"נ ברשות (כדלעיל הערה ל"א) הוא רק מצד השבועה שלא יעלו בחומה אבל עדין יש איסור משום דחיקת קץ שפרש"י "שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי" והוא איסור אפי' כשאינו עושה שום פעולה אלא מרבה בתחנונים בלבד ואין לנו לעשות כזאת למהר את הגאולה [ע"ש עוד גם בסי' כ"ד ואילך (עמ' ל"ט ואילך) ובסי' ע"ט (עמ' צ"ד ואילך)], וכ"ה דעת הרש"ד מליובאוויטש במכתבו שנדפס באור לישרים עמ' 57 שכיון שפרש"י שאפי' להרבות בתחנונים אסור כ"ש שאסור לקרב הקץ בכחות ותחבולות גשמיים ע"ש, וכ"כ באשרי האיש ס"ט עמ' מ"א, וכ"כ הר"מ פילאף בקונטרס עולת החודש שנה ד' קונטרס י"א (מ) אב תשמ"מ עמ' תקנ"ו¹³³ [ועי' במש"כ הרמ"פ גם בקובץ פרי תמרים שנה ח' קובץ מב - מד אדר - ניסן תשמ"ט סי' תרע"א פ"ב שהמדינה נאסרה משום דחיקת קץ], ועי' גם משיח לאור ההלכה ס"ג עמ' ס' ואילך.

(נ) החת"ס כותב בתשובתו שנדפסה בספר אלה דברי הברית (אלטונא, תקע"ט) עמ' מ"ב ונעתקה בשו"ת חת"ס ח"ו (סי' פ"ו ד"ה עמוד כ"ד) שכל מה שנאסר הוא דווקא בריבוי כעין שעשה יוסף דיל"י ריינא וכדו' [היינו לדחוק הקץ ע"י פעולות בשימוש שמות כמובא בתורת הקנאות להיעב"ץ דף ס"ט ע"א (במהדורת אמשטרדם תקי"ב הנ"ל - נדפס במהדורת צילום בהוצאת מקור ירושלים תשל"א, ובמהדו' חדשה שע"י מכון משנת היעב"ץ ירושלים תשע"ה הוא בעמ' רס"ב)], וכ"ה בצרור החיים דף ס"ט ע"ג שהדגיש שלא נאסר אלא להתפלל יותר מדאי כלשונו של רש"י הנ"ל¹³⁴ ושם דף ע' ביאר שהיינו דווקא ע"י תפילות רבים בצום וצעקה וכו' כסדר תעניות לעצירת גשמים וכדו' שאינן שבות ריקם ומכריחות ומדחיקות אותו ית' כביכול לגאולנו בטרם עת, וכ"ה דעת בעל מנחת אלעזר שמעורר בספרו שער יששכר (על חדשי השנה מועדים זמנים ח"א, עמ' קס"ג) על הצורך להרבות בתפילה במסירותו לקרב הגאולה וכתב שם

¹³³ אולם ע"ש שתמך יסודותיו גם במכתב המזויף של בעל אב"נ שנדפס בדובב שפתי ישנים.

¹³⁴ יש להעיר שרבי שלום דובער מליובאוויטש (אור לישרים עמ' 57) הבין בדברי רש"י להיפך שאפי' בתחנונים יותר מדאי אסור וכ"ש בכחות ותחבולות גשמיים ע"ש, ויש להתווכח ע"ז שדווקא תפילות שבכחן לפעול באמת לקרב הקץ נאסרו ולא פעולות גשמיות שלכאו' כוחן בקירוב הקץ קטן מן התפילות, וראה להלן בהערות הסמוכות עוד סברות להתיר ולפיהן ג"כ אין לאסור פעולות בק"ו מתחנונים, ועי' גם בחידושי בתרא כתובות מהדו"ת אות תרנ"ד ואכ"מ.

בתחנונים הכוונה רק לתפילות בלי דחילו ורחימו ולא שאסור בכלל לבקש בתחנונים על הגאולה¹²⁸ וכתב עוד שגם בשלא ידחקו הפי' הוא ג"כ שלא לדחוק להלאה ולרחק], וכן מבואר בצרור החיים להר"א מעמדן דף ס"ט ע"ב - ע"ג ע"ש שכתב שהגירסא המפורסמת - שהיא גם גירסת רש"י והמפרשים - היא "שלא ירחקו" ברי"ש¹²⁹, וכן מובא בספר יובל המזרחי (מימון) עמ' ל"ג שטען הר"ש מוהליבר שהנוסח שלפנינו הוא שלא ירחקו ברי"ש ורק רש"י מביא עוד גירסא שלא ידחקו וע"ש, וכ"כ החכם בן - ציון ווילנער במלואים למחברת הציוניות מנקודת השקפת הדת עמ' 22 - 23 שעיקר הגירסא שלא ירחקו כדברי בעל צרור החיים הנ"ל¹³⁰, וכע"ז כתב בחוברת השבעתי אתכם עמ' 18 - 19 עפ"ד החזו"א שכתב שחכמי הדור מסרו נפשם על נוסח הגמ' שבדפוס שלפי"ז הנוסח שלפנינו בדפוס (- היינו הנוסחא שלא ירחקו ברי"ש) הוא העיקר¹³¹, וע"ש עוד שם ובעמ' 35 שהסיק שעיקר הגירסא להלכה היא שלא ירחקו ברי"ש והגי' שלא ידחקו היא דברי אגדה¹³², וראה עוד על דעה זו בעלה נעלה עמ' 128 ובמובא להלן הערה 125 בשם ספר יקרא דשכבי וכן עי' שו"ת ברית אברהם סי' כ"א אות ד' עמ' קע"ג, ועכ"פ לדעות אלו ודאי לא שייך לאסור משום דחיקת קץ, וראה גם

¹²⁸ יש להעיר שלפי"ז לכאו' כל ההתעסקות בישוב צריכה להיות רק בדחילו ויש לבדוק בבאר לחי רואי בפנים.

¹²⁹ אולם ע"ש שלא דחה לגמרי הגי' שלא ידחקו בד' ופלפל גם בגירסא זו.

¹³⁰ ע"ש גם עמ' 28 שהוסיף שגם בלא"ה מן הספק ודאי יש לחוש גם לגירסא שלא ירחקו, וכטענה זו כתב בספר עלי חלדי (ניסנבוים, וורשה תרפ"ט) שנת תר"ס עמ' 160, ושם הוסיף עוד טענה שמשום שהרחקת קץ חמורה מדחיקתו לכן מספק עדיף לדחוק ולא להרחיק ע"ש, ואולם אין לי בטענה זו הבנה דודאי מספק שוא"ת עדיף [ומיהו אם אחרים דוחקים אולי מותר להמנע ולא להרפותם מזה], ורק אולי יתכן שיש לומר טענה אחרת שאפשר להקל משום ספק דרבנן לקולא (אם נניח שהשבועות הם איסור דרבנן).

¹³¹ יש להעיר שאף שמסרו נפשם לבחור להדפיס את הכת"י שמתאים ביותר להיות העיקר מ"מ לא באו להוציא מדברי רש"י שגם לפניו היה הנוסח העיקרי שלא ירחקו ובכ"ז הביא שיש עוד גירסא שלא ידחקו [ואדרבה דברי רש"י הם המקור לכך שהנוסח המצוי יותר היה שלא ירחקו כמבואר למעין בדבריו], וביותר שהמדפיסים סמכו על כך שרש"י מביא גם את הנוסח שלא ידחקו ולכן לא ראו צורך לקבוע נוסח זה בדפוס, וא"כ מה שנקבע בגמ' הנוסח שלא ירחקו מורה רק שהוא הנוסח המצוי ולא שהוא הנוסח הנכון להלכה ואין לחדש עפ"ז שאי"צ לחשוש לאיסור בדחיקת קץ.

¹³² ומיהו ע"ש בעמ' 19 שנטה שאין להכריע בין ב' הגירסאות ושניהם אמת וכהדעה המובאת לעיל.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

משום דחיקת קץ התיסדות מלוכה בלא בית המקדש והיינו ג"כ משום שאי"ז ה"קץ", וכע"ז כתבו גם בהלכה ברורה פ"ב נתיב י' עמ' צ"ז וע"ש, ובנזר התורה קובץ י"ג עמ' קכ"ג.

וראה עוד אמרי שאול (טאוב, אדמו"ר ממודיץ, ת"א תש"ך) עניני ארץ ישראל אות מ"ה עמ' קפ"ז שחידש יותר שדווקא את הקץ הסופי אסור וגם א"א לדחוק אבל את האתחלתא דגאולה ראוי לדחוק ולכן אמרו שלא לדחוק את ה"קץ" ולא שלא לדחוק את ה"גאולה" וע"ש, ועי' גם טוב ראי מס' כתובות סי' קע"ד עמ' ש"ו, ויובל המזרחי עמ' ל"ג מה שהביא בשם הר"ש מוהליבר.

(נב) ראה בטענה זו עיתון המגיד כ"ט תמוז עמ' 243 במכתבו של הר"פ הלוי איש הורוויץ ובספר אהבת ישראל בספר הזכרון שבסופו עמ' ש"כ.

(נג) ראה לעיל סעיף ו' שיש שהתירו משום הפקידה את כל השבועות.

(נד) עי' בזה בקול יעקב עה"ת לבעל מלוא הרועים פרשת תבא פכ"ו פט"ז עמ' שס"ד ששמע ממורו מהר"י סג"ל שכיום מותר לקרב את הגאולה ואי"ז דחיקת קץ, ובשיבת ציון ח"ב עמ' 53 מכתב הרח"ד חזן [וע"ש גם עמ' 15 במכתב הר"מ גימפל יפה], ובשערי צדק (ירושלים תר"ח) שער תשובה דף כ"ו ע"א, עיתון הצפירה י"ב אייר תר"ס עמ' 404 מכתב רש"י דראזר משעביז, ונזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"ז ואילך, וראה עוד סלו סלו המסילה עמ' 316 (במהדו' מוה"ק בתוך כתבי הרב נתן פרידלאנד, כרך א') בהערה ובהקדמת המו"ל (במהדו' הנ"ל) עמ' כז - כח¹³⁷, ובעלה נעלה 125 - 126¹³⁸.

(נה) קיימת עוד סברא להתיר שביפה קול דף ע"א ע"א ד"ה השביעין כתב "שידוע לפני ה' שד' דורות עתידין לדחוק על הקץ בטעות מה כמו שבני אפרים טעו בחשבון לכן הקדים ה' להשביעין ד' פעמים כדי לבטל ד' הטעויות" ולפי"ז מבואר לכא' שמה שהיה בזמנינו אינו

¹³⁷ עי' לעיל הערה מ"ז שהבאתי גם דברי אם הבנים שמחה והרי"מ חרל"פ שס"ל שאין לאסור משום דחיקת קץ בעת פקידה ותלו דבריהם בב' הגירסאות בגמ' ע"ש.

¹³⁸ ע"ע בספר קול התור שמעורר להחיש את ה"בעתה" ולעורר את הגאולה בזמנה ע"ש פ"א אות ח' (ביסוד השלישי) עמ' 552 - 553 ובעוד מקומות ולא חש לדחיקת קץ, ועי' בפזמוני ר' יושעה ריבלין הנקרא ברית אבות בסערת אליהו - הנוסד ע"ד ספר קול התור - ח"א פ"ו אות ד' (שורות ס' - ס"א עמ' 133) שכתב "לקרב את הקץ במעשים חובתנו, "לא לדחוק" פרושו לא להצר אותו", ויל"ע מהי כוונתו.

בתו"ד שאינו יודע מהו השיעור של יותר מדאי שאסור, ובספרו דברי תורה [וכנ"ל הועתק גם לספרו ימות המשיח] מאריך יותר ושם בסיום הדברים בסוף אות ק"י כותב שמה שאמרו להזהר מלדחוק הקץ הכוונה ע"י השבועות ושמות בלי תשובה ותפילה (וע"ש גם באות קי"א במוסגר), ומבואר מכל הנ"ל שלא נאסרו פעולות לקירוב הקץ א"כ הם נעשות בחזקה מאד מאד שלא בדרך ההשתדלות הרוחנית המסורה לנו, וכע"ז הוא גם לשון האור חדש על ציון שער שמיני פ"ג אות ה' דף ק"כ ע"ב שכתב שהשביענו הקב"ה שלא לדחוק את הקץ "**בחזקה**", וכן הביא כע"ז באור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (ט) עמ' 25 מישמח משה על שה"ש יעו"ש (והובא כבר ביוא"מ סי' כ"ח עמ' מ"א), וזהו גם לשון רבי אלעזר מגרמייזא בפירוש להושענות (נדפס בתוך ספר זכרון לר"ש רפאל, ירושלים תשנ"ח עמ' כ"ז) בהושענות קל למושעות שכתב "שהשביע את ישראל שלא ידחקו את הקץ בתפילתם **שלא יתקבצו כולם יחד לבקש על זה**", וכן מבואר גם בספר נצח ישראל (פ"י וולזאהן) דף קמ"ה ע"ב, ובתשובת הגרח"ק הנדפסת בסוף הקונטרס תשובה א' (ועי' גם תשובה ו' ותשובה י'), וראה עוד שיבת ציון ח"א עמ' 51 וכן בספר עלה נעלה עמ' 125 מה שהביא בזה.

(נא) במילואים להציוניות מנקודת השקפת הדת מאת החכם בן - ציון ווילנער עמ' 23 כתב להתיר משום שהתיישבות בא"י אינה הקץ ובשבועה שלא ידחקו כו' לא נאסר אלא מה שדוחק את הקץ דווקא, והוכיח כן (בעמ' 27) מזה שיש עוד שבועה שלא לעלות בחומה ואי"ז נכלל בדחיקת קץ וע"כ שרק תפילה שמקרבת את **הקץ** היא שנאסרה, וכ"כ באור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (ט) עמ' 26 והוסיף שיסוד מדינה בימינו - שכמעט כל השבטים הפראיים יסדו לעצמם מדינה - ודאי אינו סימן גאולה¹³⁵ וא"כ א"א לאסור, וכעין טענות אלו מבואר גם בהמעין כרך ח' גליון א' עמ' 22 - 23, ובשיבת ציון ח"א עמ' 51 במכתבו של רבי זבולון ליב באריט [וע"ש גם עמ' 35 במכתבו של רא"מ לפידות ואולם הוא לא התיר אלא ישוב בלי להלחם ובלי **להקים ממשלה**]¹³⁶, וכ"כ הר"י רזנהיים במכתבו בדובב שפתי שנים ח"א עמ' שצ"ב שלדעת גדולי התורה אין לאסור

¹³⁵ כסברא זו כתב הרי"י דומב בהחומה כרך י"ח קונטרס ה' עמ' ע"א וכתב מכח זה שאין כאן שום אתחלתא דגאולה כמובא לעיל אות ה' ע"ש מה שהבאתי עוד, ואולם ע"ש שיש שכתבו כדרך ספר קול התור שע"י ישוב א"י נביא את הקץ בדרך אתערותא דלתתא ולפי"ז יל"פ בטענת היתר זו, ועי' אמרי שאול המובא להלן.

¹³⁶ לפי דבריו כיום שיש ממשלה א"א להשתמש בהיתר זה.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

דחיקת קץ דא"כ יש ה' דורות שדחקו על הקץ, אבל
אולי יש לדחות שבזמנינו לא דחקו "בטעות" ולכן לא
הוסיף שבועה משום שאותם הדוחקים את הקץ היו
דוחקים אותו אף כנגד איסור מפורש מן התורה כידוע,
ועי'.

יא. יש הסוברים ששבועת ישראל תלויה בשבועת האומות ודינם כדין ב' שנשבעו זל"ז שאם ביטל האחד את שבועתו נפטר גם השני ממנה ולכן כיון שהגוים עברו על שבועתם שהושבעו שלא להשתעבד בישראל יותר מדי לכן גם ישראל פטורים משבועתם (נו), ודעת אחרונים אחרים שאין קשר בין השבועות ומהיכי תיתי לתלותם זב"ז וגם אם הגוים עברו על איסור וביטלו שבועתם בכ"ז אנו צריכים לשמור את שבועתנו (נז), ואדרבה הכבדת הגוים את עולם אות הוא על עומק הגלות (נח).

ויש להעיר עוד שאף להסוברים כהסברא שהשבועות תלויות זב"ז עדין יש לדון אם רק השבועה שלא ימרדו באומות תלויה בשבועות הגוים (נט), או שכל השבועות תלויות זב"ז (o).

תקי"ז - תקי"ח¹⁴⁰ [והובא גם בחוברת השבעתי אתכם עמ' 30], וכ"ה גם באוצר הירושלמי (הרשב"ג, ירושלים תשל"ח) כרך ב' נדרים פ"ו ה"ח עמ' קט"ז - קי"ז, ובהתקופה הגדולה פ"ט הערה 50 עמ' 208 במכתב הר"ח פרוש ושם ציין לספר רב שלום לר"ש אדלער (בלקוטי תהילים פרק ע"ב דף ק"מ ע"ב) שמביא ששמע כן מדודו רבי הילל מקאלאמעא בעהמ"ח ספרי משכיל, ונדפס כן גם בספר של ר"ה מקאלאמאי עצמו הנקרא אבקת רוחל"ב (קאלאמעא, תרמ"ה) כלל ט' פרט א' דף קי"א ע"א [ואולם ע"ש שעיקר כוונתו שעברו הגוים על שבועתם אינה משום הגזירת הגשמיות אלא על ביטול התורה מישראל] ע"ש, וכ"כ בספר עלי תמר (תמר, אלון שבות תשנ"ב) מסכת ביצה פ"ה ה"ב עמ' רע"א, וכ"כ ר"י שציפנסקי באור המזרח כרך כ"ב חוברת ג - ד ניסן - תמוז תשל"ג עמ' 218, ובשו"ת ים הגדול חו"מ סי' צ"ז עמ' קפ"ג וע"ש, וכ"כ הרמ"מ כשר בשנה בשנת תשל"ז עמ' 226 בשם הגה"צ רבי משה יחיאל הלוי אפשטיין אדמו"ר מאוזעראב, וכ"כ הגר"מ אליהו בהסכמתו לספר 'ויעמידה ליעקב לחק' (שוחטמן, ירושלים תשנ"ה) עמ' 8 ונעתקה לספרו שו"ת מאמר מרדכי ח"ג חלק קדושת א"י ירושלים והמקדש ס"ו עמ' של"ג, וכ"כ בספר תורת שמואל עה"ת ח"א (רולניק, ירושלים תשס"ה) פרשת שמות (ג, טז) עמ' קנ"ב, וכ"כ גדולת מרדכי - דרושים (סגרון, ירושלים תשל"א) דרוש י"ד עמ' פ"ה במוסגר, ובספר שערי קודש ח"ד ס"ז עמ' י"ד וע"ש¹⁴¹, ובספר

(נו) כן כתב בשו"ת נצר מטעי (פרידמן, ת"א תשי"ז) ח"א ס"ו אות ה' עמ' ס"ד שלפי המבואר בשו"ע יו"ד סי' רל"ו ששנים שנשבעו לעשות דבר אחד אם עבר א' מהם על שבועתו נפטר גם השני משבועתו ואינו צריך לקיימה, לפי"ז כיון שכל אומות העולם¹³⁹ עברו על שבועתם שהושבעו שלא להשתעבד בנו יותר מדי שהרי הם שדדו רצחו שרפו והרגו בלי חמלה וכו' לכן אין השבועה מחייבת גם אותנו ואנו מותרים לעלות כחומה ולמרוד באומות, וכתב כן גם בהגדה של פסח שהדפיס הנקראת בשם פרפראות (ב"ב תשמ"ט) עמ' מ"ז ושם הביא כן בשם רבי צבי חרין, וכן הביא בשם ר"צ חרין גם בספר עולמו של אבא (מילר, ירושלים תשד"מ) עמ' ת"ס, וכ"ה דעת רבי אהרן סולוביצ'יק שהשבועות תלויות זב"ז כנדפס במסורה חוברת י"ט טבת תשס"ג עמ' מ"ג ובאור המזרח כרך י"ט חוברת ב' (מ"מ) טבת תשל"ל עמ' 110 ובשנה בשנה שנת תשל"ד עמ' 141 ע"ש, וכ"כ הגרי"א הרצוג בתחוקה לישראל על פי התורה כרך א' עמ' 126 ושוב בעמ' 127 ובפסקים וכתבים ח"ב עמ'

¹³⁹ כוונת בעל נצר מטעי לרמוז בזה לבאר שיותר למרוד בכל האומות, וכתב הטעם שכל או"ה הכבידו עולם, ודבר זה צריך בדיקה בדפי ההיסטוריה העולמית, והגר"מ אליהו (המובא להלן) כתב באופ"א שזה שהעולם שתק למעשי הזועה של הנאצים ימ"ש ועי"ז גם נתברר שאין לישראל מקלט בטוח בין האומות בשום מקום ג"ז נכלל בכלל הכבדת עול, ודבר חידוש הוא לומר כן שהגוים נחשבים למפרי שבועה בזה שלא נחלצו לעזור לישראל ולהצילם, ואולי כוונתו (וכך משמע בדבריו יעו"ש) לא מצד שהשבועות ממש תלויות זב"ז אלא שסברא שבכה"ג שאין לישראל קיום בשום מקום לא יתכן שחייבים להשאר באופן כזה בגלות וכסברא שכתבתי בהערה ס'.

אולי יש עוד לפלפל וליישב באופ"א מה שיותר למרוד בכל האומות, שכל הגויים נחשבים לחפצא אחת של גלות ושל מגלים, וכיון שהוכבד עלינו עול הגלות שוב איננו חייבים לשמוע לאף גוי, דכל חיובינו לשמוע להם הוא רק כאשר כולם מקיימים שבועתם, ועי'.

¹⁴⁰ בפסקים וכתבים שם הוסיף במוסגר לבאר שאף שהקב"ה הוא שהשביענו שלא מדעתינו מ"מ הוא השביע באופן כזה שתהיה ההשבעה הדינית, וסיים שם בצ"ע.

¹⁴¹ ואולם ע"ש שבא בסברא שונה מעט משום שבועה שבטלה מקצתה בטלה כולה, וע"ש גם שתמך יסודותיו בדברי הגר"מ פיינשטיין ואולם לא נתבאר אם הגר"מ אמר דבריו על נדו"ד

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

ובשו"ת ברית אברהם סי' כ"א עמ' קע"א, ועי' עלה נעלה עמ' ר"ב ואילך.

(נז) כן הוא לשונו של הרי"מ פינס בעיתון הלבנון (שנה י"ג נ' 11 ז' חשון תרל"ז עמ' 82) "הכל יודעים כי נאמן ישראל להשבעה שהשביע הקב"ה אותם לבלי יעלו בחומה ולבלי ימרדו באו"ה אע"פ שאין כל או"ה עומדים בשבועתם לבלי להשתעבד בישראל יותר מדאי" וכך כתב בספר יפה תלמוד ח"ב (פאלאג', אדמיר תרל"ד) בכתובות דף ל"ו ע"א (מדפי הספר) ובספר אור תורה אות נ' - נדרים ושבועות סוף פ"ט דף צ"ו ע"ד, ובבאר שירת אקדמות לר"א מאלאשקעוויץ דף מ"ג ע"ב¹⁴⁵, וכ"כ הר"צ שוייגר בניב המדרשיה כרך יח - יט תשמ"ה - תשמ"ו עמ' 128 במוסגר, וכן מבואר גם בדברי הרי"א הענקין בספרו תשובות איברא פ"ט סי' ק"ז עמ' ר"י ואילך [נדפס גם בהדרום חוברת כ"ט כנ"ל] שכתב שדעת רבי עקיבא הייתה שמשום שעברו הגויים על שבועתם גם אנו מותרים לעבור על שבועתנו אבל לבסוף הודה ר"ע לר"א שחלק עליו בזה יעו"ש, וע"ש גם פ"ט סי' ק"ו עמ' ר"ט שהביא שכך סברו רוב גדולי הדור, וכן היא גם דעת היואל משה סי' ע"ה (עמ' צ') שאין השבועות תלויות זב"ז כדמוכח במהר"ל ועוד¹⁴⁶, ואולם ע"ש סי' ע"ט (עמ' צ"ז) שלגבי ריבוי בתחוננים (שנאסר משום דחיקת קץ) כן י"ל שתלוי בשבועת הגויים¹⁴⁷, וע"ע טירת כסף - דברי שיר (קרענגיל, קראקא תרנ"ז) על שיר השירים פ"ה סוף פ"ד דף נ"א ע"א¹⁴⁸, ופרי צדיק לר"צ הכהן מלובלין ח"ה (לובלין תרצ"ד) תחילת פרשת ואתחנן דף י"א ע"א¹⁴⁹, ויפה קול על שה"ש רבה דף ע' ע"ג ד"ה ונשבע למלכות¹⁵⁰ שמדבריהם ג"כ משמע

לקוטי בתר לקוטי על אגדות הש"ס ח"ג (אלטער, נ"י תשכ"ד) מסכת כתובות עמ' ק"ח, ובשו"ת ציץ אליעזר ח"י במלואים עמ' ר"נ (וע"ש שביאר בזה דברי השפת אמת שכתב שהחשש לשבועות אינו אלא דברי צפצוף כמובא לעיל בהקדמה בהערה), ובהשבעתי אתכם עמ' 30 בשם ה"ר אלקנה שפירא, ובנזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"ד¹⁴², וכן היא גם דעת הר"ד מנאוהארדאק בעל גליא מסכת כמו שנדפס בקובץ ישורון (שנת תשס"ג עמוד תשי"ד, ראה גם בהקדמת ספרו גליא מסכת ח"א (ווילנא, תר"ה) שכתב כן בקיצור), וכ"כ גם הרש"י זוין בתורה שבע"פ כרך י"ג (ירושלים, תשל"א) עמ' קמ"ה, וכן הסכים גם הגר"ח קנייבסקי שליט"א (בתשובה הנדפסת בסוף הקונטרס תשובה י"א), ועי' הגדה של פסח עם פירוש מעשה ידי יוצר למהר"ש קלוגר (לבוב תרמ"ו) דף מ"ד ע"ג ד"ה ואת לחצינו זה הדחק שכתב לגבי דחיקת קץ שתלויה בשבועת או"ה¹⁴³, וכן עי' הערה 151 בשם זרע שמשון, וע"ע אגרות ארץ ישראל (יערי) עמ' 352 באגרת ר' ישראל משקלוב שכתב בזה"ל "ואם קצף הוא מעט בעד חטאת עמו הם הוסיפו יותר מהעיקר כפלי כפלים עולם הקשה קושי השעבוד ועברו על השבועה אשר השביעם ה' אלקינו שלא ירבו קושי שעבודם על ישראל שלא ימהרו הקץ" ויש שהבינו שכוונתו כנ"ל שמשום שהגויים עברו על שבועתם מותר גם לנו לעבור על שבועתנו אולם אי"ז מוכרח בכוונתו¹⁴⁴, ועי' גם דעת משה מקאזניץ (למברג תרל"ט) פרשת בלק דף קי"ב ע"ד עה"פ מה אקוב שנראה שג"כ ס"ל שהשבועות תלויות זב"ז,

או שהוא היקש של מחבר הספר שהשוה דברי הגר"מ פ"פ ממקום אחר לכאן.

¹⁴² וע"ש שכתב שגם בדעת מהר"ל יתכן להתיר אבל לא ממש משום תליית השבועות זב"ז אלא משום הסכמת אומות העולם לכונן מדינה לעם היהודי, והיא סברא נפרדת כמובן.

¹⁴³ וע"ש דף מ"ה ע"א שהסמיך דבריו על מדרש שה"ש שדחיקת הגויים את ישראל מקרבת את הגאולה שלא בעונתה ולכן כתב שסברא שישאל מצידם רשאים ג"כ להתפלל על קירוב הגאולה שלא בעונתה, ולפי"ז שהסברא היא שבמילא הקץ נדחק ע"י הגויים לפי"ז יתכן שרק דחיקת קץ - שאינה אסורה אלא משום שמביאה את הקץ שלא בעונתו תהא מותרת ולא עליה בחומה ומרידה באו"ה שלא נאסרו משום שע"ז תבוא הגאולה הסופית ע"י משיח וכו' אלא משום שמבטל כעת את הגלותיות, וזהו ההסבר במה שבני אפרים נענשו כמו שמביא מהרש"ק בתחילת דבריו, משום שאף שהותר לדחוק את הקץ מ"מ לא הותר למרוד במצרים ולעלות כחומה כמו שחפצו לעשות כן בני אפרים, ויל"ע בכ"ז, וכבר דן בדברי המהרש"ק בויואל משה סי' ע"ט עמ' צ"ח.

¹⁴⁴ עי' משיחיות ויישוב א"י עמ' 32 ואילך, וראה נחלת יעקב בחלק נפש עדה ענף ד' אות 1 הערה 172 עמ' 764 מה שהוכיח שאי"ז עיקר כוונתו.

¹⁴⁵ ע"ש ומה שהוכיח כדבריו מהתפילין לא הובן לי עי' מש"כ בהערה 95.

¹⁴⁶ עי' הלכה ברורה פ"א נתיב ז' לגבי ראיותיו של היואל"מ.
¹⁴⁷ יל"ע בזה משום שבגמ' לא משמע שיש חילוק מהותי בין השבועות שהושבעו ישראל ואם איסור דחיקת הקץ בא כשבועה לגויים מהיכי תיתי ששאר השבועות אינם באופן כזה, ועי' בהערה 143.

¹⁴⁸ ע"ש שמדבריו משמע שמלכתחילה כשהושבעו היה באופן שלא ודאי שיקבלו גם העכו"ם את שבועתם וא"כ משמע בפשטות שהושבעו גם על אופן זה היינו אף על אופן שלא יקבלו הגויים את שבועתם.

¹⁴⁹ וז"ל ושללא ימרדו באו"ה היינו ג"כ כשיראו שכבר גדלה רשעת הגויים עד שראויים להגאל עי"ז ע"ז בא השבועה שכיון שהקץ לא נגלה וכל זמן שלא עלה ברצונו אין אתנו יודע אם ראויים לגאולה וכו' עכ"ל.

¹⁵⁰ ע"ש שכתב ששבועת האו"ה אינה שבועה אליהם אלא הוא בלשון מליצי והכוונה להראות לישראל את האופן שתתארך

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

שאינן השבועות תלויות זב"ז כמבואר כאן בהערות, ובהגות בפרשיות התורה פרשת ראה עמ' 756 - 757 במוסגר.

(נח) ואף אם הותר להלחם בשעת מעשה כדי להנצל מהגוים מ"מ אי"ז סיבה להתיר לצאת לגמרי מהגלות.

(נט) מצד הסברא רק על השבועה שלא ימרדו באומות שייך לומר שתלויה בשבועת הגוים משום שהיא שבועה שאנו מחויבים לגוים לחיות עמם בשלום אבל שבועות שלא יעלו בחומה שהיא שבועה על עצם הגלות שלא נפקיע את הגלותיות מעלינו וכן השבועה שלא ידחקו את הקץ למה יפקעו משום שעברו הגוים על שבועתם¹⁵¹, ובאמת כך כתב בהגדה ש"פ נגיד ונפיק דף י"ג ע"א בשם ר"י קראם ובשירי קודש (סעדון, נדמ"ח ב"ב תשנ"ג) עמ' שס"ז פסוק ק"ז במיני תרגימא אות א' ע"ש, ועי' גם בדברי הר"ד מנאוואהארדאק שנדפסו בקובץ ישורון (שנת תשס"ג עמוד תשי"ד והובאו בהערה נ"ו) ובמש"כ בפתיחה הערה 1.

(ס) כן הוא לכאורה לדעת שאר המובאים לעיל הערה נ"ו, ובביאור דעתם נראה שאין כוונתם כפשוטו שהשבועות תלויות זב"ז כב' בני אדם שנשבעו זל"ז (והיינו שהקב"ה השביענו באופן כזה כמו אילו היינו נשבעים זל"ז) אלא שמתוכן השבועות ניכר רצון הבורא שרצונו שתהיה גלות מתונה ולא ישתעבדו בישראל יותר מדי ואם משתעבדים בישראל יותר מדי לא זאת צורת הגלות שהשביע עלינו לשומרה, ולא אדעתא דהכי השביענו [ובפרט שייך לומר כן להמבואר בספר אם הבנים שמחה בפרק א' שריבוי הצרות הם אות לישראל להפקד ולצאת מן הגלות]¹⁵², ועי'¹⁵³.

הגלות ע"י שהגוים לא יכבידו עולם, ולפי"ז ודאי לא שייך לומר שהשבועות תלויות זב"ז מאחר ששבועת או"ה אינה שבועה, וגם אין לחדש כהסברא שכתבתי בהערה ס' שאדעתא דיסורים גדולים לא הוגלינו משום ששבועה זו לא באה כהבטחה והטבה לישראל שלא יסבלו הרבה אלא כאיום שיתכן שתתארך הגלות כ"כ אם לא יהיה מספיק יסורים, ויל"ע.

¹⁵¹ בזרע שמשון (נחמני, מנטובה תקל"ח, נדפס שוב בשנת תשע"ו ושם הוא באות ט"ז עמ' צ"ז) על מגילת אסתר דף נ"ד ע"ב עה"פ ביום אשר שברו וגו' כתב הסברא שהשבועות תלויות גבי השבועה שלא ימרדו [וכ"ה ביפה תלמוד המובא בהערה נ"ח בהו"א שלו ע"ש] ויתכן שלדעתו רק שבועה זו תלויה בשבועת האומות וכסברא שכתבתי בפנים.

¹⁵² כעת ראיתי גם במכתב כת"י לחכם מקובל תימני משנת תרט"ו (המכתב הוצא למכירה במכירה ה'12 של "ירושלים של זהב" - טבת תשע"ז, והובאו פרטים עליו בקטלוג שלהם עמ' 169) שכתב בזה"ל

"ולא עוד אלא שראיתי שתקפה יד האומות עלינו וגבר השעבוד עלינו עד מאוד מה שלא ... אבותינו וכמה דברים אני מבין בהם שלא היו בדורות שעברו והן מסימני הישועה".¹⁵³ ולהשיטות שאי"ז שבועה ממש אלא גזירה וכדו' כמבואר לעיל הערה ט' ודאי לא שייך לומר שהוא כב' שנשבעו זל"ז ולדעה זו בהכרח צ"ל כסברא זו.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

יב. כתב המהר"ל בספרו נצח ישראל פכ"ד (לגבי המבואר במדרש על השבועות הנ"ל שהשביענו הקב"ה בדורו של שמד) בזה"ל "ועוד פי' בדורו של שמד ר"ל אף אם יהיו רוצים להמית אותם בעינוי קשה לא יהיו יוצאים ולא יהיו משנים בזה", ועפ"ז יש שכתב שהשבועות הם ביהרג ואל יעבור משום שעבירה על השבועות היא כפירה וכו' (א), אולם כמוכח בדבר חידוש הוא לחדש ע"ז יהרג וא"י, וכיון שמצד גדרי ההלכה הפשוטים מותר לעלות לא"י לא שיוך להחשיב את הנוהג כדרך ההלכה המסורה לכופר ולחייב למסור ע"ז נפש, וכן דעת כמה פוסקים (ב).

ועכ"פ יש להעיר שכיון שהדבר מוטל במחלוקת א"כ למעשה ודאי אי"צ למסור ע"ז נפש.

(א) כן כ' בויואל משה בכ"מ (עי' למשל סי' ע"ז) וכן נראה שהבין בתולדות זאב עמ' ע"ט אות כ"ח ע"ש היטב¹⁵⁴.

(ב) כ"ה דעת בעל מנחת אלעזר בדברי תורה שתיתאה סי' קי"א עמ' תקצ"ו ע"ש שפשיטא ליה שאין דין יהרג וא"י על השבועות¹⁵⁵, וכן מבואר לכאן בחי' המלבי"ם כתובות דף קי"א בסופו (עמ' ר"ח), וכ"כ בהלכה ברורה בפיתחא זעירא עמ' מ"ג (וע"ש גם פ"א נתיב ב' עמ' ס"ב ואילך מה שפלפל בזה) וכתב שגם בעל ויואל משה לא היה מורה בפועל למסור נפש על השבועות ע"ש, וכן מבואר גם בתורת שמואל פרשת שמות עמ' קנ"ב ע"ש¹⁵⁶, ובהתקופה הגדולה פי"ד וע"ש מש"כ בביאור דברי מהר"ל הנ"ל¹⁵⁷, וכן עי' מה שהביא בזה בעלה נעלה עמ' 99.

¹⁵⁴ ואולם ע"ש שאם הגוים כופים את ישראל לעלות לא"י יש להתיר מסיבה אחרת שבכה"ג העליה אינה "מרידה" כלל, אבל לו יצויר מרידה באופן של פקו"נ (כגון שהגוים מענים אותם וכדי להנצל מהם צריך למרוד ולברוח לא"י) אה"נ צריך למסור ע"ז נפש.
¹⁵⁵ ואולם ע"ש שבפועל כן יש למסור נפש משום שבמציאות א"א להצליח באופן שעוברים על השבועה, והוא נדון אחר ותלוי גם באם השבועות הם גזירות בטבע העולם או שהם רק איסור (כמובא לעיל הערה ט') ואכ"מ.

¹⁵⁶ וע"ש שרק במקום שגובל בקידוש ה' צריך למסור נפש ע"ז, וראה כנפי יונה על שה"ש פ"ב פ"ז דף נ"ו ע"ג.

¹⁵⁷ הפי' הפשוט לענ"ד בדברי המהר"ל הוא שלדרך הראשונה שלו המילה ואבות ודורו של שמד יצרו מציאות חדשה של אפשרות שתהיה גלות למרות שהוא נגד הטבע, ולדרך השניה שלו האבות והמילה וכו' גורמים בפועל שנשאר בגלות למרות הקשיים, ואין כוונתו כאן לאיסורים (שהרי לא הזכיר לשון איסור שם) אלא לעצם גזירת הגלות שהקב"ה מסובב ע"י טבע השבועות שנשאר בגלות, ועי'.

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

יש מן הפוסקים שכתב שכיון שלא הייתה העליה כעת לשם עליה כחומה אלא לשם ביקוש מקלט משואת אירופה הנוראה וכדו' לכן אין לאסור (ג0).

(ג0) כך כתב בשו"ת משנה הלכות חט"ו סרי"ג (עמ' רפז - רפח ד"ה והנה פשוט) שכיון שהעליה אחר השואה לא הייתה לשם עליה כחומה וכדו' אלא שלא היה להיכן לחזור א"כ לא שייך לאסור [ואפילו לדעת האהבת יהונתן שאסר עליה ברשות האומות (כנ"ל הערה ל"ד) מ"מ כשאינם עולים לשם עליה אלא לשם ביקוש מקלט אין לאסור]. ואין כיום מקום ישוב לתושבי ארץ ישראל אלא בארצם ואינם נמצאים בא"י לשם עליה לקרב את הקץ וכדו', וכסברא זו כתב בקובץ נזר התורה קובץ י"ג עמ' קט"ז בקיצור, ואולם יש להעיר שכל סברא זו אינה אלא על ניצולי השואה אבל על בני עדות המזרח וכדו' שעלו לשם עליה לא"י, ורבים מהם ראו בזה גם גאולה, - עליהם נשאר קשה, ומ"מ על בני דורינו אין קושיא ומשום שאנו אין לנו לאן ללכת ואין לנו ברירה (באופן הנורמלי) אלא להשאר בארה"ק, ועי' קריינא דאגרתא ח"א (ב"ב תשמ"ו) מכתב ר"ה עמ' רכ"ג ובתשובת הגר"ח ק הנדפסת בסוף הקונטרס תשובה ה'.
ואולם יש בסברא זו מן החידוש דמנלן שהדבר תלוי בכוונה ואם בפועל אנו עומדים בא"י באופן של חומה אף שלא זאת מטרתנו אולי גם זה אסור.

תשובות מרבינו הגר"ח קנייבסקי שליט"א

א.

ברש"י כתובות דף קי"א ע"א כתב שלא ידחקו את הקץ שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי עכ"ד, מה הכוונה יותר מדאי.

ת. הרבה

ב.

בביאור הגר"א לתיקוני זוהר תקונא עשרין ושיתא (ד"ה ובמה) כתב "אלא שמושבעין שלא יצאו מאליהם לבנות בה"מ שושנה דלעילא עד שיבא", האם אפשר ללמוד מכאן שהשבועות שלא יעלו בחומה וכו' נאמרו רק לאסור בנית מקדש.

ת. ביהמ"ק ושל סביביו

ג.

מה הטעם שנשמטו השבועות שלא יעלו בחומה וכו' מספרי הפוסקים.

ת. לא שכיח

ד.

מין שליט"א כתב לי שמדברי הגר"א בביאור לתיקו"ז תקונא עשרין ושיתא (ד"ה ובמה) אפשר ללמוד לאסור מצד השבועות שלא יעלו בחומה וכו' בנית "ביהמ"ק ושל סביביו", מה כוונת מין שליט"א "ושל סביביו" האם כל ארץ ישראל בכלל זה?

ת. העזרה

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

ה.

בקריינא דאגרתא ח"א מכתב ר"ה (במהדורות הישנות) כתב מרן בעל הקה"י זצוקללה"ה להתיר את השבועות שלא יעלו בחומה וכו' משום שאף שבתחילה היה שלא כדין מ"מ היום שאין שלטון אחר א"א לאסור עכ"ד, וצ"ב שכיון ששלטון זה קיים באיסור צריך להמנע ממנו ומה בכך שנשאר בלי שלטון.

ת. אינו שלטון אלא גזלן

ו.

מרן שליט"א כתב לי שהטעם שהושמטו השבועות שלא יעלו בחומה וכו' מהפוסקים היא משום שזה לא שכיח, ולא הבנתי שהרי דחיקת קץ ע"י ריבוי בתחנונים יכולה להיות שכיחא, וכך מרידה באומות יכולה להיות שכיחא באיזה אופנים.

ת. לא שמענו ולא ראינו

ז.

האם נקטינן כדעת האריז"ל שהשבועות שהושבעו ישראל שלא לעלות בחומה וכו' הם רק עד אלף שנה.

ת. זה סודות התורה

ח.

האם להאריז"ל אחר אלף שנה מותרות כל השבועות או רק השבועה שלא ידחקו את הקץ.

ת. שום שבועה לא הותרה

ט.

ברש"י בכתובות דף קי"א ע"א יש ב' גירסאות האם השביע הקב"ה שלא ירחקו את הקץ (ברי"ש) או שלא ידחקו את הקץ (בדל"ת), והם לכאורה גרסאות סותרות, איזה גירסא עיקר להלכה.

ת. שניהם

דעות גדולי הפוסקים על שבועות הגלות

י.

א) מרן שליט"א כתב לי שהפוסקים לא הביאו את השבועות שלא יעלו בחומה וכו' משום שדבר זה לא שכיח, ולא הבנתי הא עדין צריך להזהיר שלא לדחוק את הקץ מצויה ע"י ריבוי בתחנונים יותר מדאי כדפרש"י.

ת. לא הבאנו רק מה שנוגע למעשה

יא.

האם נקטינן שהשבועות הנ"ל שהושבעו ישראל והשבועה שהושבעו אומות העולם שלא להשתעבד בישראל יותר מדאי תלויות זב"ז וכיון שהאומות עברו על שבועתם גם לנו מותר לעבור על שבועתינו, כמובא בספר רב שלום לר"ש אדלער (בלקוטי תהילים פרק ע"ב דף ק"מ ע"ב) שמביא ששמע כן מדודו רבי הילל מקאלאמעא בעהמ"ח ספרי משכיל.

ת. דברי טעם

יב.

במהר"ל בחי' אגדות בכתובות שם דף קי"א ובנצח ישראל פכ"ד כתב על השבועות שלא יעלו בחומה הנ"ל שהם "גזירות", ובבאר הגולה באר ז' כתב על השבועות הנ"ל לשון "אזהרה", האם לדעת המהר"ל השבועות הנ"ל הם אזהרה ואיסור או גזירה בטבע העולם.

ת. הכל בכלל

ציונים

להרחבת העיון אציין בכאן כמה ספרים שדיברו באופן כללי על נושאי השבועות והמסתעף:

- נחלת יעקב ח"ב (זיסבורג, קרני שומרון תשס"ה) בחלק נפש עדה [ספר זה הוא המקיף והברור מבין הספרים שראיתי לע"ע].
 - אור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (פ"ט) עמוד 24 ואילך.
 - נתיבי מאיר (רפלא, ירושלים תשע"ג) עמ' 228 ואילך¹.
 - עלה נעלה (אבינר, ע"י ציון, בית אל תשע"ב).
 - אפס בלתך גואלנו (ע"י נטרונא, תש"ע) ע"ש הרבה ליקוטים על גלות וגאולה ועל השבועות.
 - בירורים בענין "שלא יעלו בחומה" (אבינר, ירושלים תש"ס)².
 - קובץ בית יצחק קובץ י"ט (נ"י תשמ"ד) עמ' 159.
 - ספר הזכרון אפיקי יהודה (בעריכת ורהפטיג, ירושלים תשס"ה) עמ' 156.
 - מכון ש"ס בש"ס סוגיא 12 (שנת תשנ"ד) עמ' 26 ואילך.
 - שלוש השבועות כיסוד למשנתו האנטי - ציונית של ר' יואל טייטלבוים (קראוס, ניסן תש"ף) פ"ב עמ' 28 ואילך ועוד.
 - הקץ המגולה ומדינת היהודים (רביצקי, ת"א תשנ"ג) בנספח עמ' 277 ואילך.
 - נתיב שנה א' גליון 5 כסלו - טבת תשמ"ט עמ' 49 ואילך.
 - כיוונים חוברת 23 (ירושלים תשד"מ) עמ' 49³.
 - השבעתי אתכם (וינגרטן, ירושלים תשל"ו).
 - חוברת חובת הבחירה פ"ד (- עיתון הסברה שעי" דגל התורה בעריכת רכטשפר, הופץ יחד עם יתד נאמן לקראת הבחירות שנת תשע"ה בסמוך לחוברת "לדורות").
 - גאולה ומדינה (ירושלים תשל"ט) עמ' 49 ואילך.
 - קובץ נזר התורה קובץ י"ג (ירושלים, אלול תשס"ו) עמ' ק"ב ואילך.
 - גחלי אש (גאלדבערגער, קרית יואל תשד"מ) ח"א מאמר ג' עמ' כ"ט (ליקוטי דעותיו של בעל ויוא"מ).
 - כי עת לחננה (פרידמן, ירושלים תשע"ב) עמ' 163 - 185.
 - ירחון אור הלבנה גליון 23 (ע"י ישיבת אור עציון, טבת תשע"ו) עמ' 25.
- בספר דובב שפתי ישנים (בלאך, ברוקלין) נדפסו הרבה מכתבים מזויפים (עי לעיל הערה 1) בשם גדולי ישראל ויש שם גם הרבה בעניני השבועות ואציין לחלקם כאן בקצרה, ואף שכולם מזויפים מ"מ יתכן שתמצא איזה תועלת בהבאת הדברים להרחבת העיון ע"פ הסברות הכתובות שם, ואסדר את הדברים בתורת מילואים לדברים שבתוך הקונטרס: להערה ד' - לגבי דעות שפסקו את השבועות להלכה ראה גם ח"א עמ' צ"ו מכתב (מזויף) מרא"ב קלוגער בן מהרש"ק שהבין מדעת גדולי הפוסקים שלא נכתבו בפוסקים הלכות ישוב א"י משום שאין לזה אופן היתר ע"ש, וראה גם שם ח"א עמ' מ"ד מכתב רבי זונדל מסלנט ששמע מבעל נפש החיים נוראות בשם הגר"א בענין השבועות, להערה ה' - ע"י ח"א עמ' רנ"ד מכתב הר"ד פרידמן מקרלין שאין חולק על השבועות, להערה ז' - הלשון בכמה מהמכתבים שם היא שהשבועות אינם שבועות ממש אלא הם דברי אגדה ראה ח"א עמ' רפ"ד מהגר"ח, עמ' ר' מרב"א הכהן וייס מח"ס שו"ת אבן יקרה, וח"ב עמ' ר' מר"מ אייכענשטיין אדמו"ר מרישא, שחיפשו סברות למנוע העליה ולא כתבו אלא חששות סכנה משום השבועות ולא הזהירו שהם איסור שבועה החמור, להערה ח' - בכמה מכתבים מבואר שהשבועות הם הלכות ולא דברי אגדה ע"ש ח"א עמ' ל"ז מהנתה"מ, עמ' שע"ה מהח"ח, וכן משמע גם במכתב בעל הרי בשמים עמ' קע"ו (ועי' לשונו גם בעמ' קסח - קסט), ובח"ב עמ' רכ"ז מהר"מ מקאסוב בעל לקט עני, להערה י"ד - לגבי דעת מהר"ח ראה ח"ב עמ' רכ"ג, להערה כ"א - בכמה מכתבים מבואר שאין היום התחלת גאולה כגון ח"א עמודים סב, סו, קכב, קעו, להערה כ"ב - לגבי דעתו של המלבי"ם ראה ח"א עמ' צ"ד, ולגבי דעתו של הנצי"ב ראה דובב ח"א עמ' רי"ז, ולגבי מר משה מויניפיורי ראה ח"א עמ' מז - מח על מוניטפיורי, להערה כ"ג - בהרבה מכתבים בדובב שפתי ישנים מבואר שלא תהיה הגאולה בדרך הטבע ראה למשל ח"א עמודים לז, מא, מח, נ, נג, נד, נו, נח, סא, סז, עז, עט, ק, קיד, קלד, קס, ר, רא, רד, רלא, רלו, רעט, רפ, רצח, וח"ב עמודים נה, פג, קיד, קנח, רא, רסט, רצו, רצז, ש, שנט, שסב, להערה ל"ד - לגבי עליה בהמון רב יש בדובב שפתי" בהרבה מקומות כגון ח"א עמ' פה, פו, קפ, קפא, קצו, רה, וח"ב עמ' קסט, שיד, ויש חילוקים בין המקומות ולא טרחתי להאריך מאחר שבלא"ה כולם מזויפים המה, להערה נ"ז - לגבי אי תליית השבועות זב"ז ע"י בכ"מ כגון ח"א עמודים כ', רמ"א, רפ"ה, ושנ"ט.

עוד אציין לגבי דעתו של היואל משה שמבואר בספרו (סי' כ"ט עמ' ל"ט) שודאי ישוב א"י היא מצוה גדולה אלא שאין לעשות על זה עליה כללית, וכן הובא בגליון כאיל תערוג (פנינים על פרשיות השבוע ועניא דיומא מהגרא"ל שטיינמן, גליון 53 שופטים) שהיה בדעתו של היואל משה לעבור להתגורר בא"י, וראה גם מועדים וזמנים ח"ה סי' שמ"ו בסופו (עמ' ר"ד).

ברוך רחמנא דסייען

¹ נדפס לראשונה במפרות האילן על המועדים, תשס"ד, עמ' 412 ואילך.

² נדפס לראשונה בתוך נועם כרך כ' עמ' ר"ח ואילך, ונדפס שוב גם בסוף ספר עלה נעלה הנ"ל עמ' שע"ז.

³ נדפס לראשונה במולד כרך ב' חוברת 7 (217) עמ' 18, ובכיוונים יש תוספת אחרית דבר.

